POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVU

HR

HRVATSKA REVIJA

7

MCMXLIII

NAJNOVIJA IZDANJA »MATICE HRVATSKE«

UPRAVO IZAŠLO: SILVIJE S. KRANJČEVIĆ UPRAVO IZAŠLO:

PJESME

Novi izbor. — Uredio i uvodom popratio Branimir Livadić.
Novo, dopunjeno izdanje. — Zagreb 1943.

VII. KOLO: Sv. 37. MARA ŠVEL: PORTRETI NEPOZNATIH ŽENA
„ 38. OLINKO DELORKO: ZGODE POREMEĆENE SREĆE
„ 39. SLAVKO KOLAR: ILI JESMO ILI NISMO, II. izdanje
„ 40. SLAVKO KOLAR: MI SMO ZA PRAVICU, II. izdanje
„ 41. ZVONIMIR REMETA: GRIJEH, roman
„ 42. ANTE DEAN: U SJENI, novele
„ 43. TRIPLAT IVAN: KRUG

MALA KNJIŽNICA

VI. KOLO: Sv. 31. Dr. RUDOLF HORVAT: LIKA I KRBAVA I.
„ 32. Dr. RUDOLF HORVAT: LIKA I KRBAVA II.
„ 33. KARLO HÄUSLER: USPOMENE NA A. G. MATOŠA
„ 34. VATROSLAV MURVAR: DOKUMENTI NEISTINA I.
„ 35. VATROSLAV MURVAR: DOKUMENTI NEISTINA II.
„ 36. AUGUSTIN KRISTIĆ: KREŠEVO

VII. KOLO: Sv. 37., 38. i 39. Dr. BOŽIDAR ŠIROLA: HRVATSKA UMJETNIČKA GLAZBA
„ 40. BARE POPARIĆ: TUŽNA POVIJEST HERCEGOVE ZEMLJE

KNJIŽNICA SVJETSKIH PISACA

Sv. 1. J. W. GOETHE: EGMONT. Tragedija
„ 2. MEREŽKOVSKI: VJEČNI SUPUTNICI I.
„ 3. MEREŽKOVSKI: VJEČNI SUPUTNICI II.
„ 4. ANTONIO FOGAZZARO: STARINSKI MALI SVIJET I.
„ 5. ANTONIO FOGAZZARO: STARINSKI MALI SVIJET II.
„ 6. MOLIERE: IZABRANE KOMEDIJE
„ 7. FRANZ HILLE: SUVREMENE NJEMAČKE NOVELE
„ 8. DANTE: PAKAO

PROSVJETNO-POLITIČKA KNJIŽNICA

KAI SHENG CHEN: VOJNO GOSPODARSTVO
PLATONOVA DRŽAVA I DRŽAVNIK

IZVANREDNA IZDANJA

BUDAK-RABADAN: OGNJIŠTE, drama
STJEPAN TRONTL: KALEIDOSKOP (izdanje pododbora Matice Hrvatske)
VLADISLAV KUŠAN: ZAČARANE TMINE

JUBILARNA IZDANJA

ANTUN DABINOVIĆ: HRV. DRŽ. I PRAVNA POVIJEST I.
JOSIP ANDREIS: POVIJEST GLAZBE
ZEMLJOPIS HRVATSKE (u tisku)

HRVATSKA REVIJA

GODIŠTE ŠESTNAESTO

1943

UREDNICI: DR BRANIMIR LIVADIĆ I PROF. OLINKO DELORKO

1. I 2. BROJ UREDIO PROF. MARKO ČOVIĆ

UMJETNIČKI UREDIO: VLADISLAV KUŠAN

ZAGREB MCMXLIII

TISAK „TIPOGRAFIJE" D. D. U ZAGREBU

SADRŽAJ

PRVOGA POLUGODIŠTA „HRVATSKE REVIJE" 1943

ESEJI I RAZLIČNI ČLANCI

BARAC ANTUN, Književni komarci, 197 — Dr. Franjo Fancev, 323
BUDAK MILE, Kod kipara Arne Brekera, 67
DABINOVIĆ ANTUN Dr., Hrvatska i Arpadovići, 237
GUBERINA IVO Dr., O postanku hrvatske krune, 1
JÜRGENS ADOLF Dr., Njemačko knjižničarstvo, 103
KARAMAN LJUBO, Stari dubrovački slikari, 125
KESTERČANEK FRANJO Dr., Tizian i Medulić, 264
KINDERMANN HEINZ PROF., Profil suvremenog njemačkog pjesničtva, 61
KRSTIĆ KRUNO, Platon filozof stvaralačvta, 293
KUŠAN VLADISLAV, Ivo Režek, 203 — Tomislav Krizman, 260 — Franjo Kršinić 332
LAUX KARL Dr., Njemačka glasba sadašnjosti 93
MARTINI FRITZ PROF., Suvremena njemačka drama i kazalište, 85
MRAZ ANDREJ Dr., Romantizam u slovačkoj književnosti, 23
PETRIS HIJACINT, Povodom smrti Vlade Vlaisavljevića, 273
RABADAN VOJMIL, Talija na razkršću, 171
RIEČANIN R. L., Malo poznati predteča Ilirizma, 319
SALVINI LUIGI, Konac stoljeća, 155, 181
SCHMITT CARL, Pojam političkog, 121

NOVELE I PJESNIČKA PROZA

BERENS — TOTENOHL JOSEFA, Povratak kući, 113
BREHM BRUNO, Krivotvoreni sni, 100
ĆEPULIĆ DRAGO Dr., O jednoj petdesetgodišnjici, 165
DEAN ANTE, Na izmaku dana, 306
DELORKO OLINKO, Kod stare gospođe, 209
DWINGER EDWIN ERICH, Dječja soba, 74
GAŠPAROVIĆ STANKO, Sanjari u vlaku, 215
GRIMM HANS, Šakali, 108
KATUŠIĆ IVICA, Djetinjstva neka govore, djetinjstva, 37
LADIKA IVO, O sentimentalnosti i nostalgiji, 275
MIHOLJEVIĆ MILA, »Sestra po Bogu«, 246
MURADBEGOVIĆ AHMED, Naprednjak, 328
NIKOLIĆ RIKARD, Neverin, 140
RUBINA FRANJO, Kako je ozdravio Štijef Grahek, 17
ŠOP NIKOLA, Najčudnija posjeta, 190
VRANA J., Svetac i lakrdijaš, 269

PJESME

BAUMANN HANS — KESTERČANEK NADA, Palom bratu, 84
BISCHOFF FRIEDRICH — KESTERČANEK NADA, Tri pjesme (Objava, Jorgovanu, Na livadama), 58
HETZFELD v. ADOLF — KESTERČANEK NADA, Pečatnjak, 66
JOHST HANS — VELEBIT JOSIP, Diete, 65
KORNER JERONIM, Iz knjige »Kosa Berenike« (Zviezda, koja se gleda spuštenih vjeđa, Nebu, koje se odkriva, Kosa Berenike), 162, — Proljeće u sniegu (Večernja, Jutrenja, Hvale), 303
KOVAČIĆ VLADIMIR, Dvie pjesme (Povratak stihova, Nenapisane pjesme), 139
KRALJEV JERKO, Dvie pjesme (Mirta, Zapis), 45
KRKLEC GUSTAV, Dva soneta (Razgovor s oblakom, Ožujak na Dunavu), 189
KUŠAN VLADISLAV, Tri pjesme (Pjesnici, Maska, Odgovor), 22
MATIJAŠEVIĆ MARIJAN, Dvie pjesme (Predjesenji crtež, Bezazlena šetnja), 268
NIZETEO ANTUN, Tri pjesme (Luka, Kao more, Priviđenje), 206
SCHUMANN GERHARD — KESTERČANEK NADA, Dvie pjesme (Večer na jugu, Palom prijatelju), 92 — SCHUMANN GERHADR KORNER JERONIM, Dvie pjesme (Molitva vojnika, Pjesma), 112
SCHWARZ HANS — KORNER JERONIM, Tri pjesme (Zamiranje zvuka, Sveto svietlo, Novo doba), 99
SLADE — ŠILOVIĆ M., Dvie pjesme (Moje bogatstvo, Bol), 36
SMERDEL TON, Magle u srpnju, 327
ŠOLC OTO, Tri soneta (O ljetnom popodnevu, O dječacima, O djetinjstvu), 35
ŠOP NIKOLA, Iz knjige »Svadbeni put po dvorištu«, 15
TRAKL GEORG — KUŠAN VLADISLAV, Pet pjesama (Ljeto, Propast, Večer, Duhovni sumrak, U stari spomenar), 119
TRESIĆ-PAVIČIĆ ANTE, Dvie pjesme (Četvrta himna suncu, Brzina), 244
ZANETIĆ JANKO, Dvie pjesme (Staze u noći, Oči u kišnici), 44
ŽUNIĆ ISMET, Moj obračun s danom, 14

FEUILLETON

ARANZA JOSIP Dr., Rodoljubni rad Eugena Kvaternika u inozemstvu, 334
BACH IVAN Dr., Majstori Buvina i Budislavić, 343
BARAC ANTUN, Hrvatska proza XX. stoljeća, 280 — »Putositnice« u trećem izdanju, 339
BUČAR FRANJO Dr., Diletantske kazališne predstave u Zagrebu prije pola stoljeća, 346
BUEROV A. R., Andrije Ilića »Lutanja«, 49 — Nova knjiga Nametkovih pripoviedaka, 177 — Novija hrvatska lirika, 283 — Roman o niemoj boli, 338
ĆEPULIĆ DRAGO, Cesarićeve pjesme, 285
DELORKO OLINKO, Ungaretti u Zagrebu, 286
GAŠPAROVIĆ STANKO, »Egmont« i »Ifigenija na Tavridi«, 47 — Pisma sinu, 229 — Mornari, žene, leševi, 344
LIVADIĆ BRANIMIR, Kazalište, 46, 174, 175, 224, 279, 337 — Problem moga »Ja«, 227
MARAKOVIĆ LJUBOMIR, Trontl kao pjesnik, 175 — Zapisi pjesnika, 226 — Miletićev »Diogenes«, 287 — Njemački roman s motivom »Dubrovačke Trilogije«, 341
NIKOLIĆ VINKO, Pitanje hrvatske seljačke književnosti, 178
PEJNOVIĆ GRGO, Stjepan Zimmermann: Nauka o spoznaji, 53 — Misli o Bogu i religiji, 231
PEROŠ VILIM, Frans Eemil Sillanpää, 50

PETTAN HUBERT Dr., Opera, 225, 279 — Poviest glasbe, 289
VITKOVIĆ STANKO, Hrvatska domovina, 234
ŽIVKOVIĆ JOZA, Smrt hrvatskih kulturnih radnika u godini 1942, 235 — Smrt među hrvatskim kulturnim radnicima u godini 1942., 291
**, Brojitbeni izvještaji, 55

SLIKE

BOŽIDAREVIĆ NIKOLA, Triptih, 132—133 — Gjorgjićev oltar, 140—141 — Blagovicst, 140—141 — Triptih, 148—149
BOŽIDAREVIĆ NIKOLA (Iz njegove radione), Triptih, 148—149
BÖTTGER HERBERT, Mlaćenje, 104—105
BREKER ARNO, Poziv, 80—81 — Psiha, 88—89
DOMAC IVAN, Mrtva priroda, 32—33
EISENMENGER HERMANN RUDOLF, Čežnja, 112—113
FINSTERER FRITZ, Povratak, 96—97
HAMZIĆ MIHAJLO, Krštenje, 156—157
HAPP HANS, Tetida, 120—121
HENNEMANN KARL, Uoči proljeća, 96—97
JUNČIĆ MATEJ, Dio poliptiha, 132—133
KLIMSCH FRITZ, Portret, 72—73
KRIZMAN TOMISLAV, Bosanski motiv, 244—245 — Portret slikara M. V., 252—253 — Motiv iz Hrvatskog Zagorja, 260—261 — Most u Mostaru, 268—269
KRŠINIĆ FRANO, Majka i diete, 300—301 — Sveti Sebastijan, 308—309 — Ribari, 316—317 — Studija, 324—325
LOVRIN VICKO, Poliptih, 156—157 — Bizantinska madona, 156—157
MARINOV LOVRO, Madona, 132—133
NEPOZNATI MAJSTOR, Poliptih, 148—149
NETZER HUBERT, Morfej, 64—65
REŽEK IVO, Bakalar, 188—189 — Alat slikara Bulića, 196—197 — Motiv iz Zagorja, 204—205 — Zdenko, 212—213
ŠEFEROV VILKO, Portret, 16—17
ŠIMUNOVIĆ FRANO, Radnik, 24—25
TARTAGLIA MARIN, Portret gđe K., 8—9
CRTEŽI U 4. broju od IVE REŽEKA, u 5. broju od TOMISLAVA KRIZMANA, a u 6. broju od FRANA KRŠINIĆA

HRVATSKA REVIJA

GODINA XVI BROJ 7 MCMXLIII

KNJIŽEVNOST KAO DIALOG

Stvaralački rad književnika nije nikada pravi monolog. Sve je u njem određeno za druge. Svagdje književnik daje odgovor ili očekuje odgovor.

Ne može se književnost razvijati bez neke suradnje književnika i občinstva. Književnik želi često samoću. Ali ne zato, da bude posve sam. Želi se odieliti na neko vrieme od svojega svagdanjega družtva, da se razgovara s većim skupinama ljudi, možda i s čitavim svojim narodom. Njegove rieči nisu prazni zvuci, koji bi odilazili nekuda u bezkraj i ne bi nalazili odgovora. Književnik osjeća poticaje ljudi, s kojima želi biti u saobraćaju. Kadkada se podpuno slaže s njima te daje veću snagu strujama, koje kod njih ćarlijaju možda kao posve nečujan povjetarac. Kadkada opet ustaje protiv njih i razbija uvriežene strasti, nepravedne predrazsude i krive simpatije i antipatije. U jednom i u drugom slučaju književnik surađuje sa svojim često nevidljivim družtvom. To mu je družtvo potrebito, bez njega on ne može stvarati književna djela.

Najstrašnija je stvar za književnika nehaj javnosti, koji on osjeća kao šutnju i nerazumievanje. Ako bi htio govoriti, čini mu se, da ima pred sobom ljude, koji govore tuđim jezikom. Ili kao da mu se rieč gubi u prazninu.

Od te šutnje mnogo je simpatičnija književniku odpornost. On možda jadikuje, grdi ili psuje, ali ipak ima s kim da razgovara. On može barem karikirati ili prosvjedovati. Možda onako kao Cervantes, koji pokazuje neograničenu ljubav prema svojemu narodu izvrgavajući ruglu loše strane značaja španjolskih plemića i seljaka. Ili makar onako kao Byron, koji u mrkom »Childu Haroldu« proglašuje boravak u družtvu samoćom i bježi u divlju prirodu, da može »sjediti na grebenima, sanjati nad valovima, lagano prolaziti hladovitim šumama, u koje nije nikada stupila ljudska noga, penjati se na gorsko sljeme s divljim krdima, koja ne poznaju staje, stajati na rubu bezdane bujice«, ali njegov je glas i tada okrenut prema njegovoj domovini, premda bi ga u njoj, da se vrati natrag, ugrizao i njegov vlastiti pas.

U svakom slučaju javno je mišljenje književnikove zemlje odskočnica, s koje se on diže u visinu.

Dakako, to javno mišljenje nije samo jedna struja, jedna komponenta. Imade tu bezbroj usklađenih i neusklađenih pokretnih snaga, tako da konačno i onaj, koji veli, da ide protiv struje, imade svoju struju.

Množina zahtjeva, koja živi u nekom narodu kao javno mišljenje i kao razpoloženje većih ili manjih skupina, utječe pozitivno ili negativno na stvaralački književni rad.

Ako su ti zahtjevi nekritični, znadu i književnici biti slabi.

Sjećam se jedne zbirke pjesama, koja je izašla u vrieme prvoga svjetskoga rata. Dobivši je na ocjenu, usudio sam se da iznesem u nekim novinama više prigovora proti njoj. Pjesnik je bio uvriеđen. Da pokaže nepravdu, koju sam mu tobože načinio, odgovorio mi je na novinsku recenziju u svojem privatnom pismu, da su čitaoci uza nj, i to je za njega najbolji dokaz, da zbirka nije neuspjela. Pripremio je i drugo izdanje, koje je također bilo razgrabljeno. Pjesnik je dobio, kako mi je pobjednički javio, toliko dohodka, da je jedan dio mogao žrtvovati i za dobrotvorne svrhe.

Bio sam zašutio, a pjesnik je triumfirao. Njegov se časoviti uspjeh nije mogao zatajiti. Ali danas se više nigdje ne govori ni o tom pjesniku ni o njegovoj zbirci. Ratna ga je konjunktura bila učinila poznatim, a poslije njegove smrti ne pitaju više za njega ni oni njegovi prijatelji, koji su mu bili pomogli razpačati dva izdanja njegovih slabih pjesama.

Naprotiv, isto ono čitalačko občinstvo, koje je razgrabilo dva izdanja neuspjele zbirke toga pjesnika, oglušilo se pet šest godina poslije toga zbirci Isidora Poljaka »Sa Bijelog Brda«. Ta zbirka, koja je tiskana jedva u tisuću primjeraka, nije razprodana gotovo ni u dvadeset godina. A ipak je Poljak ušao u hrvatsku književnu poviest, i zaborav vremena ne će zabaciti njegova pjesnikovanja. Poljak sa svojih pet šest stotina čitalaca znači više nego njegov zaboravljeni drug u zvanju i pjesnikovanju sa svojih pet šest tisuća razprodanih primjeraka.

Već se iz toga vidi, da se književni rad ne smije shvaćati deterministički. Književnik traži nuždno svoje čitalačko občinstvo, ali on nije automat, koji bi bio od drugih navijen. Drugi utječu na nj, ali on utječe još više na druge.

Napredovanje kulture uobće, a književnosti napose ovisi ne samo o cjelini, nego i o snažnim pojedincima. Narod ne živi kao jedna osoba, nego očituje svoj život preko pojedinačnih sviesti. Čega nema u pojedinačnim sviestima, toga nema ni u narodu. I čega ne stvaraju pojedinci, toga ne stvara ni narod. U književnom stvaranju moraju snažni pojedinci uzeti pobudu u svoje ruke, jer je čitalačka cjelina bez njih nepokretna.

Književnik mora biti izgrađena osoba, ako hoće ostaviti dublje tragove u svojem narodu.

Svi smo mi osobe, ali nismo svi to u jednakoj mjeri. Ne možemo reći, da je u svih nas jednako veliko područje onih radnja, u kojima smo sami svoji gospodari. Mnogi su slični piesku vijancu, kojemu svaki jači vjetar daje drugačiji položaj i oblik.

Književnik kao predvodnik ima oslon u svojem narodu, koji mu svojim potrebama daje nadahnuće za stvaralački rad. On vraća svojemu narodu za-

jam sa višestrukim kamatama. Pozvan je da ide napried, a drugi ga često jedva dostižu i za deset, dvadeset, sto godina.

Književnost je nuždno družtvena pojava.

Horacije je izrekao svoj prezir prema masi riečima: »Odi profanum volgus et arceo«. Ipak je osjećao dobro svoju predvodničku funkciju. Goethe se u uvodu »Fausta« s odvratnošću okomio na robovanje nepoznatu množtvu. Ali i njemu je potrebito občinstvo, jer i on hoće da »pokreće srdca po svojoj volji«.

Suradnja književnika s občinstvom nuždno dovodi do toga, da neki dielovi i najboljih djela poslije nekoga vremena obamiru. Promienilo se občinstvo, koje ih je moglo prihvatiti u svoj njihovoj podpunosti, došli su novi ljudi, koji imadu donekle drugačiju dušu.

Euripida ne možemo u svem razumjeti ni s najsavršenijim poznavanjem grčkoga jezika kao ni s najobsežnijim komentarom. A ako ga i razumijemo, ne doživljavamo ga onako cjelovito, kako su ga doživljavali njegovi suvremenici. Mnoge Aristofanove aluzije i dosjetke, kod kojih je staro grčko kazalište grohotalo od smieha, ostaju za nas tek mrtva konstatacija ili okamina. Ti su pjesnici nadovezivali svoje djelovanje na mnoge kulturne i političke predpostavke, kojih danas nema.

No ne trebamo da se zalećemo u predaleku prošlost. Dovoljno je, da se zapitamo: Je li novomu pokoljenju podpuno jasan Kranjčević? Odgovaramo, da nije. To pokoljenje ne živi s njim onako, kako su živjeli Kranjčevićevi vršnjaci ili barem kako ga je doživljavala ona mladež, koja se opajala njegovim stihovima u posljednjim godinama devetnaestoga ili u prvim godinama 20. stoljeća. To je bila prekretnica staroga i novoga duha. Zbivalo se lomljenje svih starih hrvatskih autoriteta u mnogim hrvatskim dušama, koje su očajavale o hrvatskom obstanku i odbacivale stari nazor o svietu. Poslije Harambašićevih revolucionarnih gesta, koje su ostale bez primjerenih djela, bio je to najdublji hrvatski pad. Mnogima je lebdjela pred očima vizija, kako u hrvatskoj domovini žive poslije nekoliko stoljeća ljudi, koji premeću s dlana na dlan izkopane hrvatske ostatke i nazivaju ih »kostima predpotopnog magareta«. Drugi su opet lutali između materializma, panteizma i ortodoksnoga kršćanstva, spremni da s Kranjčevićem pjevaju himnu sv. Franji i odu papi Leonu XIII., a odmah neposredno iza toga da se krvavo rugaju Božjemu Promislu, i da se utječu agnostičkim i pesimističkim stranputicama, proglašujući sve zbivanje »sanjom pustom« i »bezsmislenom tragedijom«. Novo je pokoljenje prešlo preko nekih starih doživljaja, pa zato ne shvaća u podpunosti Kranjčevićeva igranja s »divnom momom«, kojoj je ime »Ogorčenje«.

I najgenialniji pjesnici imadu u svojem stvaralačkom radu vriednosti i psihologijskih komponenata, koje su samo privremene.

Vječno je u svakom djelu samo ono, što se nadovezuje na vječne komponente našega bivstvovanja. Tako zvane estetske vriednosti nisu ništa drugo

nego na poseban način transformirane i transponirane životne snage. Naše zanimanje za njih ima svoj razlog ne samo u specifičnom estetskom značaju tragičnoga, komičnoga, dražestnoga ili uobće u širem i užem smislu liepoga, nego i u čitavom čovjeku. Uživljavamo se u dušu pjesnika, strahujemo za nj, odobravamo njegove radnje, žalimo ga, radujemo se s njime. Isto tako sučuvstvujemo i s njegovim osobama, životinjama i predmetima. U našim zorovima i emocijama nalazimo na dnu često nagon samoodržanja, koji i izvan književnosti pojačava zanimanje za bezbrojne napete situacije. Ljubav materinska i otčinska, ljubav među spolovima, borba za pravednost, težnja za spoznajom istine, odvratnost prema zločinu, klanjanje pred dobrotom — sve te i mnoge druge komponente čovječjega doživljavanja imadu vječnu aktualnost osobito onda, ako se fiksiraju u stvaralačkoj mašti Dantea, Shakespearea, Molièrea i drugih prvaka pjesničkoga stvaranja.

Književnikova duša, primajući dojmove između šarolikoga zbivanja u svietu, daje iskre, koje ne mogu nastati bez napetosti. Tu napetost stvara odnos između stvaralačke pjesnikove duše i občinstva, u kojem pjesnik hoće da djeluje. Mogu nastati časovi, kada pjesnici stoje zapanjeni ili zaprepašteni pred novim svietom, koji se fiksira u njihovoj pažnji. Događa se kadkada, da taj sviet ostaje bez savršenijega pjesničkoga oblikovanja, jer najdublji stvaraoci bježe od njega. Alj ako takva vremena nađu pravoga pjesnika-vatesa, njegov je glas grom, koji se nadaleko čuje, i njegove su simpatije i antipatije munje, koje znadu razsvietliti i najmračnije zakutke suvremenoga života.

Geniji i veliki talenti mogu odabrati građu za svoj stvaralački rad, gdje ih je god volja. Svagdje su oni u vezi sa svojim občinstvom. Njihova je suvremenost vječna, jer oni odgovaraju zahtjevima, koje je Goethe stavio u poznate stihove:

Greift nur hinein ins volle Menschenleben!
Ein jeder lebt 's, nicht vielen ist 's bekannt
Und wo ihr 's packt, da ist 's interessant.

No krivo je mišljenje, da je pjesničko djelo podpuno jednako u pjesnikovoj duši i u duši občinstva. Premda je tomu mišljenju u prilog istovjetovanje intuicije i ekspresije u Benedetta Crocea i u njegovih epigona, ipak nas najobičnije promatranje realnog života dovodi do spoznaje, da je pjesničko djelo u duši stvaraoca uviek nešto drugačije od istoga djela u duši občinstva. U stvaračevoj duši postoji to djelo kao j e d a n sviestni doživljaj, a u duši se občinstva reproducira kao onoliko doživljaja, koliko ima primalaca. Ti se doživljaji razlikuju ne samo brojem, nego i kakvoćom. Svaki primalac proživljava donekle drugačije Shakespeareova »Hamleta«, Ogrizovićevu »Hasanaginicu«, Sudetina »Mora«, Budakovo »Ognjište«, jer svaki unosi u takvo proživljavanje nešto svoje, što daje proživljenoj umjetnini donekle posebnu i različitu kompleksnost i udarnu snagu.

Dakako, pjesnik bi htio, da njegov sviestni doživljaj odjekne u duši občinstva točno onako, kako ga je on proživio. Zato mu zadaje silnu skrb težnja,

da pronađe takva ekspresivna vanjska sredstva, koja će mu omogućiti što savršenije sporazumievanje s primaocima njegovih intuicija i emocija. On je sviestan, da za svoj pjesnički ili uobće književnički doživljaj mora stvoriti govornu instrumentaciju, koja će proizvesti u dušama čitalaca, gledalaca ili slušalaca isto onakvu doživljajnu vriednost, kakva je zahvatila njegovu unutrašnjost.

Posebno mjesto među glasovima, s kojima se književnik razgovara i na koje nadovezuje svoj stvaralački rad, zauzima kritika. Znamo, da nije sve kritika, što se naziva tim imenom. Ali ako pomišljamo na množinu onih zahtjeva javnosti, u kojima se književnicima nameću najbolji i najsvestraniji propisi u pogledu oblikovnoga i sadržajnoga književnoga napredka, onda takva kritika uzko povezuje i sve više usavršuje i občinstvo i književnika, iztičući se kao dominantna dionica u simfonijskoj harmonizaciji događaja i osoba, s kojima književnik izvodi svoj dialog.

PETAR GRGEC

IZ KANCONIJERA »FILI«

DRAGULJI

Čuvam u škatulji, maloj, drvenoj —
iz seljačke ukrajinske rezbarije —
moju zbirku dragulja, poludragulja,
skromnu, bez velike vriednosti.

Med njima nema ni briljanta ni dijamanta,
a ni biserja bliedog nema —
ne trpim tu blještavu bielu boju,
ni snobovski titraj dijadema.

Tu su moji topazi, aleksandriti, ametisti,
tirkisi, safiri, rubini
i mačje oko, oniks i ahati,
granat i neki turmalini.

Nemam berila — premda ih volim —
nemam ni divnog zelenog smaragda...
A znaš li, Fili, koji bi mi dragulj najdraži bio?
Dugme od sedefa s prsiju tvojih.

16. X. 1940.

ČISLO

U Mazovšu, kod Varšave, u pustom polju
četiri visoka crna ariša strše,
pod njima slika Djevice stoji
u priprostoj maloj kapeli od cigle.

Prolažah tuda stazom od pieska
i stadoh kraj kipa, gdje zastaju babe,
gdje mole se žene i prebiru čisla.
Jedno je čislo bilo pred slikom.

Čislo od drvenih zrna. Tamno-crveno
Jesen je bila. Poslije Svih Svetih.
Ukradoh čislo. Imam ga sada,
čuvam u staroj crvenoj čaši.

Pomišljam, kolko molba je prošlo
kroz prste, što su dirali zrna,
pomišljam, da i ja zamolim Gospu,
da mi se obratiš, Fili.

Hoće li htjeti Gospa iz njena
četiri ariša da se smiluje?
Sumnjam, da kalvinsko srdce
može ublažit Gospa iz Mazovša.

16. X. 1940.

U GROBU

Gledam u malu budućnost, to, što mora biti.
Čemu da tajim ono, što se ne može skriti?
Moje su kosti gole, sada me više ne bole,
tamo sam, nisam tamo. Sve to bez hiperbole:
smrad i odurna masa leži bez oblika,
mokra u crnom ruhu izpod spomenika.
Na njem zlatan napis izpire kiša mlaka,
napis, što tvrdi, da je zemlja mrtvacu laka.

Nije daleko, Fili, i ti ćeš ležati tako,
isto tako daleko kao što sad si daleko.
Nikad te vidio nisam, da ležiš nauznako,
tada ćeš ipak leći i ista će zemlja meko
vlažiti prste tvoje, samo će arija fina
nad tobom zujat dok ležiš, arija con sordina.

18. I. 1941.

BEZ IZLAZA

U mislima mi vrt pun hijacinta —
u stvarnosti neka močvara smradna;
u snovima palača u stilu Korinta —
u bitnosti noćište: soba beznadna.

U mislima putujem poput Peer Gynta —
a stvarno mi život jama dosadna;
u fantaziji sni spleta od finta —
u naravi dugova listina jadna.

U čežnji pijanstvo od ljutog absinta —
u stvari triezna pustoš beznadna;
tko će me, Fili, iz tog labirinta
spasiti? Možeš li ti bit Arijadna?

7. II. 1941.

DANAS

Činjenice prošlosti! Kako je blied vaš sjaj,
ako se sjajem nazove vaš drhtaj u polumraku.
Djela i griesi prošlosti! Može li kratkotraj
vašeg života još danas baciti sjenku laku?
O tome ništa ne zna ni smreka,
ni ruševina daleka,
nema tragova, nema,
pisma su ostala niema —
bez odgovora.
Vi livade, šumice, vinogradi,
stube i sobe polumračne.
izleti, čekanja, zagrljaji mladi,
jecanja, očaj kroz noći mlačne —
da, sve je to činjenica bila,
i sve je to prošlost skrila.
Žalim li? Ne, ne priznajem,
za prošlost ništa ne hajem.
Samo sadašnjost, danas, danas vriedi.
Neka proteku kaplje časa jučerašnjega,
pit ćemo makar u mašti ono, što sliedi
u vrtlogu, Fili, današnjeg vremenskog biega.

13. II. 1941.

SREĆA

Danas još korak, mogoh vidjeti Vas, Fili.
Svladao sam se, jer je sreća u tom:
imat sigurnost, da ste blizu bili,
pa ipak proći mimohodnim putom.

Obratno Tantal: patio se čežnje mukom,
dok ja sam posve blizu sreći bio,
gotov da žudnju dotaknem već rukom,
al trgnuh natrag, jer sam tako htio.

Da, sva je sreća moći, a ne htjeti,
a nesreća je požuda bez moći.
Ne pogledati, ali gledat smjeti,
kraj vrta sanja sklopiv oči proći.

6. III. 1941.

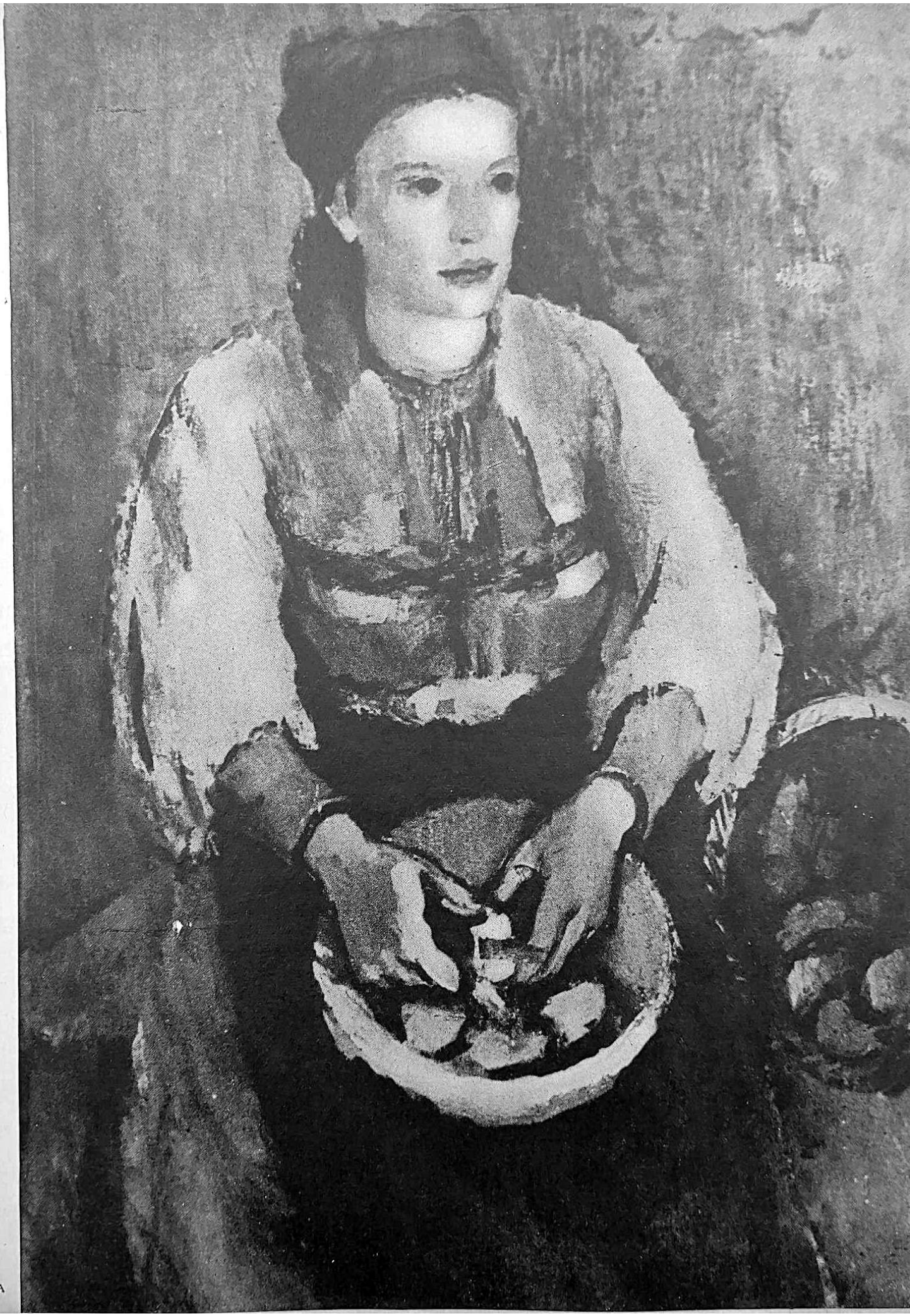

VILKO
ŠEFEROV
SELJAKINJA
IZ GRAČANA

EKVINOCIJ

Na zapadu sja Jupiter, niže je pod njim bliedi Saturn.

Spojiš li pravcem otca sa sinom i prevučeš ga preko svoda nebeskog, dotaknut ćeš na rubu horizonta iztočnu točku, gdje je jutros svanulo sunce.

Taj se luk propinje nada mnom i spušta se nad krov kuće, u kojoj su dva pobratima, Orest i Pilad, neki dan zaklali grofa.

U luku tom reži zvjerad nebeska. Ovan, Bik i blizanci Kastor i Poluks.

Sunt: Aries, Taurus, Gemini...

Prolazim tiesnom ulicom. Nada mnom se protegnuo Zodijak, golemo svemirsko gudalo puno zviezda. Zapada u mrak, gdje leži zaklani grof.

Čuješ li muziku sfera, Fili? Ja čujem jauk vjetra. Što to zvekeće? Možda Saturn proždrljivi svojim prstenom bruji poput talambasa, a mjeseci mu škrguću kao kastanjeti?

Čuješ li tu muziku groznu? To hropće i praska kroz svemir Zemlja.

21. III. 1941.

STRAH

Briga i Bol rođene sestre su dvije,
obiju muž, s kojim se pare u tmini,
zove se Strah.
Svaki se dan, svaku se noć koja skrije
negdje na dnu srdca, bez oduška kini,
otimlje dah.

Briga je zla, mòra il vještica neka,
ne voli sna, mir joj je dušmanin ljuti,
težka ko grieh;
oštar joj zub, grize i steže čovjeka,
svih misli roj i splete i muti
kaosa mieh.

Bol je sve zlo, zloba bezgranična, glupa,
kazna za sve mišljeno, neučinjeno,
nedužnom sud;
dug joj je rok, prolazi, polako stupa,
ostavlja trag, i kad je otišla lieno,
trag joj je hud.

Prati ih muž, sjena i povlaka njina,
porazan Strah. Briga i Bol me muče.
Sav sam proklet.
Sada me Strah drži ko biesna psina,
zanaviek jer odlaziš, čuo sam juče,
Fili, u sviet.

7. VI. 1941.

JULIJE BENEŠIĆ

OPROŠTAJ

BLAŽU JURIŠIĆU

Kako je već sutra ujutro Marinko Rokulin morao odputovati u vojsku, to je danas tokom cieloga dana obilazio znance i prijatelje da ih pozdravi. On je išao, prolazio krivudavim ulicama svoga rodnog grada, tiho i dostojanstveno kao nikad, obilazio je sve i najskrovitije ulice Velog Varoša, gledao vrata, pragove, promatrao pažljivo prozore na kojima je iza poluzatvorenih kapaka radoznalo virila kakova ženska glava ili venulo nezaliveno cvieće u mlakoj jugovini tih kasnih ožujskih dana. Oh, kako je on znao, volio te stare kuće, ta vrata od miševa izglodana, udarana od konja i magaracâ. Tu u tim prljavim dvorištima, po onim kamenim pocrnjenim stubištima, na onim uzvitim labavim balaturama, proveo je Marinko dane svoga djetinjstva, u podpunoj slobodi, kad još nije znao ni za školu, ni za obrt, ni za vojsku. To su bili nezaboravni dnevi, kad je prvi put osjetio slobodu, ludu dječačku slobodu u trci, u pomamnoj vrisci i igri one čupave dječurlije, koju su očevi i majke, radnici ili težaci, morali prepustiti samim sebi, jer su svi oni svako jutro odlazili na rad, a vraćali se umorni u kasne večeri. I Marinko je pripadao njima, te je skupa s tim svojim drugovima obilazio bezbrižan mračne ulice, razbijao kamenjem žarulje i stakla na prozorima, lovio ptice po Marjanu i odilazio na prva večernja ribanja. A i poslije, kad je narastao, kad su ga odveli u škole, najprije pučku, pak onu obrtnu, koju on nije ni završio i onda on je ostao i dalje odan sav onom svietu, onim ulicama: bijaše njihov kao što su one bile i njegove. Poslije za mutnog dječačtva i prve mladosti došle su duge večernje šetnje, serenade, djevojke, ljeta puna sunca, kupanja, izleti sa ženama i stranim plavim djevojkama, koje su dolazile iz daleka na more. Sve je to bilo tu, pred njegovim očima, u njegovom starom Velom Varošu ili u tajnama Marjanske šume, tajanstvene i mračne ko Sustjepansko groblje, gdje su ležali pređi, težaci i ribari. Sad je, eto, po prviput trebalo otići, ostaviti Veli Varoš, putovati u neko nepoznato balkansko mjesto, jer je to tako netko njemu nepoznati odredio i pismeno mu poslao poziv. Da je to barem malko prije znao, da su ga ranije obaviestili, da se uredi i navikne na nuždu odlazka — možda bi mu sve to lakše bilo snositi. I onda još tiha strepnja, o kojoj ništa nikom ne će niti da natukne: Rat! Svi govore, da se nešto može zaplesti, a što onda? On se nije bojao, barem je tako tješio sama sebe, ne, nije se plašio, ali za koga poginuti? Tako je prolazio ulicama Velog Varoša, a u glavi mu je šumilo od misli, zabrinutosti i najviše od tog neobičnog vjetra. Doista, bilo je čudno vrieme te godine: iako je travanj bio pri koncu, proljeće nikako da se javi. Zli i strani vjetrovi i mlake jugovine uzburkaše more i uznemiriše krv u ljudima. To nisu bili blagi vjetrići, dobri viestnici proljeća, koji su dolazili, praćeni plavkastobielim oblacima, lepršanjima zastava na stjegovima

lađa, što su u rana predvečerja ostavljale luku. Zrak je bio težak, zgusnut, zasićen i kao da je u uzduhu bila topla prašina, od koje se lice žarilo, zasjale oči, a misli postale težke, crne. A onda osim toga strašnog vremena i sama pomisao, da već sutra ujutro mora odputovati parobrodom za Metković, ubrzavala mu je grozničavo korake. Već je pozdravio neke rođake na Lučcu: gorak nezaboravan doživljaj. Stara tetka, usiđelica, zaplakala je, milovala ga i davala mu nekakve savjete, koji su u ostalom, Marinku Rokulinu bili podpuno suvišni. Uza to on je u tom malko neobičan, zapravo čudan, sramežljiv, ako se tako mogu okrstiti ti njegovi osjećaji. Naprosto on se jako srami, a ponajvećma onda, kad mu netko počne izražavati svoju osjećajnost. Onda njemu pri duši biva težko, čudno. Srami se, vrpolji se, htio bi najradije pobjeći iz sama sebe, ali sve to opet ne bi nikom pokazao ni za živu glavu, a najmanje bi sebi samom to priznao. Kadkada mu je upravo postojalo nesnosno težko, grčio je zube, nešto nerazumljivo mrmljao, okretao glavu, kolutao očima i napokon bi prostenjao bolnim smiješkom: A ča triba govorit... — i brzo bi se izgubio, smeten, zlovoljan. A što će, mužko, da o tom ikome i govori. Tako je bilo jutros rano, kad je otišao na Sustjepansko groblje: htio je pozdraviti i one svoje tamo pod zemljicom, pa je uranio i otišao. Putem sreo je starog kuma Jakova, otčeva bratića, kako brza s tovarom:

— Bog kum Jakove — nazdravi on.

— Bog Marinko —

— Ča smo uranili —

— Oli ne znaš... Pozvali su me. Tamo nigdi..., A znaš kako je, bi si i ti vojnik...

— Asti, kako da nisam. Služio sam ti ja u auštriskoj mornarici ni jednu ni više vengo 11 godin... Bi sam ti s Balatonom protiv onih buntovnika, ča su ih zvali bokseri...

— A triba, triba... ča ćemo...

— Nego kamo si se uputio?

— A grem ništo u poje...

Kad se pozdraviše Marinko tobože zakrenu niz puteljak, ali kad ujak Jakov dobrano zamaknu, on se onda uputi suprotnom stazom na groblje. Tamo je ostao više od pola sata. Kad se vraćao imao je suzne oči.

Zatim ode da se oprosti od kum meštra Duje, kod koga je po materinjoj želji učio konopljarski obrt. Tko nije poznavao toga najstarijega obrtnika, častnog predstavnika zanimljive radinosti, koja je danas gotovo nestala, jer je i nju progutala tvornica i veleobrt. Bio je to postariji krupni čovjek, na ulici s velikim šeširom, a u poslu s malom kapicom, koja je krila kovrčavi prosiedi čuperak. Na sivoj košulji nosio je uviek jednu te istu leptirastu kravatu, koja je razkošno cvietasto padala, upravo kao na slikama, koje prikazuju likove starih glasbenika i umjetnika, ljudi nemirne krvi. Zapravo i taj konopljarski obrt bio je smatran još onda dok još nije bilo tvornica poseb-

nom vještinom, neke vrsti umiećem, a vrstan obrtnik, konopljar kao primjerice kum Duje, nazivao se i smatrao umitnikom, artištom. Tu je više nego kod svih ostalih starih obrta trebalo osjećaja i smisla za ljepotu, a kod same izradbe tražio se je poseban osjećaj za ritam, i mjeru, kojima su se u strpljivom radu slagale svietle bezbojne niti, da se stvori čvrst konopac. Bio je to jedan od najstarijih obrta na našem Primorju, koji su učili samo odabrani, i vještina, tajna brzopletog umieća, ljubomorno se čuvala i predavala od otca na sina. Otac meštra Duje primjerice bio je jedan od najstarijih konopljara, dok je, po pričanju neka nesretna, upravo udesna ljubav iz rane mladosti spriečila, da meštar Duje ostane bez potomka, iako su se doduše mnogi mlađi obrtnici te struke mogli podičiti, što bijahu učenici njegove umne jedinstvene vještine. Kad se kum Duje rodio, konopljarstvo je kao obrt bilo u punom cvatu, iako onda još nije postojalo ni kolo, veliko vretenasto kolo, koje vrte mladi naučnici, a koje izprepliće niti onakvim redom u spletu, kakovom ih slože vješti, brzi konopljarovi prsti, koji veselom pjesmom u napjevu vrtoglavog vretena koracaju uz tanane svietle niti. Međutim već meštar Duje za svojih mladih dana, kao naučnik, kome je otac poslije predao tajnu dragocjenih, neslomljivih konopaca i špage , — vrtio je veliko kolo, vreteno, a pod svoje stare dane doživio je i prve električne naprave. Marinko je, zahvaljujući osobnom poznanstvu svoje matere s kumom Dujem, kao i svojoj nadarenosti i dovitljivosti, uspio postati jednim od najboljih konopljara, kome je meštar Duje kao svom izabraniku, povjerio tajnovito težko stečeno izkustvo svog radinog vieka u tajni obrta.

Tog jutra Marinko je zatekao meštra Duju kao uviek u poslu: za pregačom mu visile štupa, gutaperka, vuneni konci, i dok su njegovi košćati, tanki prsti u vještu i brzu hodu zaplitali niti u čvrst, repast konopac, čula se vesela pjesma, zvuci davno zaboravljenih napjeva iz njegovih mladih dana. Marinko ga pozdravi:

— Dobar dan meštre Duje! A znate ča je nova? Grem vam u vojsku. Gotovo. Fertig!

Izvadio je izgužvan poziv iz džepa. Majstor podigne glavu i tromim pokretom ruke nadigne naočale na čelo:

— Asti Mande, to ni lipa stvar. A za koliko?! —

— Ništa ne piše... A fala Bogu! —

— I svetom Roku...

— A kad moraš poć?

— Sutra ujutro! —

— Sutra ujutro? Stani! Stop — zaviče meštar Duje dječaku, koji je okretao kolo i pristupi žurnim korakom još bliže Marinku. Nalazili su se na prostranoj ledini povrh mora, gdje su već davno radili konopljari, a nedjeljom, kad su oni počivali, dolazila se loptati djeca iz grada. Duvala je jugovina i vjetar je raznosio siede vlasi meštra Duje. — Slušaj — priđe on sasvim blizu

Marinku — čuj me moj Marinko. Kazat ću ti nikoliko besid, jer si bi valjan momak, a sad greš u vojsku, a i mene može đavo odnit. Najprije ti preporučam obrt, ovaj naš starinski pošteni zanat. Kako i sam vidiš nestaje ga svakim danom. Sve hoće zarađivati, sve bi išlo u veliku gospodu. A reci mi po duši, Marinko, što ti je lipše vengo ovdi kraj mora filati ove špage i pivati na čistom zraku. Reci mi, ča može biti veće zadovoljstvo za kršteno čeljade. Ti si dosta naučio i kad se vratiš bit ćeš samostalan obrtnik. Imam još nike upute za našu struku, koje sam ja sve pobilježio i sve ću ti to spremiti u matere, pa kad se vratiš sve je za tebe. A sada, Marinko moj, možeš ići.

— Dobro — izusti Marinko tvrdo i neodlučno. Nazreo je, kako se starome počela tresti brada i njemu bi težko pri duši. Ali prije nego je zakoraknuo, kum Duje mu pristupi i poljubi ga u čelo: — Ajde, sritno ti bilo, moj Marinko, i doskora mi se vratio.

— Bog barba Duje... Oprostite mi, ako je kadkada čagod bilo... Bog i fala vam.

Ode žurnim koracima i pozdravi ostale drugove. Zatim opet, kad se bio udaljio, mahnu meštru Duji. On mu odzdravi. Vidio je jasno u daljini, kako se veliko kolo okretalo, a meštar Duje hodao uz niti polako pognute glave. Nije ni zapazio, da više nije pjevao.

Uveče kasno umoran i uzbuđen uputio se Marinko u Križevu ulicu, gdje je bio utanačen oproštajni sastanak s Mandinom, djevojkom, koju je već godinu dana volio. Zapravo ta ljubav bila se u njegovom srdcu ugniezdila već pred više godina, kad su još skupa išli u obrtnu školu, ali mu je onaj osjećaj sramežljivosti onemogućio svako jasnije očitovanje i češće susretanje. Mandina je bila blieda, tanana djevojka crnih očiju, kovrčaste kose, što se sve izticalo na onom žućkasto bliedom licu, koje je skrivalo očitu bolest. Za tu ljubav, osim njih dvoje, nitko u cielom Velom Varošu nije ni znao. Ali i njih dvoje, oboje sramežljivi, tokom godine dana poslije očitovanja, vidjelo se tek nekoliko puta i to kasno naveče, kad se on došuljao plaho neodlučno pred njezin prozor. Jedne nedjelje poslije mise kod Sv. Franje on je nju odveo preko Meja na Marjan. Tada ju je prvi put dodirnuo, poljubio.

Marinko je te večeri išao na sastanak uzbuđen kao nikad. Na dogovoreni fiuk u jedanaest sati ona se morala pojaviti na prozoru i obaviestit ga, da li je uspjela naći ključ i da li su već njezini zaspali. U tom slučaju sići će na nekoliko časaka. Marinko se pažljivo približio k maloj dvokatnici u Križevoj ulici i tiho zafićukao. Kad je prošlo nekoliko časaka, a ona se nije pojavila, on se ponovno oglasi fiukom. Sad se ukazala Mandina i dala mu je znak rukom, da će sići. Marinko je osjetio, kako mu od uzbuđenja koljena drhću. Nije se sjećao, da bi ikad u životu bio tako uznemiren. Još više ga je srdila pomisao, da bi ona to mogla opaziti, pa je zato odlučio svladavati se. Poslije nekoliko časaka ona je došla ogrnuta tamnim vunenim pletom. Duvo je neki mlaki noćni vjetar, koji joj je lagano mrsio vlasi.

— Marinko moj!

— Eh — jedva je prociedio kroz stisnuta usta i pogledao je strogim pogledom.

— A greš mi Marinko moj. Greš mi u vojsku. A kad ćeš mi natrag?

— A ča ja znam. Pa što onda, ako baš i grem. I onako za mene nisi nikad imala vremena, ako ćemo pravo.

Glas mu je bio strog pun prigušenog biesa, a pogled prodoran. — E, a reci oli nije tako. Uviek s tetom i ćaćom, s bratom, sa svakim vragom, samo ne s menom. A tamo umire od puste ljubavi. Asti ga...

— Ajme Marinko, ma kako ti to govoriš. Ča sam ti, bidna skrivila? Ča ti je?

— Ništa, samo tako govorim ono ća je istina... Oli ni...? Reci koliko smo bili skupa u ovo godinu dana?

— Marinko, ma oli ne znaš da nisam ja kriva, Marinko — djevojka je zaplakala i glas joj zadrhtao. Uhvatila je Marinkovu glavu, da je zagrli, ali on se grubo omaknuo. Djevojka je jecala...

— Marinko!

— Ostavi me! Ostavi me! Glas mu postade oštriji i opet je odgurne, ljutit, biesan.

Jugovina je duvala i večer je bila turobna, zrak mlačan i težak. Križeva ulica uviek mračna, zapuštena sad u svojoj noćnoj samoći bijaše sablastno tiha. Negdje na uglu visoko stajao je stari fenjer i njegov žućkast trepteći plamen, nemoćno je palucao i drhtao od vjetra. U nekoj konobi daleko zavijalo je privezano pseto. Marinko je stajao neodlučno i promatrao djevojku kako jeca. Nikad mu nije bilo teže: crn bol kao čvor, kao pauk, bio mu je stegao srdce i nije mu dao smognuti do rieči. Trebalo je nešto kazati blagim glasom utjehe i pomirenja ili još bolje čekati, da se ta rieč pojavi na onim bezkrvnim, naškubljenim usnama. Ali uzalud: djevojka je jecala i iz onog slabunjavog, bolestnog stvorenja, izvijahu se zvuci beznadna jada, neke neizrecive tuge, koja kao da ih u stravičnoj noći oboje beznadno obavijaše. Marinko je postajao sve nestrpljivijim dok mu naposljetku djevojčini jecaji ne dokrajčiše tu strpljivost.

— Ča plačeš? Vratit ću se, bona. Nisu me ukopali. Ča se bojiš: oženit ću te.

— Marinko moj, kako me slabo poznaješ! Kako me ne razumiš. Ča me ne znaš kumpatit — prostenje djevojka težko kroz suze.

— Poznajem te, razumim te, ali zašto plačeš? Ne plači! — Ljutito je zarežao. — Ne plači, razumiš li. Uzalud je govorio, uzaman joj drmao ramena i hvatao ruke. Već je grčevito plakala i ramena joj se tresla kao u vrućici.

— Ne plačem. Vidiš da ne plačem — govorila je izprekidanim drhtavim glasom kroz suze i jecaj.

— Dobro, kad hoćeš tako... Bog! Grem — i okrenu se da će otići.

— Marinko!
— Vrati se:
— Hoćeš plakati? Plačeš još? Bog! Bog!
I ode.
— Marinko...
Nije se ni okrenuo. Išao je žurno, odlučnim koracima, koji odjekivahu usnulim ulicama kao težko konjsko kopito.

Jutro je osvanulo vedro i sunčano. Zao vjetar prestao je duvati, more se smirilo, a prvi bajamov cviet, i jata lastavica odvodila su i nehotice misli u proljeća proteklih godina. U luci već usidren uz obalu stajao je parobrod, kojim su Marinko Rokulin i drugovi mu, morali putovati u 10 sati za Metković, a odatle dalje vlakom, neki u Mostar, drugi u Sarajevo. Iako je bilo istom prošlo 9 sati već su gotovo svi bili na parobrodu, a množtvo svieta, znanaca, rodbine i prijatelja, stizalo je nestrpljivo na obalu, opraštalo se, mahalo, dovikivalo. I s lađe se čula cika i pjesma. Smieh. Dovikivanja. Zaglušnu buku povećavalo je parno dizalo, kojim se kod prvog jarbola krcao s obale teret.

Marinko je stajao negdje na krmi, naslonjen uz ogradu, poduprievši glavu rukama. Dolje, pred njim na obali, stajala je skupina rodbine i znanaca. Bili su tu i njegovi roditelji: stari težaci iz Velog Varoša. Mati se podupirala o štap, jer je već nekoliko godina imala težke boli uzetosti u nogama.

— Pazi mi se, lipi moj Marinko! Čuvaj zdravlje — vikala je starica i kimala svojom siedom glavom ukoprenjenom u velikom crnom rubcu.

— Dobro, dobro... odgovarao je Marinko nemirno. Bijaše uzbuđen, a i umoran poslije mal' ne probdivene noći. Osim toga, već se bližilo vrieme odlazka, a nje, Mandine, još nije bio zapazio. Toliko ju je želio vidjeti, jer se je jutros više nego ikada, osjećao krivim prema njoj, bolestnoj i raztuženoj djevojci, koju je toliko volio, a sad je mora ostaviti. Ali pravio se naoko mirnim, jer je želio ne učestvovati u šalama i dobacivanjima svojih drugova i znanaca na parobrodu kao i onih na obali. Bilo mu je nekako neugodno, što je upravo sada tako tih, potišten: netko bi još mogao pomisliti, da mu se sve to nekako stužilo zbog razstanka ili da osjeća strah od neizvjesnosti, uzbuđenje i nježnost. Upravo tada on opazi kako mu mati otire suze. Pričini se kao da ne nazire i pogleda na sat: trebalo je još 10 časaka do odlazka. Oh blažen čas, kad je sve svršeno za onoga, koji putuje. Približi se kazaljko, otisni se lađo! U tom času pomisli kako Mandine još nema i stuži se. Čas je želio da vrieme proleti, nestane, a na mahove opet da se otegne, da se zaustavi.

— Marinko! — bolno zastenja mati. — Marinko, sine moj! Dođi poljubi me još jedanput, Marinko moj! Starica je vapila, jecala. Nekoliko žena iz obližnje skupine okrenulo se i stalo ju tješiti. Marinko je ostao neodlučan, nepomičan. Opet ga zahvatio onaj strašni osjećaj stidljivosti, prikrivenog gnjeva, beznadnog očaja:

— Ča plačeš, oli mi greš za sprovodom? — Odjednom iznenada dobaci on materi rezkim, surovim glasom. — Ča plačeš!?

— Ma ne plačem, nego...

— On se već nije ni obazirao na staricu: pogleda na sat i istom što nije odkucalo deset sati. Mandine nije još bilo. Međutim dizalo je radilo bučno puštajući paru: mogao se nadati, da će parobrod zakasniti odlazkom zbog preostalog tereta, koji je još trebalo baciti u ono tamno lađino ždrielo.

— Marinko, ča si mi tužan? — pitao je plačni materin glas s obale.

— Ostavi me, ča plačeš, jesam li ti govorio, da me ne dolaziš pratit. Ajde doma, ajde doma.

— Htio je bjesniti, vikati, izkaliti na nekoga sav svoj gnjev, a najprije na sebe, na ljude, na sviet. Osjetio je u tom času, kako on zapravo nikoga nema na svietu, kako je beznadno sam, očajno prepušten samom sebi, svojoj ljudskoj tuzi.

Napokon što je ta djevojka, ta Mandina, misli. Nije mu ni do čega, a najmanje do nje — javio se prigušeno uvriеđeni mužki ponos. Upravo u taj čas oču se brodsko zvono: posljednji znak, da će se lađa odtisnuti. Tad je sa zaprepaštenjem oćutio kako mu negdje iz dubine, iz nekih nepoznatih izvora, naviru suze, a podbradak počima podrhtavati. Mogao se ipak tješiti činjenicom, da se parobrod ipak pomalo udaljuje i da nitko od njih tamo na kraju ne će moći zapaziti niti ikad odkriti što se u njemu zbivalo. Stajao je nepomičan, dostojanstven i neumoljiv. Mati mu je sad mahala bielim rubcem i dovikivala mu posljednje poruke. Ali je on već nije ni gledao: tamo u daljini, izpod neke naslagane pregrade vreća, stajala je sva u sebe uvučena Mandina, i mahala mu plašljivo rubcem. Kad je spazi, gotovo što mu se ne izvi uzvik: »Mandino, Mandino moja!« Ali ga prešuti. Zgriznu ga do krvi na usnama, dok je njegova desna ruka stegla još čvršće ogradu lađe, te osjeti oštar bol na noktima prstiju. Međutim parobrod se već dobrano bio odtisnuo:

— Marinko, Bog, piši —

— Bog, do viđenja! — dovikivahu mu roditelji i znanci.

On je stajao onako nagnut i osjećao kako mu prve suze vlaže oči i donose neko neslućeno olakšanje. U moru povika glasova upinjao je uši, ne bi li čuo glas Mandine. Kad se parobrod dobro udaljio s obale, Marinko istom osjeti, kako mu suze kapaju na ruke, uprte u željeznu ogradu. Gledao je za sobom luku, koja se zatvarala, sužavala u blistav polukrug krovova, tornjeva i palma, a nad njom, kao zeleni vienac, Marjan, sveto brdo njegove ljubavi, dok tamo još više povrh njega s jedne strane Kozjak, go i modar kao nebo, a s druge ljubičasti obronci visokog Mosora. Pokrivši hladnim dlanom užareno lice, oćutio je, nemoćan, kako mu se obrazi grče od plača, od jecaja, a suze mlake, težke, ko kapi mora pred njim, vlaže mu i sline suhe i razpucale usne. Kad je podigao glavu, kao da se odtrgao oda sna, okrenu se i nazre, da je parobrod već izplovio iz luke. Za njim je ostajao grad sa svojim uzvitim tornjem, u daljini.

ANTUN NIZETEO

VILKO ŠEFEROV

PORTRET

ANTUN KAZNAČIĆ

(1784.—1874.).

Antun Kaznačić imao je dvadeset i dvie godine, kad su Francuzi ušli u Dubrovnik, bio je dakle sviestan svjedok sudbonosnog preokreta, koji je doživio njegov rodni grad.

Njegov književni rad nosi sve značajke starih dubrovačkih književnih predaja, i u izražajnim sredstvima, i u izboru predmeta, i u vrstama pjesničtva. Njegove su pjesme većinom ili prigodnice, ili satire, ili maškarate, ili kolende. Školski i klasicistički utjecaji s mitološkim uspomenama također su kod njega jaki. Rajmund Visić, izdavač Kaznačićevih pjesama, piše o ondašnjim pjesnicima: »Pjesnici su dakle pjevali, kako su bili naučili u školskim zadaćama, nastojeći iz petnih žila, kako će otajstvenim naporom fantazije bolje nakititi temu od učitelja im podatu, bila ova metamorfoza Aretuze i Ariona, mučeničtvo sv. Franje Saverija, vlasulja otca Boškovića, kućica Cesara Rusponija, zadnji pozdrav generala Durota, uzvišenje N. Uzv. Lilienberga na čast Feldzeugmeistera i t. d.«

Činjenica, da su se učenici u školama vježbali u sastavljanju pjesama, jer su ondašnji družtveni običaji tražili tu sposobnost od svakog naobraženog i družtvenog čovjeka, imala je za posljedicu poplavu stihova, koji su se javljali prigodom svake znamenitije zgode, prigodom vjenčanjâ, prigodom smrtî, prigodom imenovanjâ, prigodom porinuća brodova i t. d. I Antun Kaznačić sudjelovao je svojim pjesmama u sličnim prigodama dapače je i sam uredio neke zbirke prigodnica. Tako godine 1819. izdaje prilikom porinuća lađe braće Senčića, koja je nosila ime glasovitog matematičara Marina Ghetaldi (Bete), zbirku latinskih, talijanskih i hrvatskih stihova u slavu toga događaja. Zastupani su s latinskim pjesmama: Bernard Zamanja, Urban Appendini, Miho Grgurević, Luka Stulli, Đuro Hidža, Marko Bruère, Antun Chersa, Jakob Betondi, Faustin Galjuf; s talijanskim: Ivan Rosani, Rafael Radelja, Tomo Chersa; s hrvatskim: Cvieto Tvrdiša, Stjepo Olivieri, Đuro Hidža, Jakob Betondi (prievod latinskog epigrama u istoj zbirci), Ivan Kaznačić (otac Antunov, pomorski kapetan). Prilikom imenovanja svoga prijatelja iz mladosti franjevca O. Beninja Albertinija, skadarskog biskupa, splitskim biskupom (kojega je nesretnu zgodu s magarcem u Župi Dubrovačkoj opjevao u satiri »Pad s tovara«) namjeravao je Kaznačić izdati pjesničku čestitku; ali kad je Albertini iznenada umro u Skadru upravo pred polazkom za Split, on izdaje (god. 1839.), uz čestitku, i posmrtnu »začinku«, nadodavši čestitku i posmrtnu tužbalicu, spjevane u istim prigodama, »đaka (klerika) Dubrovčanina« Antuna Roccija.

Ipak, uza svu konvencionalnost motivâ i oblikâ, kojima i Kaznačić podliježe, njegova živahna ćud pokadkada se probija kroz kalupe i zahvaća u čovječan-

sko. Tako u čestitci Ivanu Puljizeviću, prilikom njegova imenovanja kanonikom, spominje on požrtvovni rad ovog dobrog svećenika, koji je za vrieme neke epidemije u Župi, dok su i najbliži ukućani, u strahu od pošasti, bježali od bolestnikâ, neustrašivo ostao uz bolestničke krevete:

Ah tko je ikad dostojnije
To priestolje zadobio,
Neg li Pastir, život ki je
Svoj za stado postavio?
Srdna bolest kad nemila
Po Župi se razplodila?
Ti za tužne sačuvati,
Kad od brata brat bježo je
Za smrtim se ne rvati,
I drug druga ostavljo je,
Ti si svete pun jakosti
Puk vriežio s tvom milosti.

Stihovi nemaju osobite izražajne snage, ali se u njima javlja bar u zametku, konkretnija slika iz života, što nije slučaj u prosječnim prigodničarskim stihovima onoga vremena. Ako za ništa drugo, ove je stihove trebalo spomenuti, da se sačuva uspomena na jednog skromnog junaka ljubavi prema bližnjemu.

Ovaj zdravi dubrovački pučanin, premda je neposredno proživio velike poviestne promjene u životu svoga grada, znao se oteti očajnoj letargiji, koja je bila zahvatila mnoge njegove suvremenike, te odmah oduševljeno pristaje uz Gajev narodni pokret. On je nagonski shvatio duh vremena, koji je tražio odricanje od regionalne osamljenosti i uklapanje dubrovačkih kulturnih predaja u okvir općeg narodnog života, što niesu mogli shvatiti mnogi njegovi kasniji sugrađani.

Kad je Ljudevit Gaj mjeseca lipnja god. 1841. posjetio Dubrovnik, Kaznačić mu pjeva:

Mudri Gaju, zemlja ova je
Zemlja slavnih uspomena,
U njoj oglas još ostaje
Glasovitih nje vremena,
Gundulića duh hrabreni
Unuk štuje još pošteni.
Nekda zgoda različnosti
Nas su od starih udaljile,
Ostaje nam još jakosti
Za prikupit duha sile;
Gdje uvehnu cviet mudrosti,
Osta korien narodnosti.

U srdcu nam primjer davni
Praotaca cavti, plodi,
Spominje nam jezik slavni,
Da duh rodni ne zahodi,
Domorodstva gdjeno žile
Spuštene su krepko bile.

Svoje izdanje Čubranovićeve »Jeđupke« god. 1838. posvećuje Antun Kaznačić Gaju. Spominjući u posveti njegove suradnike, piše: »U ti broj i mene postavljam, erbo ako ne Tvojom sviestim i Tvojim načinom obdaren, Narodne dike duhom ništanemanje ćutim se razgrijan i podžežen.« Izdanje je namienjeno u prvom redu ondašnjoj mladeži, kojoj se izdavač ovako obraća: »Osviesti se dake, er ti je vrieme pristojno, ter ova moja nastojanja primi ugodno i veselo, jaku vjeru moje ljubavi rodnomu jeziku i tvomu napredku u slovinskijem knjigami, koje ja nejak u tvoje ruke pridajem, ufajući stanovito,

da ako svi narodi na sve načine muče se za svoj jezik među najprvijem jezicima iznieti, ne ćeš ni ti tvoga, i najprvoga i najbogatijega, po tvom nepomnji dopustit izginuti.«

Godine 1844. »Matica Hrvatska« izdaje Gundulićeva »Osmana«, i Antun Kaznačić vas sretan kliče:

Dubrovniče! blago nami,
Zaboravljen sasvijem niesi!
Tvog narodnog duha plami,
Plemeniti stari uresi,
Na daleko preneseni,
Krepost tvrde davnoj cieni.

Zahvalan je »zagrebačkoj gospodi«, što proglasuju slavu Dubrovnika:

Zagrebačka ter gospoda
Tvoju slavu svuda liče;
Mudri ljudi, skup ugodni,
Kog podžiže plam narodni.

Pjesma završava liepom mišlju, da kao što svjetlost zrcala ne bi odsievala bez pomoći sunčane zrake, tako bi Dubrovnik morao strahovati (predati) za svoju slavnu prošlost bez bratske ljubavi:

Kak zrcalo, kad sunčani
Zrak sred podne u nj zapire,
Nek svjetlosti drugoj strani
Samo odsiva, gdje dopire,
Prvu krepost nu na svomu
Caklu uzdrži srebrnomu;

Tak u sebi svakolika
Tvoja krepost sasvim biva,
Tvoih sinova stalna dika
Kao u staklu moć se skriva,
Nu bratimske bez ljubavi
Još bi o tvojoj predo slavi.

Banu Jelačiću pjeva god. 1849.

Vjerne Tvoje Banovine
Puk radostiv pozdravlja Te
I sloboda kraljevine
Obzire se sada na Te,
Jednoglasno višnje zove
Narod na Te blagoslove.

Među veselim glasovima
Svaka strana, što Ti upravi,
I Dubrovnik pjesmu ima,
Tvoje ime kojom slavi;
On Ti davno želje svoje,
Svietli Bane, pokazo je.

U posljednjim stihovima cilja Kaznačić na odgovor, koji je dubrovačka občina dne 21. srpnja 1848. dala na poziv iz ondašnje Hrvatske i Slavonije.

Antun Kaznačić osobito je rado pjevao kolende. I u njima se diže nad prosječnim u toj vrsti. Liepa je kolenda posvećena Nikoli Remedelli prigodom njegova imendana:

Visoka jela sred polja
Četiri se grane spružila;
Jednu je pastier Radmio
U bolju zemlju prenio;
Od druge brodar plavčicu
Za sinjeg mora sklopio;

Treća se njojzi združila,
Da nje doteče visinu;
Četvrta listje i prutove
Na svud okolo spustila.
Pod ovom mlada nevjesta,
Sa dvie rumene jabuke,

Na rosno cvieće kleknula,
Ovako Boga molila:
»Dopusti, Bože veliki,
Da jele stavnost visoke
Ni biesnost silnih vjetara,
Ni zle tegota godine,
Budu nemilo krenuti,
Grane joj ružno zaviti.
Svakdan nju blagom zemljica,
A rosom nebo pojilo!«
Ovo je neve vapila
U oči dana Nikole.

Grjehota je, što je pjesma zamućena alegorijom. U njoj pjesnik misli na svečara (visoka jela), na kćer svečarevu, koja se udala u Mletke, na sina, koji je bio pomorac, na drugog sina, koji je živio s otcem i na trećeg, oženjena, s dvie kćerke. Sretno pogođena intonacija narodne pjesme dava kolendi svježinu nepatvorenoga, a molitva »neve«, svečareve snahe, s dvie rumene jabuke, s dvie kćerčice, uranja je u svetčanu atmosferu obiteljske sreće.

Kolenda O. Franu Appendiniju ima danas kulturno-poviestnu zanimljivost. Šaljivim načinom spominje Kaznačić Appendinijev književni rad, ne bez žalca u pogledu nekih Appendinijevih jezikoslovnih maštanja:

Kako ne ćeš? Svak svud znade
Uma tvoga bistre inade,
Dubrovnika kada štije,
Dok se davna slava vije,
Kad Kadmovu vide vojsku
Doć na zemlju Konavosku,
Gdje mu žene suzâ viri
Goje kupus, da se žiri.
Lasno 'e tebi, koi pripravi
Da priložiš slavu slavi,
Dokazati, slovinskoga
Da iz jezika rodnog moga
Svi jezici drugi izhode,
Da od njega svi dohode,
I da je Evi zmaj nemio
Naškiem riečim govorio.

— — — — — — — — — —

Appendini je bio naivno uvjeren, da su Grci i Rimljani podrietlom Iliri, da su i Titani bili Iliri, i da je »slovinski« jezik izvor svih europskih jezika.

Dobrodušno šaljiva intonacija značajna je za Kaznačićeve satire i maškarate. Nema kod njega ni žuči ni drastičnog sarkazma, koji nisu riedki u dubrovačkom satiričkom pjesničtvu. On gleda s veselim podsmiehom na slabosti i ludosti ljudske, i oni su mu više predmet zabave nego ogorčenja. Radi toga njegova satira nije duboka; ali, iako nema osobite književne izrađenosti, njena lagana podsmješljivost daje joj stanovitu prijaznu privlačivost.

Ova piščeva svojstva zrcale se osobito u njegovoj satiri »Pad s tovara«. Već spomenuti njegov prijatelj O. Albertini doživio je nezgodu s magarcem kojega mu je prijatelj iz Župe poslao, kad se spremao da ga pohodi. Obiestni magarac bacio je putem O. Albertinija u potok. Kad su čuli tu viest fratri u gradu, sakupe se na viećanje, da odluče, mogu li O. Albertiniju, poslije takove »sramote«, podieliti starješinsku čast, kako su bili naumili. Franjevci, koji viećaju, Kaznačićevi su suvremenici i on ih spominje po imenu. Prvoga spominje Čulića, »fratra gluhoga«, zaslužnog sabirača starih dubrovačkih djela i revnog knjižničara franjevačke knjižnice, inače doušnika austrijskog redarstva:

Prvi, ostale da priteče
Gluhi Čulić tu dolazi,
Jer su brige njem najveće

Da sve obzna, da sve upazi,
I doprieti ište očima,
Gdje ne može već ušima.

Pisac dobrodušno izvrgava ruglu laudatores temporis acti, hvalitelje prošlosti; ali ta poruga ujedno je i idilička sličica patriarhalnog života starih fratara, kad je njihov magarac Remeta nosio u mlin »stáre« (drvene posude, koje su ujedno i mjera) pune izprošenih maslina:

Ah! prijašnja gdje su ljeta,
Ah! živine gdje su stare?
Kad pokojni naš Remeta
Nosio je u mlin stáre,
Kad tovarim bješe dika
Bit na službi redovnika?
Gdje su doba prava, istina!
Kad bi zbacô s' svog hrbata
Tovar Ante Kuparina
Momke iz Župe i s Brgata,
A nosio mirno samo
Dum Ivana amo tamo?

Pjesma se na mjestima diže nad smiešnost pojedinog slučaja i dobiva obći značaj satire:

Ne će on prvi, braćo, biti
Među ljudim bistre sviesti,
Koga tovar podložiti
Začme silnoj u obiesti;
Prije njega sviestne mnoge
Zgazi tovar zli pod noge.
Dičio se još i prije,
Dičit će se i naprieda
Biesan tovar, da umije
— To mu narav zapovieda —
Sviestne ljude progoniti.
To je sveđ bilo, to će biti.

A što je gore, naravno je,
Da još tovar pravo ima,
Kad razloge prida svoje
Sličniem sebi tovarima.
Jaoh! živina kada sudi
Pred živinam jadne ljudi!

Dosta je živo prikazan i sud magaraca, koji ima odlučiti o krivnji grješnog tovara. Ovaj se brani, da se on htio proslaviti zbacujuć sa sebe tako mudra čovjeka; postupao je dakle kao i ljudi, koji sve moguće rade, da se proslave: Pjesma završava:

Ljudi, čiji razum hvale,
Da ih se slavi, što ne radu?
Sad gradove plienu i pale,
Sad kraljevstva drugim kradu;
Na krvavom ratnom polju
Cieć slave se sieku i kolju.
Nek pak fratri budu znati,
Da tovarska djela luda,
Kad se budu protresati
Tovarskoga izpred suda,
Da će ljudi od pameti
Velikoj se nać na šteti.

Kako je rečeno, satira nije žučljiva, jer se pjesnik dobrodušno podsmjehiva prijatelju radi nezgode; ali ujedno, kao uzput, izvrće cielu stvar na obćenito, rezignirano konstatirajući vječnost »tovarstva« (»to je sveđ bilo, to će biti«), vječnost gluposti, zloće i prostote, koje nastoje podvrgnuti pod svoju vlast um i plemenitost.

Značajno je za ovog trieznog čovjeka, koji uzimlje sviet i ljude onakove, kakovi jesu, ne tražeći od života nemoguće, da on slavi u jednoj pjesmi »Var-

ku«, koja vječno zavarava ljude obećanjima, da ih vječno ostavi razočarane. Nju je ogorčeno proklinjala većina pjesnika kao glavni uzrok ljudskih nesreća, jer ne ostvarujući fantazmagorije sreće, koje izpreda pred očima čovječanstva u igri najzamamnijih boja, strovaljuje ga u još dublje ponore zdvojnosti. Kaznačić naprotiv vidi u obsjenama životvornu moć, koja daje čovjeku snage i okrepe u životnoj borbi:

Himbenoga varko svieta,
Ah! od mene ti ne bježi,
Neg kao u prva moja ljeta
Srdce mi iskrom tvom razžeži,
Zaneseno da ono ljubi
Sve što ištuć hlepi i gubi.

Ti putniku, koji te moli,
Širiš, ravniš, kratiš pute;
Ti jadniku posred boli
Čistiš, liečiš rane ljute,
Nesrećniku u tjeskoći
Oživlješ se za pomoći.

Na zrcalu kano diete
Zrak sunčani rukom hita,
Tako i čovjek tvê zaplete
Bez ikakva traži svita,
Nit se stavlja, sjena da je,
Za kom ginut ne prestaje.

Nu ti mene, Varko sveta,
Kakva god si, ne ostavi,
Sjena tvoja men' ne smeta;
U tvom kipu pun ljubavi
Sve do groba haran dosti
Mê ću tražit čestitosti.

Nu ti smiehom molbe moje
I vapjenja primaš samo,
Zlohitrenje poznaš tvoje,
Kîm mnom vrtiš tamo amo,
Praznovjerju da u taštomu
Živem sužanj jarmu tvomu.

Znaš, da uhvanju momu ostaje,
Što ne umijem sam doteći,
To čestitost prava ona je,
Kod istine, što ću steći,
Kad prosvietljen zbacim s mene
Vele ugodne tvê koprene.

Antun Kaznačić nije se popeo na zamjernu pjesničku visinu; ali u njegovim sastavcima očituje se ipak čovjek, kojemu su pamet i srdce na pravom mjestu. A i to je mnogo, i to vrlo mnogo.

DR. A. HALER

IZ GALERIJE SUVREMENIH HRVATSKIH LIKOVNIH UMJETNIKA

VILKO ŠEFEROV

Jedan od predstavnika srednje generacije hrvatskih likovnih umjetnika, diete Mostara iz zadnjeg desetljeća prošlog stoljeća, slikar Vilko Šeferov (* 1895.) nalazi se danas u najzanimljivijem odsjeku svoga stvaranja. U dobi ili bliz godinama Vilka Gecana, Đure Tiljka, Marina Tartaglie, Marijana Trepšea i Milivoja Uzelca, on je, nakon temeljite izgradnje svoje nadarenosti i usavršenja tehničke vještine došao do sažetog izraza osobnosti i samosvojnog likovnog stila.

Iako širem občinstvu malo poznat, Vilko Šeferov, po vriednosti i zamašaju postignutih posljedaka, snazi stvaralačke ličnosti pripada bez sumnje redovima naših značajnih suvremenih slikara.

Uzrok nepopularnosti treba tražiti djelomično u karakteru naravi čovjeka Šeferova, djelomično u vanjskim prilikama oko umjetnosti, koje često, kao odraz časovite mode, prolaznih parola i predvodničkih težnja izvjestnih grupacija, mogu neupućenog zbuniti, a neborbenog odbiti od javne djelatnosti i potisnuti u pozadinu.

Pomalo povučen u sebe, no bez nagnuća samovanju, Šeferov više izbjegava nego što traži javnost. U dvadeset i pet godina neprekidnog rada priredio je u Zagrebu tek jednu kolektivnu izložbu svojih slika i to kratko vrieme iza završenog školovanja. Sličnih primjera neizticanja, uzprkos znatne produktivnosti, našlo bi se vrlo malo u nas, gdje neki mediokriteti izlažu redovito svake godine.

Uztezanje od samostalnih nastupa, čime ono bilo uzrokovano, ne treba smatrati odlikom, nego manjkom, jer ono onemogućuje svaki pregledniji uvid u problematiku i razpone jednog stvaralačtva, a podpuno izključuje širi poredbeni postupak promatranja unutar stvorenoga. Osim toga, kako može slikar očekivati, da se o njemu, kao umjetniku, ima jasna i izpravna predočba, ako se ograničio na sudjelovanje na skupnim priredbama, koje se, istina, od godine do godine ponavljaju i u cjelini donose velik broj izložaka, ali rijedko pružaju pojedincima mogućnost prodornije afirmacije.

Ove zamjerke ne tiču se, dakako, umjetnosti, već tehnike saobraćaja s občinstvom, koja, loša ili dobra, nije od bitne važnosti za vriednost djelâ. Možda su mnogo nezgodnije od pretjerane povučenosti i šutnje sve one, u tisku

inscenirane nametljivosti povodom kakve nevažne izložbe: javne izjave, manifesti, tumačenja jednog umjetničkog vjerovanja i t. d., čime slikar u stvari, ukoliko sve nije pusta promičba, neposredno priznaje, da mu platna ne mogu sama dovoljno jasno izraziti ono, što bi on htio da izrazi. Da je takvo verbalno izživljavanje i duhovito i zanimljivo, nema sumnje, ono nije posao pravog slikara. Propovjedničke taštine muče ideologe, a pred bojama i platnom nameću se problemi bez rieči i javljaju pitanja, na koja treba odgovoriti potezima kista. I baš u tome je pravi govor i prava izpoviest slikara.

Šeferov je tako govorio javnosti. Oduviek mu je bio cilj stvoriti djela, koja svojim likovnim oznakama sâma sebe tumače, tako da je izlišno vrjednovanje zamisli i namjere, a dostaje vrjednovanje kakvoće.

Izvan okrilja udruženja s posebnim ideološkim smjernicama i bez naročite naklonosti modne gospođe Glorije, Šeferov je prije svega radio zbog čiste radosti oblikovanja. Hoteći ostati nezavisan, zavisio je samo o sebi i svojim likovnim nagnućima, koja, iako su se mienjala, bijahu izraz iste unutrašnje težnje za konkretizacijom doživljaja i pravim slikarstvom.

*

Početak školovanja najavio se romantično i pustolovno: sedamnaestgodišnji Mostarac s osamdeset kruna u novčarki bježi iz sarajevske realke u bieli sviet za sudbinom. Bilo je to g. 1912. Geografska udaljenost Sarajeva—Budimpešta predstavlja goleme prostore mladiću, koji se žuri u život. Tako pun očekivanja, ulazeći bojažljivo u prvo poglavlje vlastitog romana, putuje i snuje planove za budućnost i sanja o umjetnosti, koja je još nedohvatna, kao ružičast oblak na bistrom beskraju neba. Mađarska metropola opila je mladića svojom veličinom, a otrieznila skupoćom. No što znači ne biti sit, ako se može utažiti žeđ za ljepotom. Po svim zakonima i propisima nositi naslov učenika ustanove, koja se zove Slikarska Akademija ispunja ga tolikim pouzdanjem i srećom, da zaboravlja praznine svojih džepova.

Peštanska »Visoka škola za likovnu umjetnost«, tada u punom jeku razvoja, davala je svojim pitomcima dovoljno slobode stvaralačkog kretanja. Akademske dogme, službeno poštovane, a neslužbeno mimoilažene, nisu bile zapreke prirodnom razvoju talenata, koji naginju samostalnijem shvaćanju. Vlastite težnje su glavni putokazi, učitelji ne nameću svoja naziranja, već podupiru individualna nastojanja.

Uz profesora Zemplény Tivadara (1864.—1917.), glavni pedagog, koji Šeferova odgaja, vodi i tehnički izgrađuje bio je Réthy István (* 1872.) utemeljitelj slikarske škole u mjestu Nagybánya. U mladosti slikar nijanse i polumraka, Rethy tiekom svog razvoja usvaja boju kao sredstvo izražaja. Njegova platna, sumoma i zagasita, oslobađaju se postepeno »galerijskog sosa« i postaju živa i svježa.

VILKO ŠEFEROV

BERBA

Šeferov završuje peštansku Umjetničku akademiju g. 1918., da u Hrvatskoj nastavi akademiju života, novu školu s novim rasporedom i novim teškoćama. Predavajući se slobodnom stvaranju, udaljuje se brzo od konvencionalnog ukusa. Već i koncepcije ranih radova, provedene relativno samostalnije, lišene su doskora zadnjih tragova akademske sheme. G. 1921. priređuje samostalnu kolektivnu izložbu u Zagrebu, a g. 1923. boravi na studijama u Parizu. U međuvremenu i kasnije sudjeluje stalno na priredbama Proljetnog salona, Zagrebačkih umjetnika i Hrvatskih umjetnika.

Stilski razvoj slikarstva Vilka Šeferova može se podieliti u tri faze. U prvim početcima traganja za izrazom pokušava niekati samoga sebe i svoje primarno koloristično osjećanje. Prihvaća postulate francuzkog neoklasicizma i konstruira sliku izrazito plastički. Linearni obrisi zatvaraju čvrsto oblike likova, koji su jasno modelirani, dani u odnosu svietlo-sjena, i naglašeni do tvrdoće. Boja tu ne pripada umjetničkom organizmu, ona je primienjena, njena je ljestvica svedena na minimum, a prevladava smeđa. Nema šireg načina predavanja, namaz je štedljiv, obradba pipava. Temeljni dojam: hladnoća i smirena jednostavnost. Ali to nije Šeferov, to je njegov umjetnički hommage à Derain.

Druga je faza u znaku uzbune. Nemir, razbijanje oblika i deformacija, kao izraz emocionalnih sukoba. Volumeni zazbiljlnosti isčezavaju sa platna, a njihovi odrazi postaju djelomično nosioci simbola. To je oblikovanje unutrašnjeg doživljaja metodom umjerenog ekspresionizma. Kunst ist nich Darstellung. Kust ist Gestaltung. No nadmoćnije od projekcije iz nutrinje vlada na tim slikama boja. Poplava, fantastika, supremacija boje. Njenim spojevima i akordima postizava Šeferov neko orkestralno djelovanje, što nadoknađuje izgubljeni relief. Pravi temperament slikara, koji se očitovao više u zvučnosti šarenog pletera, nego u bilježenju podsvjesnih sudara, izvojevao je odlučnu pobjedu. Sve što iza nje sliedi usmjereno je prema nesputanom izživljavanju te osobnosti. Tako započinje odsjek punog umjetničkog razvoja i zrenja, koji obuhvata zadnjih petnaest godina.

Iako se akcent ekspresionizma još povremeno javlja u nekim poznim radovima, taj smjer nije od bitne važnosti za stil slikara. Pročišćenje i sažimanje doveli su do jedinstvenosti likovnog govora, u kojem se više ne može naslutiti dvojnost osjećanja. U njegovom biću ne živi danas slikarski homo duplex, već samo izraziti i snažni senzualist boje, koji se na više načina u stvaranju očituje. Takav slikar nosi u oku die Gesamtfarbigkeit der Natur i bojom misli. Dosljedno i ekstremistično oblikovanje po zakonima ovog likovnog nazora može zavesti na površinske efekte, na rasipanje vatrometa šarenila, koje više sliči praznoj dekorativnoj arabeski, nego pravoj slikarskoj realizaciji. Ali kada Šeferov upotrebljava i najbučnije registre svoje palete, rietko zapada u megalomaniju boje. Arhitektonska čvrstoća i logična povezanost cjeline nije narušena proizvoljnim pokušajima u svrhu obsjene i lažnog učinka. Ploha nije

tapeta, couleur pour couleur, već potencirani prikaz ljepote zazbiljnosti, živi organizam, nastao pod dojmom života.

Tako njegove vedute Dalmacije, dane širokim, pastoznim mrljama, znadu patetično bljesnuti u žarkoj južnjačkoj polihromiji, evocirajući uvjerljivo lokalnu atmosferu kraja. No to je tek jedan aspekt njegove umjetnosti i po tematici jedna vrsta; Šeferov još kultivira mrtvu prirodu, figuralnu kompoziciju i portret.

Boja je kod njega znatno uzdignuta nad crtež i modelaciju. Crtež je riešen svoje običajne uloge, ali nije posve uništen, — boja sama riše. Boja ima i jednu novu funkciju, ona kao temeljno tvorivo izražava skoro samostalno ono, što se ni jednim drugim sredstvom ne može tako izraziti. To se najbolje vidi u koncepcijama figuralnog značaja. U portretu zna upravo majstorski s nekoliko mrlja uhvatiti bitnost prikazivane osobe, ne samo fizičku sličnost, već i psihološku karakterizaciju, a da pritom platno ostane čista piktura. Bilo da postavlja lik plošno, bilo da postizava iluziju volumena, boja ima vriednost osnovne građe i smisao znamenja. Zanimljivo je, kako tu rastu obline lica bez pomoći prokušanih canona i klasicističkog neutralnog tona i kako ovaj zadatak riešava Šeferov velikim umiećem i sigurnim zahvatom. Pronalazeći nove intervale kolara, uzpostavlja ravnotežu korelata i izvodi obilje čistih tonaliteta, koji zatvaraju oblik i sklad cjeline. Sjene nemaju logično, prostorno značenje, jer te krpe boja i nisu sjene, nego koloristično-osjećajne vrednote.

Možda ovu metodu mogu donekle razjasniti glavne umjetničke predilekcije našeg slikara. On osobito voli i Matissea i Renoira. Plošnošnost i samovladu boje uz putenu puninu tjelesnih oblika i najvišu suptilnost.

Slikar Vilko Šeferov ulazi danas u dubinu koloristićkih problema tražeći adekvatni izraz doživljaja. Smisao za mjeru, unutrašnja disciplina djela, tehnička sigurnost i harmonija daju njegovom stvaranju biljeg stila, koji u našoj suvremenoj likovnoj umjetnosti ima svoje značenje.

VLADISLAV KUŠAN

GJURO SZABO

IN MEMORIAM

»Život naš traje 60 do 70 godina, veli psalmista, a što je u njemu vriedna bilo, bila je muka i rad! Tako je bilo i piscu ovih redaka.«
Gjuro Szabo.

Prije nego je prof. Szabo razvio svoj rad, sve ono što smo poznavali iz poviesti umjetnosti u sjevernoj Hrvatskoj bilo je tek nekoliko zanimljivih pojedinosti, koje se nisu mogle povezati u suvisli pregled razvitka te grane naše kulture.

Kukuljević je sredinom prošlog stoljeća vrlo uspješno bio započeo sustavnim proučavanjem naših umjetničkih spomenika i sakupljanjem podataka o majstorima, koji su ih izradili, ali nakon njega nitko nije nastavio taj rad u onom obsegu i s tim ciljem. Sabljar, Tkalčić, Lopašić, Laszowski, Brunšmid i drugi naši povjestničari i arheolozi, koji su se bavili prošlošću sjeverne Hrvatske posvetili bi tek po koju radnju pojedinim umjetničkim spomenicima. Odviše su bili zaokupljeni ostalim brojnim i velikim zadaćama svoje struke, a nisu imali ni potrebnu spremu za ovu naročitu granu poviesti kulture.

Povodom preustrojstva bečkog Središtnjeg povjerenstva za proučavanje i očuvanje poviestnih i umjetničkih spomenika 1910. godine uvidjelo se da je potrebno i u sjevernoj Hrvatskoj (Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji) odpočeti rad na tom polju.

Prof. Szabo bio je tada već desetak godina poznat kao strastven i kritičan proučavatelj starina, koji je i nekim svojim radovima dokazao sposobnosti za taj posao, pa kad je 1910. osnovano u Zagrebu »Zemaljsko povjerenstvo za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji« bude on imenovan tajnikom i sliedeće godine na preporuku Smičiklasa, Klaića i Brunšmida odputuje u Beč, Nürnberg i Prag da steče spremu za konzervatorski rad. Od 1911. do 1941. Szabo je bio duša tog zavoda.

Kroz trideset godina skupio je ogromnu množinu podataka o našim starinama proučivši bezbroj pismohrana i raznih djela u Hrvatskoj i u inozemstvu. Ti poviestni podatci o građevnim i drugim umjetničkim djelima služili su mu kao osnov, pomoću kojeg je zatim na samim spomenicima proučavao njihov postanak i razvitak.

Ma kako težko bili pristupni pojedini spomenici, daleko od cesta pa i puteva, prof. Szabo je dopro do njih ne štedeći ni sebe ni truda ni troška. Sam je pravio svietlopisne snimke građevina i umjetnina, na kojima su podpuno došle do izražaja posebne odlike svakog djela. Mnogo toga, što se nije moglo snimiti aparatom, sam je nacrtao ili naslikao u akvarelu, pa barem na taj način sačuvao za poviest naše umjetnosti. Sam je mjerio i pravio tlocrte važnijih građevina.

Izvanrednim oduševljenjem i marom skupljao je podatke za poviest hrvatske umjetnosti služeći se suvremenim znanstvenim metodama, pa je ostavio Konservatorskom zavodu (kako se danas zove bivše »Povjerenstvo«) upravo neprocjenjivo i nenadoknadivo množtvo i slikovnog i pisanog gradiva, koje će tek buduća pokoljenja moći podpuno izkoristiti.

No već je on sam u brojnim svojim knjigama i člancima iznio veliki dio svoga znanja. Svojim živim, poletnim stilom opisao je sve najvažnije umjetnine u sjevernoj i jugozapadnoj Hrvatskoj, prvi je znanstveno obradio njihovo značenje i vriednost te rekonstruirao poviest hrvatske umjetnosti.

Osim svog sabiralačkog i književnog rada on se je žestoko, s najdubljim uvjerenjem i bezkompromisno borio za sačuvanje tih starina, kojima je on spoznao i izticao vriednost. Nije dopuštao da se pregradnjama ili novogradnjama iznakazi izgled koje naše poviestne građevine ili da ju se možda čak sruši i uništi. Premda bi dolazio u sukob s iztaknutim ličnostima, on je strastveno i gorljivo branio svoje stanovište te u najviše slučajeva i obranio. Spasio nam je tako bezbroj svjedočanstava našeg kulturnog razvitka.

Svima, koji su ga molili da im dade nešto svoga znanja, s užitkom bi pomogao. Nije zgrtao znanje za sebe, da se njime sam okoristi i proslavi, nego da ga stekne za sve nas, da ga skupi i preda svima. Baš svima. Nije on povjeravao svoje znanje samo stručnjacima, ne, u svakome, s kim bi dolazio u dodir, ako je zapazio kod njega samo tračak zanimanja, nastojao je prof. Szabo probuditi smisao za značenje naših poviestnih i umjetničkih spomenika.

Kad je poslije prvog svjetskog rata 1919. postao ravnateljem Hrvatskog državnog muzeja za umjetnost i obrt, našao se je pred hrpom predmeta, koji su za vrieme rata iz svih dvorana muzeja bili zgrnuti na gomilu, da načine mjesta bolnici, koja je bila smještena u muzeju. On je tada uzkrisio iz te nieme hrpe novi muzej, kome je već on dao u osnovnim crtama ono široko i veliko značenje, koje danas ima.

1926. kada je umirovljen kao ravnatelj toga muzeja, preuzme vodstvo novoosnovanog Gradskog muzeja zagrebačkog. Proučavanje i čuvanje spomenika prošlosti Zagreba spadalo je i onako u njegov djelokrug upravitelja Konzervatorskog zavoda, a odsada je još intenzivnije razvio tu granu svoje djelatnosti. Njegova djela o Zagrebu pa silno još neobjelodanjeno gradivo, koje je on sakupio u Gradskom muzeju (povrh onog, što su Braća Hrvatskoga Zmaja dala toj ustanovi povodom osnutka) zalozi su trajne naše zahvalnosti tom izvanrednom čovjeku.

Da nije njega bilo, njegovog zanosnog i samopriegornog rada, kojim je u tako kratkom vremenu uspio pribaviti podatke o gotovo svim našim umjetničkim spomenicima, i da nije bilo njegovog živog pera, koje nam je sve to strastveno izpripoviedilo, — ne bismo danas imali ni izdaleka takav uvid u razvitak poviesti naše umjetnosti niti bismo znali cieniti naše starine.

Riedko bi tko osim njega bio kadar i najvećim marom skupiti ono što je on sakupio. Njemu su ljudi davali ne samo za napredak znanosti nego i za ljubav njemu samome. Bio je poznat kao originalan čovjek.

Kao što je bio protivnik lažnog i izvještačenog u umjetnosti, tako je bio i u životu. Nije podnosio usiljenih i neiskrenih družtvenih ceremonija. Živim, izravnim izražavanjem svojih misli nastojao je stupiti u što užu i što dublju vezu s onim, s kim bi govorio.

Ona intenzivna osjećajnost, kojom je proživljavao spomenike prošlosti bila je samo jedna strana njegove čuvstvene, silno osjetljive duše. Ta osjetljivost bila je razlogom i njegovoj razdražljivosti. Čovjek, koji je s tako profinjenim ukusom prosuđivao odlike i mane umjetničkih djela te reagirao žestoko na pogreške i neskladnosti, bunio se je svim svojim bićem i protiv neskladnosti u prirodi i u ljudskom družtvu. Bio je vrlo uviđavan i čovjekoljubiv, ali bi znao i za sitnicu podpuno izmieniti svoj stav prema nekome, pa i najboljem prijatelju nanieti težku uvredu. Nije htio ubosti iz zlobe nego iz želje da ta povreda pobudi čovjeka da se promieni u onom smjeru, kako je Szabo to želio.

Počeo je bio najprije studirati medicinu, ali je zbog prevelike osjetljivosti morao napustiti taj studij. Ipak se je i kasnije u životu bavio liečničtvom te pokušavao svojim znanjem pomagati sebi i drugima. Nakon medicine posvetio se je germanistici, te je djelovao desetak godina kao profesor, dok nije postao tajnikom Povjerenstva.

Nije bio jednostran kao mnogi učenjaci. Sva su ga životna pitanja zanimala, a osobito politička. Izjave, koje se nisu slagale s njegovim mišljenjem znao je silovito presjeći i pobiti, a one koje bi odgovarale njegovu uvjerenju, prekidao bi manje silovito ali opet zato da dade izraza svojim nazorima, da dade na znanje kako je intenzivno i podpuno on sam to isto proživio i spoznao.

Intenzivna njegova subjektivnost očitovala se je najljepše u njegovim tako temperamentnim i neposrednim književnim radovima. Nije mogao disciplinirati svoju živu narav, da potisne svoje osjećaje i da sileći se na objektivnost bilježi samo stručna zapažanja, a pogotovo ne da se odrekne i svakog suda o predmetu, koji obrađuje, kako su to zahtievala u njegovo vrieme načela povieSti umjetnosti kao znanosti.

Sušto nabrajanje činjenica, koje su provodili njegovi njemački kolege, nikako nije odgovaralo strastvenom njegovom doživljavanju. Ta on je tek odkrivao na mnogim svojim putevima bezrojne još podpuno nepoznate spomenike naše poviesti umjetnosti, on je prvi povezao sve te podatke u suvisli slied, spoznao naročitosti razvitka umjetnosti kod nas, a što je najvažnije osjećao potrebu da svoje spoznaje i svoje oduševljenje preda drugima. Dok su ostali narodi zapadne Europe već potanko proučili svoje umjetničko blago, Hrvati su bili toliko ometani u tom radu težkim prilikama, u kojima su živjeli, da nije

bilo ni mogućnosti ni radnika na tom polju. Szabo je bio dugo vremena jedini, koji se je mogao sav tome posvetiti.

Težnja da u što kraćem roku nadoknadi taj manjak, da razjasni razvitak i naše poviesti umjetnosti, da ustanovi njene veze s ostalom Europom, a naročito njene osebujnosti, gonila je prof. Szabu da se ne zaustavlja na manje važnim pojedinostima, nego da izluči samo važno i bitno, a zatim da upozori u čemu je vriednost tih spomenika i zašto ih moramo brižno čuvati.

Kad je osjetio, da mu snage nestaju, rado je prihvatio suradnju mladih, da mu pomognu da sredi golemo sakupljeno gradivo i da ga učini upotrebljivim i za buduća pokoljenja. Brižno bi upućivao svoje učenike u rad, koji ih čeka, iznosio im svoje poglede i svoje metode, razjašnjavao značenje svojih bilježaka i snimaka.

Starost nije smanjivala intenzitet njegovog doživljavanja. Bolest, koja ga je posljednjih godina učinila težko pokretnim ostavila mu je duh živ i borben. Mučno je podnosio taj nekada strastveni putnik bolestnički krevet i naslonjač. No najviše je satirala njegovu životnu snagu i volju ojađenost i bol nad nečovječtvom i nad krvavim patnjama, koje trpi ljudstvo. Odklanjao je liekove, da ne mora to dulje snositi.

Želja mu je uslišana

Neka ostane trajna zahvalna uspomena na dragog, vriednog pionira.

DR IVAN BACH

IN MEMORIAM MAGISTRI

Prof. Gjuro Szabo bio mi je profesor njemačke literature u VII. i VIII. razredu gimnazije u Osieku od god. 1898. do 1900. Mlad kao kaplja, došao je iz Senja slabunjavi, mali čovjek s malim žutim brčićem, plavim sanjarskim očima, nježnim glasom uz kašljucanje. Nama, đacima, koji smo bili blizu maturi, umišljenim veličinama, nije se svidio na prvi pogled nimalo. Bili smo vični na starije, impozantne ličnosti. Ensemble profesora osječke gimnazije bio je onda zaista prvoklasan. Spominjem samo one, s kojima se sastadoh na maturi: samo je jedan od njih još među nama. Evo ih: ravnatelj Ivan Rabar, Istranin, velik, snažan, uviek ozbiljan, kao direktor strah i trepet više profesorima nego đacima, glas mu je odzvanjao kao grom s Horeba, a kao profesor predavač poviesti nenadkriljiv u zornosti i plastici, a glas mu je postajao sve mekši i sonorniji, s metalnim prizvukom srebrenoga zvona. Činilo nam se, kao da se u duhu šeće Rimskim Forumom, i razgovara s velikanima Rimske Republike. A onda kateheta Ivo Kraljević, Slavonac, u bezprikornoj reverendi, svaki dan obrijan, gojazan i uviek nasmiešen, elegantan kao abbé s dvora Louisa XIV., uglađen i ljubazan, doctor theologiae, učen, da bi mogao predavati na papin-

skom Germanicumu, sakupljač narodnih pjesama i dopisni član Akademije. Zatim »Dedo« Gavro Lucarić, Osječanin, donjograđanin, suh, s apostolskom bradom i zlatnim naočarima, odličan slavista, neobično dubok poznavalac staroslovenskoga jezika i dubrovačke literature, strog i neumoljiv kao Usud, a pravedan kao Aristid. Klasični filolog, moj profesor latinskoga jezika, Vladoje Dukat (neka ga Bog poživi još mnogo godina!) Varaždinac, tačan kao ura, očinski sklon svakom đaku, da mu pomogne, kada gdje zapne, divan predavač, pobudio je u nama ne samo ljubav k latinskom jeziku i rimskim piscima, osobito Tacitu i Horacu, nego i k rimskim starinama i republikanskim institucijama velikoga Rima, neumoran u tumačenju, i ako je onda bio slaboga zdravlja. Uz njega se dostojno smjestio drugi klasični filolog, profesor grčkoga jezika, Pero Valjavec, duša od čovjeka, koji je grčki m i s l i o, svoju bilježnicu o kućnim potrebama vodio u drahmama i obolima, a ne u austrougarskim krunama i filirima, koji nije nikada legao u postelju, a da prije nije pročitao koju stranicu starca Homera ili koje poglavlje filozofa Platona. Historik Ferdo Šišić, briljantni predavač, Reformacije i Francuzke Revolucije, impulzivan, vatren, dubok i zabavan, činio nam se kao mlađi Rabar. Matematik Antun Hladnik, Slovenac, golem kao alpinska stiena, a nježan kao janje, pitao je svakoga slabijega đaka po 20 puta, samo da nađe, da išta zna, da ga ne mora srušiti, psovao, molio i zaklinjao, dok god đak nije naučio. Filozof (i matematik) Antun Laska Čeh, nizak, plećat, bradat, s malo stranim akcentom, dolazio je u ekstazu predavajući logiku i psihologiju, nije čuo zvona, da svršava sat, pa znao više puta predavati i preko odmora, i čudio se, da već drugi iza njega dolazi u razred, dobar kao dobra majka.

Među takove starije drugove došao je prof. Gjuro Szabo. U takovu se društvu održati, a uz to i imponirati đacima nije bila laka stvar. Sa zebnjom smo očekivali njegov prvi nastup. No kada je progovorio taj mladi, slabi, bliedi čovjek, zinusmo od čuda. »Dilata os tuum et implebo illud«. Govorio je s a m o njemački za vrieme njemačkog sata kako je bio propis. Glas nešto slab, ali sadržaj veličanstven. Biran, uzvišen njemački jezik, kao da je izkrsnuo izpred nas Goethe ili Schiller, misli povezane, bez skokova, sve napamet, bez bilježki ili gledanja u knjigu, ukratko ostadosmo zapanjeni. Žao nam je bilo što je samo dva puta nedjeljno predavao. Da smo smjeli odlučivati, glasali bismo, da svaki dan predaje. Osim Dragutina Prohaske, sad profesora slavistike u Češkoj, bili smo svi više manje slabo podkovani u njemačkom jeziku, kad je profesor Szabo došao k nama. No za nekoliko mjeseci dogodilo se čudo. Nije bilo ni jednoga, koji je bio slab, a ja sam dotjerao dapače do cjene »veoma dobar«. Predavanja profesora Szaba nisu obuhvatala samo njemačku literaturu. To je za nas bila prava pravcata škola općega kulturnoga obrazovanja. Nisu se tu iredale godine rođenja, smrti, naslovi djela, i suhoparni sadržaji ,već veliki široki pogledi na kulturne epohe onih vremena, ideje, koje su vitlale događajima. Talijanska renesansa, humanizam, reformacija, Velika Revolucija, Sturm und Drang, oslobodilački ratovi, gotika, barok, rokoko, galantno doba prosvićeni

absolutizam, reakcija Svete Alijanse, Shakespeare, Milton i Dryden, Cervantes i Camoens, Puškin i Ljermontov, Braća Grimm i Jan Kolar, sve je to bilo povezano u jedno klubko, sve se to izpreplelo u divnoj njegovoj dikciji i za sve to našao je uzročnu vezu, iskreno je prikazao kod svakoga pisca i svake ideje, što je originalno a što je pozajmljeno, tko je dao misao, a tko oblik. I u toj prividno nepreglednoj gomili događaja nije nas nikada uveo u neprolaznu guštaru šume, već nam je otvarao s bregova obasjanih suncem prekrasne horizonte ljepote, što ih ljudski um i ljudska duša stvoriše kao neprolazne vrednote, koje život čine vriednim života. Usadio je u nas ljubav, bezkrajnu i čistu ljubav k svemu što je plemenito, uzvišeno i liepo u čovjeku i njegovu duhu. Kao najnedostojniji učenik velikoga svoga učitelja držim, govoreći kao da se izpoviedam pred Svemogućim Bogom, da najveći dio onoga, što sam naučio, imam da zahvalim njegovim pobudama, i ako sam po svom zanatu pošao drugim smjerom, a ne baš na filologiju i umjetnost. No čini mi se, da bez ove posljednje ne može baš sasvim biti nijedan iole kulturan čovjek.

Ovo nije nekrolog. Nekrolog se piše mrtvima. A profesor Szabo nije mrtav, dok je ikoga, koji je imao slast, da ga sluša, kada predaje. On je živ, on se samo preselio i mi ga više ne vidimo. Mi ćemo se sastati. Jer vrieme je fikcija, a vječnost je realnost.

DR NIKOLA KARLIĆ

VILKO ŠEFEROV

MOTIV S KORČULE

ODGOJNA ROMANTIKA KOD HRVATA-MUSLIMANA

Herceg-Bosna tek za pučane, koji žive pod njenim skutom, nije čudna, inače za svake druge oči ona je u najmanju ruku čudna i neobična zemlja. I danas, kao i u prošlom stoljeću, kad je Otac domovine muku mučio dokazujući da u Bosni ne žive nikakvi »repati dvonožci, nego najčistija kerv hrvatske kervi«, Bosna se gleda s njene vanjske strane. Na minareta, mušebake, feredže, biele, šarene i crvene turbane, fesove, fermene, abe, firale, i sve to najiztočnije i najislamskije uzpoređuju s rekvizitima kršćanske sredine i u svojoj fantaziji zamišljaju realan oblik zemlje, u kojoj se je to sve slilo — zamišljaju Bosnu, koja je uzput bilo naglašeno, stvarnost, i ne treba je prema tome zamišljati. Ali to tvrdokorno zamišljaju i u svojim maštama stvaraju najfantastičnije slike, čak i onda kad su već prokrstarili tu nimalo čudnu najhrvatskiju zemlju. Ne idemo daleko kad tvrdimo, da je Bosna sa svojom burnom i slavnom historijom najočitije osjetila najkrvaviju stvarnost životnu, gdje se oduviek vodila borba za dragu, zlatnu hrvatsku slobodu, i gdje se uviek s krvlju spravljao ručak i večera. Čudnovatost Bosne je možda jedino u njenoj naravnosti, prirodnosti. Dobri Bošnjani su otvoreniji, iskreniji i plemenitiji od ostalih Europejaca, i to je možda kod njih čudno, kad se zna da su oni u isto doba i nepovjerljiviji, oporiji, odporniji, žučniji i plahovitiji od ostalih.

Sve je to bilo potrebno nabaciti, da bi se bolje razumjelo i njihovo književno stvaranje, koje je svakako najvjerniji izraz i odraz zemlje, u kojoj je niklo. I baš zbog toga, što je to stvaranje vjeran izraz i odraz zemlje, ono izgleda i suviše obično, svakodnevno, u očima onih, koji u Bosni vide samo egzotiku, zato je za njih, primjerice, bliža i uspjelija Simićeva knjiga »Suton tašlihana«, ili Botićev »Dilber Hasan«, ili pak Tomićeva »Eminagina ljuba«, nego Mulabdićevo »Zeleno busenje«, ili Bašagićeva »Moderna junakinja«, ili pak Hadžićev »Ago Šarić«, a da ne spominjem Nametkova ili Muradbegovićeva djela, koja s malim izuzetkom savršeno predstavljaju stvarnost najhrvatskije zemlje. Koliko se je puta bosansko-hercegovačkom talentu u takvim uredničtvima govorilo: vaše su stvari liepe i književno zrele, ali mi tražimo od vas neobičnost, Bosnu, a talent se skrhan vraćao, ne izustivši ni rieči, što se baš od njega kao sina najobičnije i najprirodnije hrvatske zemlje traži neka imaginarna, nedoživljena, izsisana neobičnost.

Jasno da se isto tražilo, možda u jačem tonu od predstavnika didaktičkog romantizma, zapravo romantiziranog realizma, a čiji su glavni nosioci Dr. Safvet-beg Bašagić (Mirza Safvet), Edhem Mulabdić i Osman Nuri Hadžić. Dok su književni stvaraoci Hrvata muslimana prošlog stoljeća nosili u glavnom obilježje

naivnog klasicizma, bivši pod golemim utjecajem iztočne, u prvom redu turske i perzijske književnosti, dotle je Bašagićeva generacija pod jačim utjecajem narodne pjesme, te pribjegava didaktičkom romantiziranom realizmu. Toliki utjecaj narodne pjesme nije nimalo čudan kad se zna, da je u to doba kao i prije pol stoljeća bio najveći interes za našu narodnu pjesmu, da se je Gothe za nju iskreno oduševljavao, a »narodno blago« Mehmed bega Kapetanović-Ljubušaka bila je uzor-knjiga, iz koje se crpio najnarodniji izraz.

Didaktika se sastojala u nukanju na svjetovno školovanje i privikavanje novom vieku, jer bosansko-hercegovačka sredina, poglavito bosansko-hercegovački muslimani, bijaše ogrezla u moru krivo shvaćenih vjerskih tradicija, i koja za to i najsvjetlije produkte europskog duha u najmanju ruku preziraše. Begovi i age s poluinteligentnim hodžama bijahu mozgovi sredine, a jadni su to mozgovi, koji smatraju, da je u materialnom bogatstvu i rahatluku najveći cilj života, ili pak u vječnom ibadetu i molenju raditi samo za onaj sviet. Tako najhrvatskiji seljaci vođeni tim jalovim i hereditarno obterećenim mozgovima i sami padoše u čamovanje, baruštinu lienosti i nostalgiju za nečim neostvarivim.

Baš u tom dobu kao adekvatan izraz sredine javlja se didaktičko-romantizirani realizam. Stihovi Mirze Safveta i danas se najradije čitaju. Nadahnuti vrelima narodnog i iztočnjačkog duha odlikuju se lakoćom i jednostavnošću, te najljepšim začinima najčistijeg i najprisnijeg sevdaha, u kojima struje sabahzorski vjetrovi i širi se miomirisni dah karanfila i čežnje za vinom negdje u harabatu, gdje divna krčmarica na zov: »Saki, bijar-bade!« uslužuje goste bolje, nego što se da zamisliti. To je glavno u Mirzinim stihovima, posebice onim ljubavne i bekrijske naravi. Njegovi rodoljubivi stihovi, kojih ima dobra zbirka, kao da iz petnih žila viču: Bosna je hrvatska! Mirza kao nitko dotle žarko vjeruje u rodnu grudu u nenadmašivost hrvatske duše, u iskonsku snagu hrvatskog samoodržanja, u čarobnu moć hrvatskog jezika:

— Sad silno huči, ko burno more
Sad blago kao kroz vilin-dvore
Duhova tajni čarobni poj,
A sada bruji
Kao da zuji
Kroz bašču pčela prognani roj,
Sad opet nježno kao da tuži
Bulbulče malo na rumen ruži
Jadeći gorko na udes svoj. —

Svaka pjesma Mirzina nosi, otvoreno ili skriveno, didaktičko prosvjetiteljski pečat, U ono doba provođenja krvave okupacije, kad se narod duboko razočaran u sultana posve uvuče u se, ne želeći u svojoj gordosti i ponosu ništa, pa ni najpozitivnije primati od habsburžkih okupatora, nikla je goruća potreba za pridizanjem i izvlačenjem toga dobroćudnog, ali hirovitog svieta iz posvemašnje zanemarenosti i apatije, koja se osobito težko odrazivala u prosvjetnom pogledu.

Nije nam ovdje cilj dati likove ove trojice velikih muževa, nego uz sliku doba, u kojem su stvarali, prikazati njihove najspontanije i najiztaknutije značajke.*)

Svojim pjesničkim radom Safvet beg svraća punu pozornost iztaknutih pjesnika kao Ante Tresića Pavičića, Rikarda Katalinića Jeretova i drugih. Oni su bili sviestni, da Mirzini stihovi u svom iztočnjačkom dahu znače novum hrvatske umjetničke pjesme. Safvet beg je prvi Hrvat, koji presađuje na hrvatskoj književnoj bašči skeptičku i razuzdanu liriku velikog Chajjama, lake, ali refleksivne umotvorine Hafiza i sličnih velikana iztočnog parnasa. Safvet beg svojom »Trofandom« i drugim pjesničkim zbirkama mnoge je, osobito ženski sviet, naučio čitati, jer za ljubav njegovih divnih stihova učmala, razočarana i apatična sredina privolila se pismenosti, a to je najveći uspjeh, kojeg jedan pjesnik može postići u onom vremenu i u onoj sredini.

Dok je Safvet beg uglavnom pjesnik, dotle je Edhem Mulabdić prozni pisac. Safvet beg je buntovan, Mulabdić smiren, Safvet beg otvoren, Mulabdić oprezan, Safvet beg pati od grandomanije, htio bi sve biti i sve dati i sve napisati, Mulabdić je skroman, staložen, koji prianja za jedno, ali ga obradi svojski i zdušno. Obojica imaju isti cilj: prosvietliti i uzdići moral, ali ga rade sebi svojstvenim načinima, a u duhu gornje uzporedbe.

U 1891. godini Mulabdić kao srednjoučilištarac stječe pojam o svietu kao cjelini, o kontinentima, državama, zanoseći se slušanjem perzijskih stihova iz Šejh Sadinog »Djulistana«, zemljopis mu kazuje o silnim gradovima, u kojima on u svojoj fantaziji gleda vrevu i metež svieta, i na govornicama sluša razpaljene govornike o žestokim bojevima i velikim junacima, koji predvode bezbrojne alaje vojske sa svom opremom i vojnom glasbom, a zagasite se odore prelievaju u blještavilu sjajnih toka i ilika, koje se koče na divnim punokrvnim pastuhima, i čini mu se kao da se bajke, koje je slušao o Osman paši na Plevni utjelovljuju i poput sjajnih čelenaka igraju na samur-kalpacima junaka. U to doba Mulabdić se zanosi i Šenoom i boji se sam sebi priznati, da bi bio sposoban i sam pisati.

Životno djelo Edhema Mulabdića jest roman »Zeleno busenje«, koje je izašlo 1898. g. kao redovno izdanje Matice Hrvatske. »Zeleno busenje« je najjači književni dokumenat stradanja i uzaludnog odpora za slobodu najčistije hrvatske krvi protiv habsburžkih okupatora. Alija Nametak ocjenjujući »Zeleno busenje« veli i ovo: »Ali ono, što će davati uviek vriednost ovom djelu, jest onaj savršeno umjetnički prikaz gomila pred ulazak Austrije u Maglaj, prve lješine, bieg, pljačkaši i životna obrana njihovih žrtava. Ima nekoliko stranica u ovoj knjizi, koje su pisane snagom Zole u »Slomu«.«

Mulabdić je izraziti didaktik i nikad ne zaboravlja ulogu učitelja. U ono vrieme, kad se školska naobrazba prezirala i smatrala zanatom golja i najnižeg staleža, taj je put bio najizpravniji.

*) Obširnije u mojoj radnji »Pet književnih pokoljenja Hrvata muslimana«, koja uskoro izlazi u okviru Zbornika, kojeg izdaje Europa Verlag.

Za razliku od Mulabdića Osman Nuri Hadžić je radikalniji, nemirniji i buntovniji. Rukovođen istim motivom kao i Mulabdić, kroz književnost nukati svoj sviet k prosvjeti, on je nemilosrdni karikaturist sredine, a sve u dobroj namjeri popraviti i ukazati na nesmisao takvoga života, koji je bez svrhe, nemoderan i jalov. Mora se naglasiti, da je Hadžić svoja najglavnija djela napisao u suradnji s Ivan Aziz Miličevićem, a ta su: »Bez svrhe«, »Bez nade« i »Na pragu novog doba«, što je sve izašlo u redovnim izdanjima Matice Hrvatske. Te knjige, kao što se iz naslova može zaključiti, jesu ogledalo tadanje stvarnosti, koja, da bude paradoksalnije, govoraše kao i danas najčistijim hrvatskim jezikom, a ustajaše protiv pismena svoga jezika, adaptiravši arapska pismena, a ni sam svoj jezik nije sladko gledala u svojim vjerskim knjigama makar i s adaptiranim pismenima, jer mistični tonovi iztočnih jezika, u prvom redu arapskog i turskog, nestali bi, a s tim bi i sam islam, u njihovim očima, bio ugrožen i postao prozaičan. To je nesviestno podcjenjivanje vlastitog jezika, komu su uvjerenju dosta pridonieli neuki hodže, zato žaoka Hadžićevih stvari uviek je uperena protiv takvih hodža.

Ni Mulabdić, pa ni Bašagić, iako sumišljenici Hadžićevi, nisu imali slobode, posve otvoreno izstupiti protiv štetnog utjecaja vjerske poluinteligencije, koja u svom siromaštvu duha nije mogla izpravno tumačiti visoke islamske maksime, niti iznaći najzgodniji metod vjerskoj naobrazbi, a Osman Nuri Hadžić izstupa i šta više dobronamjerno karikira, obtužuje, izsmijava. Baš zbog toga Hadžićeve umotvorine nisu dosegle popularnost Mulabdićevih, mada je Hadžić, u najmanju ruku, talentom ravan Mulabdiću. Jasno, Hadžić je pisao i nezavisno o Miličeviću, a i ono što je napisao u zajednici, on je glavni konspirator, da se hadžićevština osjeća u svakom redku. Razlog, da se Hadžić odlučio dati najviše svojih književnih radova s Miličevićem mislim leži, pokraj sporednijih pogodnosti, poglavito u tome, što je Hadžić tim, kao najočitijim primjerom, htio manifestirati uzorno bratstvo između Hrvata muslimana i katolika.

U dobu stvaranja ove velike trojice, glavnih predstavnika didaktičko romantiziranog realizma, pokrenuo se »Behar« i mnogi drugi časopisi i publikacije, kao i kulturno prosvjetna družtva, kojim su oni bili osnivači i glavni književni radenici.

Ta tri velika muža vođena istom idejom prosvietliti svoj elemenat i ukazati putove snalaženja u novom vieku, učiniše vječnu uslugu i veliku žrtvu, jer su sami sebe sagorili pod vrelom kupolom nerazumnog konzervatizma, koji je izbijao iz svake pore tadašnje sredine. Biti književnik elementa, od kojeg devet desetina ne zna pismena književnika, veliki je altruizam i nenadmašivo herojstvo.

ISMET ŽUNIĆ

ZALJUBLJENA SAM U PRINCA KARNEVALA

Ludo sam zaljubljena u princa Karnevala.

Svi su drugi mladići nestalni. Oni odlaze s prvom lađom iz luke smirenja. Svaki je veći val i svaki novi vjetar opasnost, koja ih može ponieti na pučinu novih, nedoživljenih strasti.

Svi drugi mladići stavljaju mi okove na ruke, na očne kapke, na usne, na grudi... Zbog njih moram ugušiti svaku svoju nevinu želju da udahnem proljetne mirise s dalekih voćaka ili da lutam po svježim travanjskim livadama. A ja suznih očiju spuštam glavu i slušam njihove želje. Jer proljeće je ublažilo sve sjene i rubove. Zbog toga se u proljeće ne može mrziti. U proljeće volimo i suzu i osmieh, i prijatelja i neznanca... U proljeće se mora voljeti.

Znam da je moj željeni dragan, kraljević Karneval, širokogrudan i dopustit će mi da obučem bar jednom na godinu u slavlje njegova imendana svaku masku, koju god zaželim. Ja ću taj dan sretna lutati svietom i nitko me ne će prepoznati pod zaštitom njene svile. Izgubit ću se u kiši korjandola i glasbi pijanih grla, da nitko od mene ne traži srdce za zlatnik grubosti i ne nazdravi mi s peharom laži. Prepustit ću se vjerovanju da te napadne, šarene haljine i izobličene maske plaše zle duhove, koji su vladali zimom i tamom, koji su nas mučili svađama i ljubomorom, kaznili nas bolestima i suzama. Za to treba taj dan obući masku...

Sve to razumije moj dragan i zato će me rano prije zore povesti u spremište životnog kazališta prošlosti i budućnosti, da biram odielo, koje će me preobraziti. U redovima, kao vojnici na paradi, spremljeno je nebrojeno mnogo odiela. Sve se od njih šareni, bujno kao livada u ljetno podne. Ima tu nebrojeno mnogo sudbina i maska složenih jedno do drugog. Od uzbuđenja stao mi je dah.

Proći ću nehajno kraj razkošnih krzna i svila, koji me isto toliko privlače kao i odbijaju. Poći ću u siromašniji dio spremišta, pa ću najprije bojažljivo, a kasnije sve strastvenije prebirati, tražiti među odielima, koja mi se izazovno nude, ono pravo moje, koje će zaviti u tamu bol moje duše.

Težko se odlučiti, ne znam koju masku bih odabrala... Okrenem se da pitam za savjet vjerne oči mog prijatelja. Ali on je već nestao i pustio me samu, da bar jedan dan odaberem svoju sudbinu po vlastitoj volji. Neodlučna sam, sva uzdrhtala...

Ne bi li mi dobro pristajala maska vječnog putnika, koji luta iz grada u grad bez cilja i odmora. Kad ga netko pita kuda ide, on ne će odmah odgovoriti, no ako znatiželjnici dugo navaljuju, reći će im sa bolnim smieškom da traži srodnu dušu. Tu ne treba mnogo odjeće. Bosonoga skitnica, bez ručnog sata i putne prtljage, koji se danju ravna po suncu, a noću po zviezdama, na-

slanja se na stari štap, koji je uzput ubrao, pije vodu sa zdenca, spava u tuđim sjenicima, i hrani se sočnim plodovima, koji mu padaju na njegov put s pretežkih grana...

Ne bi li bilo bolje da budem mala, zaljubljena djevojčica, koja voli samo nerazumljive rieči velikog Čarobnjaka, i u polusnu šapće njegove stihove. Kad se spusti suton, ona se kradomice odšulja do njegovog hrama, oko kojeg svakog proljeća procvjeta prvi glog, i gdje je uviek spuštena zavjesa tajne preko vratiju i prozora. Bliže k njemu se ne može. Ona može tek čekati sate i sate sakrivena iza živice opojnih jorgovanovih latica, dočekati da se pojavi on, moćan i snažan, i prođe kraj nje zanesenih očiju s velikom tajnom u duši. Dane i dane ona čeka uzalud. On se ne pojavljuje ni u suton, ni cielu noć. Tek drugo jutro, kad veliki Čarobnjak pođe da pozdravi mlado sunce, naći će svježe stope pune suza i njegovih stihova. I njegove će se ruke podići na žrtvu moleći za nepoznatog lutaoca, koji je dieliće svog slomljenog srdca razsuo pred njegovim pragom...

Možda je bolje da budem mudri filozof s nemarno počešljanom kosom i izlizanim, starim ogrtačem. Svi me poznaju po debelim knjigama, koje nosim pod pazuhom, i po prepuknutom staklu na očalima. Nitko toliko ne voli knjige i nitko se toliko ne brani od njih kao ja. Ja znam da je najmudrija knjiga priroda. Moj je ideal Platon i njegova sunčana domovina, a moj je govor poput cvrkuta ptica namienjen djeci i zanesenjacima. Brige svakidašnjice, koje čovjeka okružuju, i zbog kojih druge gube mladost, za mene su tako neznatne, da prelazim preko njih sa sažalnim smieškom. Moj se pogled spušta jedino od knjiga do zviezda i diže od zviezda do knjiga. Ja znam, da na zemlji nema nesretnijega i sretnijega stvora nego što je čovjek.

Da li da ipak zalutam među bogatije odjeće i odaberem odielo nesretne i bliede kraljevne, koju okružuju tornjevi od zlata i sagovi od dragulja, terase pune zamamnog cvieća i blistavi vodoskoci, a ona, liepa i tužna, roni cieli dan suze od kristala. Kad zemlju poljubi suton, ona ga umiva suzama. I pogled, koji noću prati putanje zviezda mutan je od suza, i oči, koje dočekuju zoru vlažne su i bolne... Sve donose nesretnoj kraljevni iz najdaljih zemalja, ali ona ostaje žalostna, njoj nema utjehe. Nikakav dar njenog dobrog, siedog otca ne može da je razvedri, ni jedna glasba, ni jedan ples.

Jedna bol zaokuplja to nježno srdce, a to je njen dragan, od kojeg su je razstavili, jer ga ne smije voljeti. Podigli su oko dvorca ogradu od živice, sva su vrata zaključana, svuda čuvaju straže. S druge strane ograde, u hladnom i tamnom dvorcu nalazi se njen dragi. Ona ga ne smije voljeti, ni ako je proljeće, kojeg su oboje toliko željeli, na čijim su se stazama rodile prve njihove želje o stranoj, dalekoj zemlji, u kojoj će se smjeti voljeti.

»Čuješ li, dragi dječače, došlo je proljeće, a ti si mi nekoć pjevao da me svako proljeće voliš sve više. Opet je došlo proljeće, naše proljeće, a mi smo razstavljeni zauviek. Zar ne možeš preskočiti ogradu, koju su postavili zavidni ljudi i odvesti me u zemlju naše čežnje?«

na mome tanjuru. A pilići u pijukanju kako bježe, da se sakriju pod hambar, opazivši jastreba gdje kruži u plavim visinama, pod sjajnim nebom. Preda mnom naslagane učene knjige, i gori svjetiljka, i zlatan satić iz dječačtva kuca. A pored mene, pored mene, danas, djevojka, koju nazivam dragim Javorom. I ona voli moj kositreni tanjur«. To je »Tuga zemlje«. *Ljubomir Maraković*

IZ HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI U SLAVONIJI PRIJE PREPORODA

Hrvatska slavonska književnost druge polovice 18. stoljeća i prvih desetljeća 19. stoljeća pruža, u svome kratkome životu, jednu od najzanimljivijih slika, što nam ih, kulturno-historijski, može dati bilo koji dio naših starijih književnih nastojanja. Nastajući u zemlji, koja se tek bila oslobodila od turske vlasti i ušla u sklop države sa zapadnoeuropskom civilizacijom, ta je književnost pokazivala sva obilježja sredine, gdje se stvarala: ciela je ta sredina htjela u kratkom vremenskom razdoblju prihvatiti sve tekovine, koje su joj kroz više stoljeća bile težko pristupačne. Iako je proizvodila razmjerno vrlo malo knjiga, slavonska književnost nije poznavala niti unutrašnje niti izvanjske jedinstvenosti, nego joj daje obilježje niz opreka. U njezinim se tvorevinama mogu uzastopce sresti i primitivnost i rafiniranost, i čuvanje predaja i bezglavo jurenje za stranim. U njoj pripadnik isusovačkog reda (Josip Milunović) mora voditi borbu za pismenost gotovo u isto doba, kada drugi član istoga reda (Kanižlić) piše stihove, kakvi su nicali samo u krilu kulturno prezasićene Europe. U njoj ratnik i častnik (Relković) dieli moralne pouke i šiba narodne običaje zbog njihove tobožnje nemoralnosti, a redovnik i intelektualac (Katančić) uzima ih u zaštitu. U njoj narodni stih prodire iz puka u književnost obrazovanijih slojeva u istome razdoblju, kad školovani ljudi pišu prema uzorima u stranim književnostima (Katančić). U njoj se s jedne strane propovieda potreba, da niži slojevi budu pokorni svojim poglavarima, a s druge se strane u stihovima iznose nasilja vlastele prema vlastitom narodu (A. T. Blagojević), i t. d.

Vrlo zanimljiva kao kulturno-historijski dokumenat svoga prelaznoga vremena, ta je književnost u isto doba bila bez svake izrazitije umjetničke vriednosti. Tražiti poeziju u »Satiru« bilo bi bez smisla već i s toga, što ni njegov tvorac nije svojih stihova pisao iz pjesničkih pobuda. Katančić nije bio umjetnik, već pametan i vrlo obrazovan čovjek. Pisao je stihove bez pravoga osjećanja i stvarao o našoj metrici teorije, koje pokazuju, kako nije poznavao izražajne snage hrvatskoga jezika. — Čak ni ona mjesta u pojedinim djelima slavonskih pisaca, koja se na prvi pogled čine uspjelijima (na pr. kupanje slavuja u »Svetoj Rožaliji«), ne pokazuju toliko pravi umjetnički temperamenat svoga pisca, koliko njegovu načitanost i rutinu. U njima ima nešto vještačko, traženo, gotovo proračunano. Doimaju se kao vješto poslagano umjetno cvieće, umjesto da privlače toplinom, kakvu osjećamo iz svake prave umjetnine.

Dr. Tomo Matić, najbolji naš poznavač starije slavonske književnosti — koji je i za akademijine »Stare pisce hrvatske« priredio slavonske književnike — priredio je za Tekstove i preglede Hrvatskoga izdavalačkog bibliografskoga zavoda izbor slavonskih pisaca, pod nadpisom »Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije preporoda« (1942.). U knjigu je unio nekoliko pjesama Antuna Kanižlića, odlomke njegove »Svete Rožalije«, Milunovićev predgovor knjizi »Šest nedilja na proštenje sv. Alojzije« (Kolika je korist znati knjigu štiti), veći broj dielova Relkovićeva »Satira«, dva kratka odlomka iz Došenove »Aždaje sedmoglave«, odlomak iz Blagojevićeva »Pjesnika putnika«, tri Katančićeve pjesme iz knjige »Fructus auctumnales«, veći broj stihova Antuna Ivanošića, te proglas Adama Filipovića Heldentalskoga na prave Slavonce — o načinu, kako da se šire knjige — objavljen g. 1826., neposredno prije preporoda.

Kao predgovor tome izboru napisao je urednik prikaz prosvjetnog i književnog rada u Slavoniji, koliko je u svezi s građom njegove knjige. Pisan znalački, odmjereno i mirno, taj predgovor daje punu i zaobljenu sliku kulturnih napora naše Slavonije u spomenutom vremenskom razmaku, i ujedno jasne slike ljudi, koji su se u njoj u to doba bavili književnošću na hrvatskom jeziku. Ne iztičući nikad glasno svoje mišljenje, dr. Tomo Matić je ipak sređeno i razborito svakome od slavonskih pisaca odredio mjesto, što ga po pravu ide — ne dajući se smesti nekim starijim razpravama s područja slavonske književnosti.

Mjerilo, s kojim je uredio knjigu, iznio je urednik u nekoliko rečenica predgovora: »Sastavljajući izbor iz spisa hrvatskih pisaca iz Slavonije prije Preporoda nijesam prema tome mogao uzeti u obzir u prvome redu, a još manje kao jedini kriterij, umjetničku vrijednost djelâ, nego sam nastojao iz starih slavonskih pisaca pribrati ono, što je karakteristično za njihove poglede na svijet i život i za njihov rad oko narodnoga odgoja i prosvjete...« »Uza sve to nijesam ni mogao ni smio pustiti s vida književnu i umjetničku vrijednost djelâ, koja je doista imaju.«

Knjiga je vjerojatno namienjena u prvom redu školama. Ali će je svaki inteligentniji hrvatski čitalac, koji ima smisla za kulturne i nacionalne napore vlastitoga naroda u prošlosti, moći u cjelini sa zanimanjem prolaziti. Uvjet je za to naravno, da k njoj pristupi s kulturno-historijskoga stajališta, ne tražeći u njoj umjetnost. *A. Barac*

DEANOVI MALI LJUDI

Ante Dean, pisac drame »Mali ljudi« i zbirke novela »Ljudi na razkršću« nastavlja u najnovijoj svojoj zbirci pripoviedaka* s opisivanjem neznatnih činovnika i uobće ljudi, o kojima se po liepoj knjizi malo znalo. Riedko je koji naš pisac tako svojski prionuo uz jedan sloj pojava i ljudi

* Ante Dean: U sjeni. Matica Hrvatska, 1942.

i sustavno ih uzimao za građu u svojim djelima kao Ante Dean. Misli ovoga pisca usmjerene su prema zemlji, pa on neprestano gleda prema dolje. Tako se njegovoj maštі nametnula građa o sitnim pojavama, neznatnim ljudima i njihovoj sudbini u zamršenom životnom bujanju i trvenjima odalečenih družtvenih razreda. Ta okolnost upućivala bi pisca na pomisao, da postane branitelj podjarmljenih ljudi. Međutim ništa od toga ne primjećujemo u pripoviedanju Ante Deana. K svojim ljudima on ne prilazi kao učitelj ili branitelj, ne priča o njima na način, da izazove smilovanje ili u njima pobudi osjećaj za borbom i osvetom. Onda je razumljivo, da u Deanovim malim ljudima ne vidimo mučenika i osvetnika, nego jednostavne ljude, koji u nizu ostalih družtvovnih razreda bivstvuju, žive skupa s njima tako, da ne opažamo, da bi možda jedni drugima smetali. Dean nije prišao sitnim ljudima s određenom tendencijom, nego ih opisuje kao naravnu i nuždnu pojavu u bogatoj družtvenoj vegetaciji, opisuje ih jednostavno zbog toga, jer takovi ljudi postoje na zemlji. U tim bićima nalazi zahvalnu građu za izživljavanje svog umjetničkog talenta i sve ono, što imaju ljudi uobće: duševne borbe, obiteljske nesuglasice, borbu za život i drugo. Dean je počeo pisati u vrieme, kad je bilo privlačivo uzimati biedu ljudi kao odskočnu dasku za socialnu borbu i proteste. On se nije dao zavesti od socialnih pisaca, čim bi se brzo svrstao u legiju pisaca-reformatora, nego je prišao sitnim ljudima spontano i nenametljivo. Odatle Deanovu pripoviedanju mirnoća u razvijanju misli, odatle i njegov književni uspjeh.

U novelama Ante Deana najčešći su nosioci radnje niži činovnici. To je sloj ljudi, koji redovito u životu stradaju, jer se riedko uzpinju u činovničkoj ljestvici na više mjesto, a nesretni su u odnosu prema bićima u svojoj užoj okolini. U uredu su naime žrtve šefovskih hirova, a kod kuće ih glođe čangrizava žena. S vremenom ti ljudi postaju poslušna služinčad, koja na prigovore predpostavljenih — opravdane i neopravdane — odgovara spuštanjem glave i mučke prima ukore. Takav se odnos u uredu prenosi neopazice u kuću, pa su ti činovnici žrtve ženinih prohtjeva. Odatle u Deanovim novelama veoma iztaknuta superiornost činovničkih žena nad njihovim muževima. Jednako su slabi mužkarci u pripoviedkama iz drugih područja. Vencl Pavun survao se u propast i pobjegao od kuće, jer nije mogao odoljeti megalomanskim zahtjevima svoje prokšene supruge Jule (Otac). Slikar Tadija (U sjeni) izpaštava zbog ljepote svoje žene. Gdje bi izgledalo, da je mužkarac jači stup kuće, to je samo na oči i kao da piscu ne uspijeva to do kraja opravdati. Takav je slučaj u prvoj noveli »Zviezde«. Ova je pripoviest majstorski započeta, ali na kraju nije dovoljno objašnjeno, zašto je radnik Janko na povratku iz vojske onako grubo napao ženu zbog tobožnje nevjernosti. To piscu nije uspjelo opravdati ni riečima muža niti riečima žene, koja je malo govorila u svoju obranu. Možda je Janku za takvo držanje dala povoda žena-koketa, koja se nudila svietu i on je susreo na povratku pa pomislio, da su takve sve žene. U radničkoj glavi Jankovoj moglo je to djelovati, ali to nije iztaknuto u noveli.

Deanove su novele fragmentarne i sugestivne. Tim je sve rečeno o njihovim značajkama. To treba pravilno razumjeti, da se mogne pravilno ocieniti umjetnički napor Ante Deana. Kod ovoga pisca nema sklonosti prema širini romana, jer je predmet njegovih opisa sitan događaj, kao što su sitni junaci radnje. Ne upušta se u problem maloga čovjeka kao obće pojave, da na tom pojmu izgradi epopeju biede. On jednostavno gleda događaj i o njemu pripovieda. Pojedinačni slučajevi mogu se poobćeniti, ali su tako dati, da gledamo samo opisani događaj, ne protežući ga na slične pojave u svietu. Dean izčupa malu zgodu i sviestno je ograničava, da se vidi, kako on od tih svagdanjih događaja ne pravi obćenito pravilo. Dean nije mogao postati pisac-propovjednik, jer mu ne dostaje šira sinteza, pa ne može od pojedinih slučajeva napraviti obtužbu ili obranu čitavih staleža. Slično je s njegovim novelama iz drugoga područja. Neznatne zgode najprikladnija mu je građa za pisanje, pa sumnjamo, da bi uspio u obrađivanju obširnije građe, a ne bi se snašao ni u dubljoj misaonoj temi, jer nije sklon širokim zahvatima i detaljnim razglabanjima. Što više, Deanu ne uspieva uvjerljivo obraditi motive iz višega družtva. U noveli, po kojoj je čitava zbirka dobila ime (U sjeni), pokušao je zavući se u psihologiju viših ljudi. To mu nije uspjelo. Odnos slikara Tadije i književnika Filipa donekle je jasan, ali je blied odnos među Filipom i Tadijinom ženom. Događaj je dobro zahvaćen, no slabo razrađen, nema logičnih veza među detaljima i koliko je god potresan nije reljefan. Naprotiv, što Dean više ide prema nižem svietu, to se lakše snalazi u svladavanju građe. To je sasvim vidljivo iz njegovih likova: Štefa Ribića i Zlate (Bumbarov liet), Jože Mrvice (Suza) i sanjarskog slabića Lojza (Priča o čovjeku). Pisac znade misliti i o višim ljudima; o opasnim gradskim novčarima, spletkarima i spretnjacima u životu (razmišljanja o takvim ljudima u noveli »Uže«). Ipak je bolje ocrtan stari živoder Martin (Uže). To je remek djelo i skupocjen medaljon. Smeta u toj noveli Deanovo nastojanje, da što više počovječi pasji svieť. Svakako je značajna piščeva sklonost takvu načinu obrađivanja, kad se znade za njegovo gotovo nesviestno nagnuće prema nižim pojavama među ljudima i u životu.

Dean pripovieda sugestivno. Uz male sličice znade nanizati takve rečenice, iz kojih razumievamo pozadinu, faktično stanje i možebitne osjećaje njegovih ljudi. Možda bi fragmentarnim slikama više odgovarao precizan i podpun opis, ali to nije slučaj kod Deana. On izvrstno postavlja sliku i zahvati radnju u zgodnom času, pa ne smatra potrebnim upuštati se u analiziranje. Ubaci nas u sredinu događaja te iz nabačenog središnjeg momenta izvija ostale dielove radnje. Desi se,

da novela izpadne kadkad necjelovita, ali je uviek uvjerljiva i dobro pogođena. Deanovo je dobro svojstvo kao umjetnika, da nam ne nabacuje sve aspekte, nego jednostavno natukne, a mi dalje u mašti razrađujemo. Stoga mu opis mora biti točan i slikovit, jer drugčije slika izpadne blieda i nejasna. Pisac u tom pogledu nema nedostataka. Ipak se čini, da nije svagda do prave mjere zaokruživao fragmente u noveli, jer nema podpune slivenosti, što očekujemo u pripoviedanju, kakvim se pisac služi. Logika u događajima i u njegovu pripoviedanju mora biti nešto bliže jedna drugoj. Događaji su škrti, ali zato pripoviedanje nadomješta sve ostalo, tako da novela bude doista umjetnička cjelina i izrađen oblik. Inače je opasnost, da neke strane u noveli ostanu tamne i nemotivirane. Pogotovu je to potrebno Deanu, koji se mnogo ne razbacuje riečima. On je ograničio svoj izraz na minimum, pa je nuždna savršena organizacija u sklapanju i odvijanju radnje.

Dosadašnja književna djelatnost Ante Deana pruža dovoljno građe za pozitivan sud o njegovu umjetničkom talentu. Ima dar zapažanja i znade zapaženo izraziti. Izraz mu je miran i staložen. Dean ima toliko osebujnih značajki, po kojima možemo suditi, da će karakter njegova stvaranja ostati od prilike isti u daljem radu. Dean nije završio svoje umjetničko poslanje, on je u razvoju, pa se nadamo, da će njegov izraz postati ujednačeniji i sigurniji. Novela će ostati njegovo područje rada. S dramom nije imao uspjeha, osim da iznenadi u budućnosti. Vjerujemo i u takvu mogućnost. *A. R. Buerov*

PUTOPISI I ESEJI

Frano Alfirević: Putopisi i eseji. Izdanje Hrvatske Narodne Prosvjete.

Frano Alfirević objavio je pod naslovom »Putopisi i eseji« dva putopisa i to Boka i Saint-Malo i dva eseja Antun Branko Šimić i Luigi Pirandello. Dok je Alfirević kao pjesnik poznat, dotle je njegova proza manje zapažena i o njoj se ne vodi toliko računa. A ipak Alfirevićeva proza upodpunjuje njegov pjesnički sviet i na taj način izkrsava književna fizionomija Frana Alfirevića u cjelini. To se naročito odnosi na Alfirevićeve putopise, koji su pisani s puno pjesničkog doživljavanja i opažanja i ni u kom slučaju ne nalikuju na množtvo putopisne literature, budući da se u njoj daje u prvom redu mjesta pjesničkim štimunzima, a zabacuje se poviestni prikaz i reportaža gledanja. Alfirević daje oduška svojoj duši izmamljujući iz njezine nutrinje sve emocije u vezi s krajem, koji opisuje. Ne prelazi površno pored okoline nego pomnjivo uranja u sviet svojih predočaba. Kako pristupa izgradnji svog poniranja i pisanja putopisne proze vidi se najbolje iz nekih dielova, kao na pr.: »Pejzaž Boke ima u svojoj ljepoti nešto nečovječansko u dubinama, ali u sve njegove svjetlosti i sjenke treba uranjati i dugo, pažljivo i izpitivački, gotovo s pobožnom predanošću, da bismo se preporodili utiscima, poslije kojeg rieči dobivaju drugi, viši smisao i nečovječansko postaje ljudsko, jer se duh tajanstveno sprijateljuje s onim, što je uzvišeno, a i prizori najtužnije ljepote kriju dio našeg zagonetnog bića.« »Boka je jedan od onih krajeva, koji ostaju neizbrisivo u nama. Ona je sumorna kao veliki samostan. Na njenu tišinu se treba naviknuti, i ona nas prima podpuno u sebe, ne ostavljajući sjetnu prazninu u duhu, koji hoće da se osvježi čudnim i jakim dodirom prirode.« I tako bi mogli nastaviti citiranjem Alfirevićeve proze, koje nije ništa drugo nego izvrstna ocjena i analiza tog pisanja. Alfirević misli, ali još više osjeća i prepušta se bez mjere svojim doživljajima, koji su izraženi pjesnički na toliko mjesta u njegovoj poeziji. Pojedini motivi njegovih pjesama upotrieblјeni su i u toj prozi, koja se čita pjesničkom lakoćom i stalnom zagrijanošću. »Ti gradovi, koje samo nazremo, nalik su na divne žene, koje se tajanstveno nasmieše prolazeći pored nas, krijući bogatstvo duše i tajnu doživljaja, koji bi nas mogli izpuniti odkrićem nečega, što nam je potrebno za život, za podpunije proživljavanje života. Htjeli bismo dugo ostati s njima, govoriti im, ali one minu pored nas, da ih nikada više ne vidimo, ostajući u čežnji kao tužna ljepota, za kojom ćemo nekad žaliti u samoći jednoga poznoga dana.« Ili opet oni divni izraženi i izgrađeni motivi o moru, kojima se Alfirević ne može oteti. »To su većinom gradovi na moru, na otvorenom moru, kao Venecija ili Dubrovnik. Na morskom horizontu jasno su ocrtani, more je dalo kristalnost njihovim oblicima, oštru izrazitost njihovim likovima, ono vlada njima i usađuje ih u našu sviest.« Putnik, sanjar, pjesnik i književnik Frano Alfirević s osobitom doživljenošću proživljuje duboko pejzaže i lica, dajući svu intimnost svojih osjećaja u svojoj putopisnoj prozi.

Alfirević kao esejista predstavlja se naprotiv kao sasvim drugi čovjek i oprečan pjesniku i prozaisti Alfireviću. Esej o Atunu Branku Šimiću djeluje kao fragmenat i kao podavanje dužnog poštovanja, prema jednom pjesniku, a osim toga osjeća se, da je pisan neposredno pod dojmom smrti Antuna Branka Šimića. Alfirević je u tom eseju dao nekoliko interesantnih opažanja, ali konačan sud u pogledu vriednosti cjelokupnog književnog stvaranja Antuna Branka Šimića ostao je i nadalje otvoreno pitanje. Naprotiv u eseju o Pirandellu dao je Alfirević primjer kako se piše uzoran esej o jednoj osebujnoj književnoj ličnosti, koja je u isto vrieme dala majstorskih prikaza na području novele kao i drame. Živom plastičnošću i preciznim stavom s mnogo književnog ukusa ocjenjuje Alfirević književno djelo cjelokupnog rada Luigi Pirandella, podcrtavajući osnovni stav njegove proze. Svestrano obuhvativši stvaranje Pirandella dobili smo u poznatom Alfirevićevom eseju, bolje rečeno studiji, liep prilog na području naše kritike, koja i onako ne obiluje množtvom studija iz te oblasti. Alfirević je točno uočio karakteristike Pirandellove proze, u kojoj je svuda prisutna njegova potresna koncepcija o dvoboju forme i života, stvorena neobičnim

izkustvom, kao i time, da je »fikcija često istinitija od realnosti«. Spoznaja o formi, težnja za životom, nemoć pred fatalnošću — to su ta tri stupnja, kako ih pronalazi Alfirević, što se izmjenjuju u proživljavanju glavnih Pirandellovih lica, izgubljenih u svietu svoje vidovite i silno budne sviesti o tmini, što ih okružuje. Pirandello umije često naći svojoj humorističnoj viziji izraz, po kome dobiva visoku umjetničku vriednost. Ne zadržavajući se na nevažnim stvarima, niže Alfirević činjenicu za činjenicom, uobličavajući je stilom, koji nas zaokuplja i djeluje na nas svojom svojstvenošću. U tom je eseju pokazao Alfirević sve što se je moglo reći o Pirandellu, i na taj nam način približio jednog književnika svjetskog glasa, koji je kod nas veoma poznat, ali se o njemu ipak malo zna. *Stanko Gašparović*

INTELIGENCIJA I NJEZINO MJERENJE*)

Nema veće sreće za čovjeka pojedinca, nego odabrati zvanje, za koje nosi urođene sposobnosti i nagnuća, jer će njegovi napori u životu biti redovito okrunjeni uspjehom. Takav čovjek uživa u svojem radu, a radom opravdava svoj obstanak prema ljudskoj zajednici i u družtvu izvršava u podpunosti svoje ljudsko poslanje. Liepo je rekao neumrli Dante u svojoj »Božanskoj komediji«: »Jer tko sliedi svoju zviezdu, ne fali mu slavna luka«.

Ipak se je kod odabiranja zvanja na tisuće puta prošlo mimo urođenog životnog poziva i podcienilo ili precjenilo urođene darove, te su roditelji često puta silili svoje diete da ide u zvanje za koje nema volje niti prirodnih sposobnosti. A na drugoj strani mnogi su ostali prigušeni težinom prilika i siromaštvom u kojem žive, gdje njihove prave sposobnosti i darovi nisu mogli doći do izražaja. U tome jest težki problem, kako bi se jedan narod osigurao, da svi daroviti pojedinci ne ostanu možda sputani siromaštinom i dalečinom od svakog kulturnoga središta, nego da im se omogući razviti svoj duh do potpunosti, pa da stvaraju djela vječno trajna i vječno vriedna na korist i ponos svoje narodne zajednice. Dok na drugoj strani kako suzbiti velike prohtjeve bogatih roditelja, koji bez obzira na darovitost i sposobnost svoje djece hoće da im sinovi uzmu važne položaje u životu, dok isti možda niti imaju smisla niti volje niti sposobnosti, da shvate zamašitost i težinu dužnosti i problema, koji su primili na svoja leđa. Razumije se, da takovi mogu biti samo na štetu narodne zajednice. Kad se ova činjenica uoči, onda će eksperimentalna psihologija u socialnom pogledu imati svoje važno poslanje, da postane neke vrste socialno sito, tad će stanice za savjetovanje pri izboru zvanja vršeći svoju socialnu družtvovnu dužnost, upućujući svakoga čovjeka za svoje zvanje, za koje ima volje, dara i smisla, imati pune ruke posla. Dosadašnji razultati upućivanja ljudi u zvanja prema njihovim sposobnostima, premašili su sva očekivanja — navodi dr. Zoran Bujas — »jer racionalni izbor zvanja i racionalna organizacija posla urodili su kvalitativno boljim i kvantitativno većim urodom na svim onim područjima, gdje je do takvih primjena došlo«. Eksperimentalna psihologija ima svoj najjači razvoj u drugoj polovici 19. i 20. stoljeća, kao i mnoge druge prirodne znanosti. Primjena eksperimentalnog iztraživanja ljudske duše donielo je neizmjerno mnogo dragocjenog odkrića na svim područjima duševnoga života. Pedagogija kao nauka o uzgoju čovjeka mora prvenstveno poznavati dušu uzgajanika a to znači mora poznati njegovu razvijenost na području osjetilnom, čuvstvenom, intelektualnom i moralnom, a da bi mogla uspješno odgajati ljudsku ličnost.

U samoj pedagoškoj praksi od neprocjenjive su vriednosti rezultati iz spoznanja do kojih su došli eksperimentalni psiholozi, kod proučavanja i izpitivanja inteligencije. Svako diete dolazi u školu sa svojim posebno baštinjenim sposobnostima, tako da na liniji od najslabije darovitoga djeteta do vrlo darovitog, učitelju je vrlo težko naći jednu točku, s koje bi polazio u svojem radu, a da ono darovito diete ne bi sputavao u napredku, ili ono zaostalo diete previše obteretio i duševno zagušio, pa ga poslije sasvim zapustio. Često put se je opet dogodilo u vrieme »stare škole«, da diete jako umno sposobno i normalno u školi nije moglo ići tempom ostalih svojih drugova. Strašan je bio psihološki grieh, ako je učitelj takvo diete podcienio, pustio ga da mirno sjedi u klupi, ništa od njega nije tražio i na svakom koraku ga vriedao. Ali kad se eksperimentalnim izpitivanjem inteligencije ustanovi, da je diete intelektualno sposobno za rad, pa ako diete ne napreduje, učitelj kao pedagog mora se pozabaviti tim djetetom, i potražiti druge uzroke, koji koče normalni razvitak djeteta. Često put je uzrok hladan i nesretan obiteljski život, podmukla bolest, koja podgriza dječji organizam ili neke druge okolnosti. Tek kad je učitelj upoznao prilike i uvjete, u kojima diete živi, i koje koče dječji interes, razsipaju dječju pažnju, onda mu je dužnost nastojati ukloniti takve prilike, a diete zainteresirati za intelektualni rad i stalno ga poticati na rad. Ako se eksperimentalnim izpitivanjem utvrdi, da je uzrok djetetu, koje u školi ne napreduje nasliedena duševna zaostalost, socialna i humana dužnost je učitelja, škole i države, da se takvu djecu pošalje u posebne škole ili odjeljenja, a da ne koče normalni rad i napredak u školi darovitoj djeci. Danas se to prakticira u svim naprednijim zemljama. Na jednu interesantnu stvar su upozorili autori knjige »Inteligencija i njezino izpitivanje«, što se tiče slučaja s darovitom djecom. »Dok se država iz etičnih motiva brine za duševno zaostalu djecu, trebala bi se zbog vlastitog interesa brinuti za duševno vrlo nadarenu djecu. Upravo je čudno, koliko različite države troše za duševno zaostalu djecu, a koliko malo brige posvećuju darovitoj djeci. Ako je tome razlog pomanjka-

*) Inteligencija i njezino mjerenje. Napisali Zoran Bujas i Adela Ostojčić.

nje sredstava, onda bi trebalo postupati upravo obrnuto. Trebalo bi posvetiti mnogo više pažnje darovitoj djeci, nego duševno zaostaloj. Duševno darovita djeca predstavljaju buduću vrijednost države. Država može napredovati i razvijati se jedino onda, ako su na najodgovornijim i najvišim mjestima najsposobniji njezini članovi.« Jedna važna stvar, na koju se mora upozoriti u pedagožko-odgojnom interesu, što autori knjige ističu u prvom dielu ove knjige, jest to, da izpitivanje inteligencije omogućuje pravilno organiziranje i vođenje školske prakse, kao i odabiranje zvanja, za koje čovjek ima sposobnosti volje i interesa, a o tome zavisi sreća ili nesreća čovjekova života. Zato poznavanje dječje inteligencije i drugih duševnih sposobnosti djece mora biti osnov školske politike. Nastavna osnova mora biti adekvatna duševnoj snazi naše djece.

U drugom dielu svoje knjige razpravljaju autori o definiciji inteligencije. Citiraju pučko shvaćanje inteligencije, koje se osniva na uspjesima u praktičnom životu, količini znanja i svršenim školama. »Između znanstvenog i pučkog shvaćanja inteligencije ima nekih sličnosti i razlika. I u znanosti se na stupanj inteligencije nekog individua zaključuje iz broja i vrsti reakcija, koje dovode do cilja, ali sam uspjeh ili neuspjeh nekog rada nije nikako dovoljan kriterij, po kojemu bismo mogli razlikovati inteligentne čine od drugih ponašanja. Osim uspjeha karakteristični su za inteligenciju još način i prilike, uz koje dolazi do uspjeha«. Nakon što su autori razmotrili refleksne, instinktivne, i naučene aktivnosti i razlučili znanje od same inteligencije, nakon što su naveli definicije inteligencije Spearmana, Claparèda i Sterna daju autori svoju definiciju: »Inteligencija je osjetljivost za probleme«.

Što se tiče razvoja inteligencije, ona je uzko povezana, zaključuju autori, uz organski razvoj mozga, premda se ne može točno lokalizirati centar inteligencije. »Mozak sudjeluje kod reakcije kao organizirana cjelina, a osjetljivost za probleme zavisi više od fine strukture mozgovnih stanica nego od njihove mase. Reakcija na probleme jest kompleksna aktivnost«. A osnovne funkcije, koje navode Binet i Clapared su razumievanje, invencija i kritika. Što se tiče razvoja inteligencije kod čovjeka, siže ona do 16. g. života i na toj razini po prilici ostaje do starosti. Gledamo li na problem inteligencije s pedagoškog stajališta uzkrsava pitanje, da li je inteligencija rezultat naslieđa ili rezultat odgojnih faktora? Ako je rezultat naslieđa, onda jedino eugenika može podići nivo inteligentnosti roda ljudskoga, a ako je plod okoline onda poboljšavanjem socialnih prilika i okolnih faktora može se podići intelektualnost čovjeka. Mnogo se je vjerovalo u svemoć odgojnih činilaca, međutim biologijskim iztraživanjem ovoga problema uzpostavilo se je, da je moć naslieđa u mnogo slučajeva odlučna u umnom razvoju djeteta. Dr. Bujas i Adela Ostojčić to podkrepljuju. Poznati iztraživač Reinöhl nakon mnogih izpitivanja došao je do zanimljivih rezultata. Tako na pr. ako su i otac i majka daroviti u 71,5% slučajeva su im i djeca darovita. Ako su i otac i majka neinteligentni, onda je samo 5,4% djece inteligentno, a zaostala djeca su u 60% slučajeva. O djelovanju imućstvenih prilika roditelja na intelektualne sposobnosti djece izpitivao je kod nas prof. Brösler, pa je došao do rezultata, da su djeca visokih činovnika u najvećem postotku umno razvijenija od djece siromašnijih roditelja ali razlika nije osjetljivo velika. A o djelovanju škole na inteligenciju djeteta izpitivao je kod nas dr. Zlatko Pregrad.

U trećem dielu svoje knjige govore autori kako se mjeri nteligencija i razpravljaju o testovima. Kod izpitivanja obće inteligencije izpitanika upotrebljavaju se sintetični testovi, koji stavljaju u funkciju sve strane inteligencije, dok analistički stavljaju pretežno u funkciju samo neke strane inteligencije.

Psihologijski institut u Zagrebu, kojega je vodio dr. Ramiro Bujas izvršio je ogromne zadatke za unapređenje naše pedagožke prakse, kad je pomoću testova izpitao inteligenciju tisuća mladeži. Služio se je B. O. B. testovima, sastavljenim po uzoru englezkog psihologa i pedagoga Bullarda, čiji je test uzpješno upotrebljen u Englezkoj i Belgiji. Njegov test je imao 100 pitanja i zadataka, koji su se pored odnošaja na čistu inteligenciju odnosili i na druge duševne sile. Prof. Bujas je odbacio sve probleme, koji se ne odnose na čistu inteligenciju, tako da B. O. B. test sadrži 80 pitanja. U samoj primjeni testa nije se sliedio Bullard. Kao svi testovi tako i ovaj, navode autori, imaju nedostataka. A najveći je, što se ne mogu izpitati sve skupine ljudi (duševno zaostali i djeca izpod 7 godina) i traži dobro poznavanje pisanja i čitanja.

Ova knjiga Zorana Bujasa i Adele Ostojčić svim onima, koji se bave problemima uzgoja kao i uzgojnom praksom, dat će liep uvid u važnu problematiku dječje darovitosti i odgoja. U ovoj knjizi je dano mnogo problema, koji bi i hrvatska državna vlada u svojoj uzgojnoj školskoj politici morala pretresti u zajednici s prvim pedagožkim i psihološkim autoritetima i zarana početi rješavati. Nastavnicima je nabačeno množtvo problema, kojih se uslied mnogih neprilika i velikih zapreka ne će moći niti dotaknuti, a kamo li još danas pokušati rješavati, jer su nemoćni i neovlašteni. Problem socialno biednih, umno zaostalih, moralno defektnih, problem okoline u kojoj diete odraste i provodi svoje mladenačke dane, problem izbora zvanja, problem uzgojnih faktora ,i množtvo drugih problema nameće toliku težinu, da ih se može rješavati planski, sistematski i organizirano samo po stručnjacima, uz pomoć države. *Grgo Pejnović*

HRVATSKE NOVELE NA NJEMAČKOM JEZIKU

U posljednjo vrieme hrvatska se književnost sve više i više širi Europom i predstavlja nas pred stranim svietom. Tako su u posljednje dvie

godine prevedene na njemački jezik novele Slavka Kolara, Mile Budaka, Šimunovićev »Alkar«, dovršen je prievod romana »Vuci« od Nehajeva, koji je izašao tiskan u »Alarmu« i roman »Dunja u kovčegu« od Milana Begovića, a sada je upravo izašao iz tiska najveći hrvatski roman »Ognjište« od Milana Budaka. No nisu hrvatska djela prevedena samo na njemački jezik. Prevode se ona i na ostale svjetske jezike, pa su neke naše stvari prevedene tako na talijanski jezik, francuzki, slovački, danski, španjolski, rumunjski i finski. Finci su najavili za sada prievode »Alkara« i »Ognjišta«.

Na kazališnom području daje se u svietu Begović (»Bez trećega« i »Pustolov pred vratima«), Budak (»Ognjište«), Senečić (»Spis br. 516« i »Neobični čovjek«) i dr. Tako hrvatska književnost uporedo s ostalom hrvatskom umjetnošću — slikarstvom i kiparstvom, te kazališnom umjetnošću i glasbom — smjelo i brzim korakom stupa u svieť. U te dvie godine našega obstanka, u dvie godine sustavnoga rada na promicanju hrvatskoga duha i našega narodnoga genija strani su narodi mogli upoznati nastojanja i htienja hrvatskoga naroda. Oni su se mogli upoznati s našim sposobnostima i upoznati nas kao narod pun vitalne snage i duha.

Upodpunjujući ovo upoznavanje Europe s našim književnim stvaranjem, izašla je ovih dana u izdanju Feliksa Meinera u Leipzigu knjiga prievoda hrvatskih novela od dra Josipa Bobeka pod naslovom »Die braunen Schuhe und andere kroatische Novellen« u kojoj je prevedeno na njemački jezik dvanaest hrvatskih novela. Dr. Bobek boravi u Hrvatskoj već skoro dvadeset godina i tokom toga svojega boravka u Hrvatskoj on joj se odužuje, da joj promiče liepu knjigu u njemačkom narodu. Tako je on do sada preveo već nekoliko djela na njemački, uređivao je svojevremeno kulturnu rubriku »Neue Ordnunga«, urednik je kulturne rubrike u »Deutsche Zeitung in Kroatien«, preveo je sad za »Alarm« Nehajevljev roman »Vuci« i izdao antologiju hrvatske proze pod gornjim naslovom. Doduše, ta zbirka hrvatskih novela ne bi se smjela tako zvati, jer nije ni rađena kao prava antologija. U njoj je prevedeno samo ono, što se prevodiocu trenutačno najbolje svidilo i što je mislio, da će moći najbolje predstaviti hrvatskoga čovjeka njemačkoj čitalačkoj javnosti, kako je to zamislio prevodilac. On je shvatio Hrvatsku, kao zemlju kontrasta, kao zemlju podvrgnutu raznim utjecajima iz vana, shvatio ju je kao mozaik najrazličitijih karaktera i tipova, koje uvjetuje klima, sastav tla, more, planine, pa konačno utjecaj Zapada, Juga i Iztoka. Takvu on je pokušao Hrvatsku i prikazati u toj knjizi. Prikazujući u svome Pogovoru Hrvatsku, on njemačkom čitaocu govori ovako: »Za razliku od Grka i Srba, Rumunja i Bugara, čije je područje dielom bilo zaposjednuto od Osmanlijskog carstva, Hrvati nisu nikada gubili veze s Europom.« A tu vezu s Europom, koju on naglašuje, jasno opažamo još i danas. To je konačno ono, što je uskladilo naše gledanje na svieť, to je ono, što je dalo boju i kolorit našemu čovjeku i našemu pejsažu, što je stvorilo našu umjetnost, koja je daleko od bizantizma i orienta, ali umjetnost, koja je iako se naslanja na europsko umjetničko stvaranje i izživljavanje ipak svoja. Svoja po pogledima na svieť, svoja po svojim nazorima i po svojim zanosima, koji se provlače počev od prvih narodnih pjesama i starohrvatskih ornamenata i starohrvatskih građevina do Meštrovićeve plastike i epske pjesničke širine Mile Budaka.

Svaki pojedini hrvatski kraj ima svoj posebni karakter. Karakter, koji je uvjetovan krajobrazom i ljudima, jer jedno upodpunjuje drugo, jedno se logično veže na drugo. Drugačiji je karakter ljudi i krajeva u Hrvatskom Zagorju, kojega nalazimo u djelima Side Košutić, Gjalskoga, Kovačića, Domjanića i Leskovara, drugačiji Like, koja je našla svojeg pjesnika u Mili Budaku, Dalmacije, koja se zrcali u djelima Dinka Šimunovića, Milana Begovića, Vladimira Nazora i Ante Nizetea, Slavonije, koja je prisutna u romanima Josipa Kozarca, pa u novije vrieme Mare Švel, Podravine, koja je doživljena u pjesmama Frana Galovića i konačno Bosne i Hercegovine, koja se liepo vidi u novelama Ive Andrića, Ahmeda Muradbegovića, Alije Nametka, Novaka Simića i Josipa Tabaka. I kad se čitaju ta djela, koja su svojim folklorom, svojom dušom, svojom tipičnošću vezana za pojedine krajeve, kada uđemo u bit i karakter romana jedne Side Košutić (»S naših njiva«), pa onda čitamo roman Mile Budaka ili Milana Begovića čini nam se, kao da su to posvema oprečni svjetovi, koji se ne mogu nikako složiti u jednu cjelinu, a ipak su sve to hrvatski predjeli, koji konačno iz svoje sredine izbacuju samo jednog čovjeka, a taj je onda pravi predstavnik »hrvatskog čovjeka«.

Naša zemlja i naši ljudi nose u sebi sve te kontraste, koje nalazimo i između nebotičnih visova Velebita, neprohodnih prašuma Bosne, kamenih litica uz obale mora i širokih predjela ravnoga Sriema, koji svojom širinom podsjećaju na daleke ravni Rusije. Poznata je krilatica u stranome svietu, da je Hrvatska »zemlja kontrasta«, zemlja u kojoj se izmjenjuju planine s ravnicama, more s dalekim kontinentalnim predjelima duž Slavonije. I tu zemlju, »zemlju kontrasta« htio je dr. Bobek prikazati, i zato se on nije zacielo držao uobičajenog načina sastavljanja ovakovih zbirka, kojima je cilj prikazati neku književnost stranome narodu. I zato, kada bi mi htjeli promatrati tu zbirku novela u kojoj su zastupani Kovačević, Košutić, Kolar, Goran-Kovačić, Budak, Vilović, Nizeteo, Švelova, Nametak i Tabak, kao neke vrsti antologije suvremene hrvatske proze, onda bi pogriešili, jer to ona u nikojem slučaju nije. To je samo zbirka novela, koje imaju pružiti sliku Hrvatske kao »zemlje kontrasta«, koje imaju pružiti sliku pojedinih hrvatskih predjela, jer Kovačević, Kolar i Košutićka daju sliku hrvatskoga Zagorja, Budak Like, Vilović i Nizeteo Dalmacije, Švelova Slavonije, a Nametak i Tabak Bosne.

Nadamo se, da i u njemačkoj javnosti ova zbirka nije drugačije primljena, jer u hrvatskoj književnosti imademo mi i daleko snažnijih imena,

nego li su nekoja, koja su ušla u tu zbirku. Zahvaljujući sustavnom radu naših prijatelja iz Reicha napose gg. Bobeka i Franz Hillea, Stockmayera i gđe Neudorfer-Müller, koji već dulje vremena prevode naše stvari na njemački jezik, njemačko je čitalačko občinstvo već donekle upoznalo književno stvaranje naših pisaca i kapacitet hrvatskog literarnog nastojanja.

Svakako je vriedno nastojanje dra Bobeka, da u dobrom prievodu, kakov je njegov, pruži i ovako shvaćenu malu »antologiju« hrvatske novele njemačkom narodu. Tako će Hrvatska, »zemlja kontrasta« kakovu je do sad poznaju stranci samo uglavnom iz putničarskih prospekata, imati mnogo stvarniji oblik. Poniranjem u dušu pojedinoga našeg čovjeka, stranac će nam se približiti i postati nekako bliži. To nije više samo puko naklapanje, to nije samo promičba, to je sada već čovjek od krvi i mesa, čovjek, koji pati, kao što pati na pr. Košutićkina Tonika u svojoj noveli »Uviek je tako, mila moja...« ili opet bol, koja potajno trepti u Kolarovoj klasičnoj »Brezi«, koja je doista antologijski pisana i može da nas prikaže svietu. Već samo zbog tih dviju novela, kao i zbog Budakove, izplatilo se tiskati tu knjigu.

Zlatko Milković

RAD HRVATSKOG DRŽAVNOG MUZEJA U BANJOJ LUCI.

Prije trinaest godina osnovan je u Banjoj Luci banovinski muzej, kojemu je postavljena svrha, da sačuva sve one predmete, koji su značajni za život zapadne Bosne, tzv. Bosanske Krajine. Upravitelj muzeja akademski slikar Špiro Bocarić ustrojio je po većim mjestima odbore, kojima je povjerena dužnost, da sakupljaju predmete za muzej, a jednako je putem škola i drugih ustanova vršena živa promičba za suradnju s muzejem. Tako je uspjelo marnim radom u kratko vrieme sakupiti vrlo mnogo zanimljivih predmeta, a među njima i dragocjenih riedkosti. Muzej se je mogao razviti u važnu znanstvenu ustanovu, koja je ovom zapadnom dielu bosanske Hrvatske vrlo potrebna, da odtereti sarajevski muzej. Iz političkih obzira uređen je bio međutim muzej u prvom redu tako, da posluži u jednu ruku promičbi putničarstva, a u drugu ruku državnoj promičbi. Umjesto sustavnog pregleda svjedočanstava kulture prošlosti i sadašnjosti onoga kraja, bili su predmeti razporedeni slikovito kud koji tako, da množtvom i raznolikošću pobude kod posjetnika što jači dojam bogatstva i mnogovrstnosti narodne kulture. Posebne dvorane bile su posvećene političkoj promičbi. Stručnom svrstavanju i proučavanju predmeta posvećivalo se je nažalost vrlo malo pažnje, a pogotovu je bila zanemarena znanstvena inventura predmeta, koja naročito kod proizvoda seljaka treba biti vršena osobitom pomnjom. Nije se pazilo ni na prepariranje i konzerviranje predmeta, tako da su brojni predmeti oštećeni moljcima i drugim štetočinama. Zidovi muzeja bili su upravo načičkani izložcima, da se u što većem bogatstvu očituje obilje narodnih uzoraka, pa su tom načelu za volju zanemareni zahtjevi suvremene muzeologije, koja traži u prvom redu osiguranje izložaka od propadanja, a zatim sustavno i pregledno izlaganje prema posljedcima znanstvenih proučavanja pojedinih vrsti predmeta.

Nakon prevrata u travnju 1941. preustrojen je rad u muzeju tako, da se na osnovu starih spisa i bilježaka naknadno vrši stručna inventura predmeta, a ujedno se preuređuju i zbirke, da posjetioci dobiju što pregledniju i poučniju sliku osebujnosti kulture zapadne Bosne. — U jednom krilu muzeja razporeduju se oni predmeti, koji svjedoče o razvitku uljudbe u ovim krajevima od najstarijih vremena do danas, a u drugom krilu izloženi su proizvodi seljačkog rukotvorstva te uobće prikaz seljačke kulture ovog kraja. U ovom narodoznanstvenom dielu ističu se osebujna narodna veziva i tkiva, te zanimljive kićene narodne nošnje, pa zatim krasni drvorezbarski proizvodi, kovinski nakiti, lončarska roba, glasbala i drugo.* U poviestnom odjelu moći će posjetioci upoznati najprije pradavno bilje i životinje, što su se u okaminama sačuvali do danas, te ostatke kostiju razne zvjeradi, koja je još pred par tisuća godina ovdje živjela, a zatim predmete iz kamenog, brončanog i željeznog doba. Osobito su zanimljive naušnice iz staroulјudbe. Sliede ostatci iz ilirsko-keltskog i rimskog doba, a osobito su zanimljive naušnice iz starohrvatskog doba, koje su dragocjeni spomenici prvog razdoblja života Hrvata nakon njihovog doseljenja ovamo. Zbirka sredovječnih novaca i drugi predmeti svjedoče o daljnjem razvitku hrvatske vladavine i kulture sve do dolazka Turaka.

Posebno će biti prikazana muslimanska uljudba, koja je padom Bosne pod tursku vlast sredinom 15. stoljeća počela prodirati u hrvatski narod i tokom četiri stoljeća turske vladavine podpuno prožela veliki dio naših sunarodnjaka u Bosni i Hercegovini. Knjige i razna druga svjedočanstva iz prošlosti i iz sadašnjosti objašnjavat će pojedinosti muslimanske uljudbe u pogledu vjerskom, političkom, družtvovnom, umjetničkom i dr. Tu će biti izloženi grobni spomenici vojskovođa Malkoč-bega i njegovog sina Džafer-bega, riedka umjetnička djela 16. i 17. stoljeća, pa ratne zastave, oružje, oprema i drugi pribor, od kojih su neki predmeti pripadali čuvenim ličnostima Husein-kapetanu Gradaščeviću, Majdan-kapetanu i mnogim drugim neznanim junacima toga doba.

Izprave i proglasi te drugi predmeti prikazat će daljnji razvoj poviesti Bosne od austrijske okupacije do svjetskog rata, pa preko jugoslavenskog doba do uzpostave Nezavisne Države Hrvatske.

Kao naročitu zadaću postavilo je sebi upraviteljstvo muzeja sabiranje svih podataka iz po-

* Podpuno preuređenje i stručnu inventuru tog odjela izveo je g. Vejsil Ćurčić, poznati stručnjak u pitanjima seljačke kulture u Bosni.

viesti Banje Luke, pa je već do sada uspjelo sakupiti znatnu zbirku starinskih snimaka i crteža, koji prikazuju izgled grada u raznim razdobljima njegovog razvitka. Mnogo je doprinio u tome radu g. župnik dr. Nikola Bilogrivić, koji je posabrao golemo množtvo podataka iz raznih poviestnih djela i izvora te predao svoj rukopis na razpolaganje muzeju, tako da će u dogledno vrieme biti moguće izdati zanimljivo djelo o Banjoj Luci.

Ove godine izdaje muzej prve dvie knjižice svojih izdanja. Obje su rad Muhameda Garčevića, muzejskog stručnjaka za turske starine, a iznose vrlo zanimljive podatke o zapisima i hamajlijama u Bosni, o njihovom izrađivanju, kao i o čudesnim svojstvima, koja im se pridaju. Posebno je obrađena košulja-hamajlija čuvenog vojskovođe Husein-kapetana Gradaščevića.

Pod upravom prof. fra Velimira Ilovače, radi osoblje muzeja velikim marom i ljubavlju na podpunom uređenju ove ustanove, koja je pored čuvenog sarajevskog muzeja osobito važna za proučavanje zapadne Bosne. *Dr Ivan Bach*

DILETANTSKE KAZALIŠTNE PREDSTAVE U ZAGREBU PRIJE POLA STOLJEĆA

II

Diletantske predstave davale su se istodobno kao i kod baruna Ljudevita Vranyczanyja i skoro s istim osobama i u kući sveučilištnog profesora i narodnog zastupnika dr. Koste conte *Vojnovića* i njegove supruge rođene Marije de Serragli iz Dubrovnika i to u tadanjoj ulici Marije Valerije, a poslije u Pražkoj ulici br. 6 u II. katu. U kući Vojnovića bio je tada pravi francuzki salon, gdje se govorilo francuzki, te održavale književne diskusije iz francuzke književnosti. Tamo su se nalazile poglavito i članice prvog francuzkog kluba u Zagrebu Reunion française, koji se sastajao g. 1887./1888. u kući pukovnika Schrama u Mesničkoj ulici br. 26, u kojemu je bilo 12 dama najboljeg zagrebačkog družtva. Predsjednica bila je contesa Gjena Vojnović, a među članicama: Slava i Zora Meixner, Natalija Jakčin, Jelka i Darinka pl. Vranyczany, dvije sestre Nosan, dvije sestre Kalivoda, te domaća gospodica Helena Schram. Diletanti su bili: domaći sin Lujo conte Vojnović, contesa Gjena Vojnović, gđica Schram, prof. Pero Budmani, Miroslav grof Kulmer, Gustav pl. Koretić, gđica Alice pl. Kalivoda i Franjo pl. Kalivoda. Zgodimice je također deklamirala francuzki gđica Zinka Nosanova. Režiser predstava bio je prof. *Budmani*, koji se iztakao kao svestrani učenjak te umjetnik u svim granama družtvenog života.

Programi ovih predstava se nisu sačuvali, ali prema tradiciji još živih članova tog družtva davali su se ovi komadi: I. »L'étincele« od Eduarda Paillerona (Iskra koja upaljuje) sa gđicom Schram, Vojnović te g. Kalivodom. II. »Le controleur de Wagon-Lits«, monolog sa g. Kalivodom. III. »Les deux aveugles«, od Jacquesa Offenbacha, opereta u I. činu. Soloscena za dvije osobe. Tu je nastupio prof. Budmani za dvije osobe, te je predstavljao sad jednog sad drugog sliepca, te se vanredno iztakao. IV. »Le souris« od Edmonda Paillerona sa gđicom Kalivoda, te gg. Budmanijem i Koretićem.

Između predstava pjevala je gđa Paula Vranyczany-Kiepach, a gusle je svirao Ljudevit Sova. Poslije svake predstave bio je serviran elegantan buffet, iza kojeg je sliedila intimna zabava s plesom.

U kući Vojnovićevih gojio se naročito stari pravi dubrovački duh. Mnogi narodni zastupnici posjećivali su zabave i kuću prof. Vojnovića, a među njima dalmatinski rodoljub Miho Klaić, biskup Strossmayer, jer je Vojnović zastupao u hrvatskom saboru Đakovo od g. 1876.—1887., kada ga je dao ban Khuen-Hedervary kao opasnog opozicionalca na izborima srušiti. Svi odlični gosti prisustvovali su i diletantskim kazališnim predstavama u kući Vojnovićevih.

U Zagrebu se u Gornjem gradu u mnogim otmjenijim kućama igrao teatar čemu je bez dvojbe dalo povoda i samo tadanje kazalište u gornjem gradu. Mnogi gornjogradski srednjoškolci, koji su bili česti gosti đačkog partera ili t. zv. otvorene galerije po 20 nvč. pokušali su i kod kuće da se igraju teatra, a gdjekoji muzikalniji i po koji čin iz koje opere, poglavito iz Zajčevog »Zrinskoga«. Jednako su nastali i pokušaji diletantskih đačkih pjevačkih i tamburaških zborova, te gudalačkog orkestra.

Među revnim posjetnicima kazališta u Gornjem gradu bio je i tadanji gimnazijalac i moj kolega *Stjepan pl. Miletić*, koji se vrlo rano oduševio za kazalište, kojemu se i kasnije sasvim neko vrieme posvetio te postao prvim intendantom novog zemaljskog kazališta u Donjem gradu (1895.). Kada smo bili u VI. r. tadanje jedine Gornjogradske gimnazije na Katarinskom Trgu, priredili smo po tadanjem običaju svoj godišnji »majalis« i to ovaj puta u Podsusjedu. Naš drug Miletić, koji je također bio u odboru za priređenje tog majalisa, odmah nam je predložio da tom zgodom priredimo i jednu diletantsku predstavu, a on da će preuzeti sve troškove oko priredbe. Mi smo to rado prihvatili, a Miletić je nato odabrao jednu veselu aktovku: »Ja nemam vremena!« od francuzkog komediografa Eugena Labiche-a za tri mužke uloge. Miletić je bio redatelj i učitelj te nas je pozvao u svoj stan u Dugoj ulici na nekoliko pokusa. Sudjelovali su osim mene još i kolege Srećko Bošnjaković i Franjo Šaban. Predstavu smo izveli na majalisu u Podsusjedu dne 14. V. 1884. Sačuvao se je i jedan primjerak hektografiranog programa, koji sam priobćio u »Hrvatskoj Pozornici« godište 1941./42. br. 22. i 28. pod naslovom »Prvi nastup Stjepana Miletića kao redatelja«. Predstava je izpala na najveće zadovoljstvo tako sakupljene gimnazijalne mladeži i njihovih roditelja i na veliko zadovoljstvo Miletića, koji je tada prvi put nastupio pred javnost kao kazališni redatelj pod pseudonimom Nestor.

Zanimljive su bile diletantske kazališne predstave, kje su se davale kod bivšeg bana baruna *Levina Raucha* u njegovoj palači u Gornjem gradu, koja je prije bila vlasništvo grofova Oršića i Kulmera, kako je to priobćio Gjuro Szabo u »Kazališnom almanaku« g. 1937. Igralo se njemački, a sačuvala se i kazališna cedulja štampana dne 6. I. 1873. Spomenute večeri davale su se tri aktovke. I. »Ein modernes Verhängniss«, ein Lustspiel in I. Act von F. Webl. Igrale su dvije barunice Alice i Marie Rauch, barun Gejza Rauch i grof Karlo Khuen, koji je bio tada slušatelj na pravoslovnoj Akademiji u Zagrebu na Katarinskom trgu, gdje je bila i Gornjogradska gimnazija. II. »Der Bojar, oder wie denken Sie über Rumänien?«, Lustspiel in I. Act von Gustav von Moser. Igrali su osim spomenutih već osoba još i Alfred barun Moscon, veleposjednik iz Štajerske, Rikard Walter pl. Walterthalski, kasniji vladin savjetnik, te Aleksandar pl. Bresczienszky, kasnije sveučilištni profesor. III. »Günstige Vorzeichen«, ein Lustspiel in I. Act von Heinrich v. Benedik, gdje su nastupili isti glumci. Iza toga je prošlo preko 20 godina, dok se grof Karlo Khuen kasnije ban Hedervary odlučio da se napusti staro kazalište u Gornjem gradu ili »Daščara«, kako su je neki krivo nazivali i da se g. 1835. otvori novo hrvatsko zemaljsko kazalište u Donjem gradu, kada je toliko očekivana kulturna proslava banu Hedervaryju radi poznatih dačkih demonstracija skoro skrhala i glavu.

U kući uglednog zagrebačkog građana *Stjepana Reškovca* u Dugoj ulici br. 22, sad Pavla Radića, gdje je stanovao i protomedicus Hrvatske dr. Antun Švarc prikazana je dne 26. V. 1880. prigodom kućne zabave obitelji Reškovac-Švarc vesela aktovka: »Prva ljubav«, od Adolfa Wildbranda. Predstavljalo se hrvatski, a učiteljica i redateljica bila je netom preminula u dubokoj starosti odlična zagrebačka naivka Ivana Kraljeva-Milarova, a suflerka je bila Klotilda Cvetišić-Kreneis, koja još danas živi u dubokoj starosti. Pozvani su bili rođaci i znanci obiju obitelji (oko 40 osoba), što je u ono vrieme bila već velika elitna zabava. U II. katu se kod Švarcovih igrao teatar, a iza toga se u I. katu kod Reškovčevih održala domaća zabava s plesom kao nastavak kazališne predstave. Kod Švarcovih je bila priređena pozornica u salonu s kulisama, gdje su se ujedno održavali i pokusi s ugodnim čajankama. Cjelokupnu priredbu vodila je supruga pravničnika Švarca gđa Švarc-Gabrielli. Kod predstave je sudjelovala *Milka Ternina*, koja je tada prvi put nastupila na kazališnim daskama kao diletantkinja. Uz nju je nastupila gdica Madlena Švarc, kćerka protomedikusa, koja se kasnije udala u Sofiju, kamo ju je pozvala ravnateljica tamošnje ženske gimnazije Cvetišić, za direktora meteorološkog zavoda u Sofiji Spasa Vacova. Dalje su nastupili Gjuro i Nikola Gavella, otac režisera zagrebačkog kazališta dra Branka Gavelle, te Stjepan pl. Belošević, poslije veliki župan varaždinski i pisac knjige o Hrvatskom Zagorju te Micika Wimberger, učiteljica pjevanja. Sačuvala se fotografija ove diletantske kazališne grupe, koja je priobćena u zagrebačkom časopisu »Svietu« g. 1936., str. 369.

Istodobno, odprilike koncem 80-tih godina, davale su se diletantske kazališne predstave i u kući obitelji *Milovana Zoričića*. O Božiću i na Uzkrs sastajala se mnogobrojna obitelj Zoričić-Rojc u Dugoj ulici br. 44 a danas Ulici Pavla Radića. U toj kući su se kroz nekoliko godina davale diletantske predstave. U prizemlju kuće Zoričića nalazila se velika soba, koja je spadala zagrebačkoj odvjetničkoj komori, koja je dragovoljno odstupila dvoranu s namještajem za diletantske predstave. U toj dvorani bila je priređena pozornica sa razsvjetom od petroleumskih lampica i kulisama, koje su naslikali Adolf Mihalić i Nikola Rojc. Zastor bio je načinjen od jutta tkanine. Igralo se na hrvatskom, francuzkom i englezkom jeziku. Repertoir je sastavljao domaćin Milovan Zoričić, ravnatelj kr. zemaljskog statističkog ureda te su neki komadi bili posuđeni iz kazališta. Zoričić je ujedno i prevodio sve komade iz njemačkog, francuzkog i englezkoga, te je preveo i više komada za kazalište. Šaptalac je bio Bogdan Musulin. Na stropu stare boltene dvorane visio je starinski luster, a ciela dvorana bila je razsvietljena petroleumskim lampama. Glavni redatelj bila je gđa *Mira Zoričić-Rojc*, supruga domaćina Milovana Zoričića, koja je izvrstno glumila.

Sačuvali su se programi od ovih predstava: I. a) »La vieille maison«, Comédie en un act, par Emil Henriot; b) »Rousseau«, Comédie en un act per M. Mery; c) »Veselo pismo«, vesela igra u jednom činu od Koste Trifkovića. II. a) »U zoru!« Vesela igra u jednom činu od Emila Girandina i Delacusea; b) »Knjiga broj III. Poglavlje I.« Vesela igra u jednom činu iz poljskoga života od grofa Aleksandra Fredra. III. a)» Razbojnik«. Vesela igra u jednom činu od Edmonda Abouta; b) »Sa canne et son chapeau«. Comédie en un act par conte Vladislav Sologub; c) »Mulat ili očajni prosac«. Lakrdija u jednom činu po noveli od Adolfa pl. Winterfelda. IV. a) »Anything for a change«. Litle comedie in one act by Cherley Brocks; b) »La pluie des baisers«. Comédie en un act; c) »La femme en colere«. Comédie en un act; d) »Kad žena plače«, vesela igra u jednom činu. Prievod iz francuzkoga.

Kod predstava kod Zoričićevih sudjelovale su ove osobe, od dama: Mira i Zora Zoričić, Ada Rojc, Jelka i Darinka pl. Vranyczany, Gizela i Micika pl. Czernkovich, većinom same rođakinje. Od gospode su sudjelovali: Milovan Zoričić, Milan i Nikola Rojc, Stjepan Mlinarić, Nikola pl. Czernkovich, stariji i mladi, prof. Pero Budmani, conte Lujo Vojnović, Adolf Mihalić, Ljudevit Sova, Milan Akurti, Zvonimir Žepić, Nikola Gavella, Vladko Matošić, Bogdan Musulin i prof. Ivan Quiquerez. Gostiju je bilo oko 30 osoba, većinom rodbina diletanata. Svaki repertoir predstavljao se je samo jedanputa. Šaptalac je bio onaj, koji baš nije bio zaposlen u predstavi. Isto družtvo sastajalo se je kod Rojčevih ili u obitelji Vladimira pl. Barca-Repenjskoga, gdje su se vježbali u

perfektnom francuzkom izgovoru. Vježbao ih je obično prof. Budmani, koji je bio odlični poznavalac francuzkoga jezika, kao uobće poznati hrvatski Mezzofanto.

Od sviju spomenutih komada igralo se je već u Zagrebu u kazalištu poslije Zoričićev komad »Razbojnik« i komad »Knjiga III. Poglavlje I.«, koje komade je davala jedna francuzka družina, kada je gostovala u Zagrebu. Prema tome se vidi da je izbor repertoira kod Zoričićevih bio suvremen.

Gđa Mira Zoričić, Milan Akurti i Gizela pl. Nemičić, također diletantkinja nastupili su jednom i u zagrebačkom Narodnom kazalištu (dne 17. III. 1894.) u komadu od Paillerona »Iskra, koja upaljuje«, vesela igra u jednom činu, i to s vrlo dobrim uspjehom u dobrotvorne svrhe. Redatelj je bio Nikola Milan. Uspjeh je bio tako vanredan, te se komad opetovao. Zagrebačka publika poznavala je već taj komad, koji su davali tadanji prvaci hrvatske Thalije Marija markiza Ružička Strozzi, Micika Freudenreich te Andrija Fijan.

Godine 1882./1883. davale su se u Zagrebu na njemačkom jeziku i diletantske predstave »Hrvatsko-njemačko-madžarskog družtva« od kojih se je sačuvao jedan program bez datuma kod ing. Stjepana Szavitsa-Nossana u Zagrebu. Davala su se dva komada: I. »Kaffetratsch«, Scherz in einem Aufzuge. II. »Als Verlobte empfehlen sich«, Lustspiel in einem Aufzuge.

Na programu, koji je ujedno služio kao pozivnica podpisana je gđa von Tichy, koja je bila supruga tadanjeg ravnatelja državnih željeznica. Među predstavljačima bile su: gđica Alice Tichy, kćerka ravnateljice, Gizela Gubany, kćerka zamjenika ravnatelja državnih željeznica, Karolina Höffler, Marie Wastel, Marie Müller, poznata zagrebačka ljepotica, sklizačica i plesačica, Xandi Grund, Karoline Szigethy, kći željezničkog prometnika. Od gospode bili su Szavits te Galinovsky.

Kada i gdje su se davale te predstave nisam mogao zasada još saznati, jer su to bile same madžarske željezničarske obitelji, koje su ili pomrle ili su se izselile iz Zagreba. Nekoji stari Zagrebčani sjećaju se tog družtva i da je to bilo vrlo otmjeno družtvo samih madžarskih namještenika kod ravnateljstva državnih željeznica. Sigurno su predstavljali i madžarski a možda i hrvatski, jer su imali naziv i »hrvatsko« družtvo. Sastajali su se po svoj prilici u prostorijama tadanjeg ravnateljstva državnih željeznica, koje su se nalazile u kući Družtva Sv. Jeronima, Trg kralja Tomislava br. 21.

Prikazavši ovo nekoliko diletantskih kazališnih predstava u starom Zagrebu prije od pol stoljeća opazit ćemo, koliko se je tadanji stari još Zagreb zanimao za dobrovoljne kazališne predstave gledajući na našoj pozornici vrle i odlične zagrebačke glumce i glumice, naročito sjajne zvijezde hrvatskog kazališta Andriju Mandrovića, Fijana, Strozzievu, obitelj Freudenreichovih, time je dokazao koliko je bila visoka kultura u redovima njegove inteligencije, hrvatske aristokracije te hrvatskog građanstva. Što se tiče izbora repertoira može se reći da je bio najbolji za ono vrieme, jer su se davale aktovke najpopularnijih tadanjih dramatskih pisaca i komediografa tako od Trifkovića, Poljaka grofa Aleksandra Fredra, Francuza Paillerona, Labiche-a, Offenbacha, Rusa Sologuba, kako su se u ono vrieme davali na svim svjetskim i većim pozornicama. *Dr. Franjo Bučar*

SLOVNICA SLOVAČKOG JEZIKA*)

Nema naroda, kojima bi sudbina bila sličnija, nego što je sudbina naroda hrvatskoga i slovačkog. Slovaci su odmah po dolazku Madžara u Podunavlje pali pod njihov jaram, a Hrvati su dva stoljeća kasnije izgubili svoju državnu samostalnost i stupili s madžarskim kraljem u zajednicu, koja je sve jače stezala i Hrvate i Slovake pod vlast Madžara. U srednjem vieku štite im prirode njihovih domovina narodnu posebnost, Slovacima planine Karpata a Hrvatima rieke Mura—Drava—Dunav. U novom vieku hrvatski je odpor slab, jer preko njih nadire turski val u čitavo Podunavlje. Mnogo se Hrvata ugiba nasilju scobom na sjever. Njihovih naselja ima još danas u Slovačkoj (selo Hrvatski Grob). A Slovaci trpe od Turaka mnogo manje, jer im nisu na putu za prodor Dunavom u zapadnu Europu. Stoga napreduju i prosvjetno. U njihovoj Trnavi radi sveučilište, koje će prieći u Budimpeštu pod kraj 18. stoljeća. Doba općega preporoda na početku 19. stoljeća znači buđenje sviju, i Madžara i Slovaka i Hrvata, ali preuzetnost Madžara, koja se najbolje očituje u krilatici o madžarskoj državi od Karpata do Jadrana, dovodi 1848. u pitanje i samu zajednicu Slovaka i Hrvata s Madžarima. Ime bana Jelačića zvuči poletno i borbeno također kod Slovaka. »Čo Boh dá a šťastie (sreća) junácke«! Opet je ustavno doba (1867.—1918.) približilo oba naroda, dok je bilo i kad je bilo izpravnih predstavnika jednog i drugog naroda u zajedničkom parlamentu. Međutim se dosta Slovaka preselilo na jug u Ugarsku i Hrvatsku, pa je suradnja s Hrvatima prokušana i u parlamentarnim izborima kandidiranjem Slovaka Hodže sa sjevera ovdje na jugu za složan istup u Budimpešti na korist obaju naroda. Slične sreće bijasmo i u vrieme prošloga svjetskog rata i poslije njega, kad se proti duhu Pittsburškog ugovora i Krfske deklaracije nađosmo u zagrljaju čehoslovačkog odnosno jugoslavenskog političkog nacionalizma i unitarističkog etatizma, kao što nam je i sada posve slična sudbina nakon uzpostave samostalne Republike Slovačke i Nezavisne Države Hrvatske.

Ipak je zanimanje pojedinaca u jednom narodu za upoznanje stanja i težnja na prosvjetnom i gospodarskom polju drugoga naroda bilo izvanredno riedko i nepouzdano, jer bijaše osnovano na neizravnim vezama preko stranih posrednika, koji imaju svoje posebne ciljeve i koristi. Bogoslav Šulek i Martin Kukučin, kojima mi Hrvati mnogo dugujemo, izuzetci su kod Slovaka, kakvih

*) Dr. Josip Andrić: Slovnica slovačkog jezika, Izdanje Hrv.-slov. družtva u Zagrebu, 1942.

uobće nema kod Hrvata, a vrieme je, da se pojave. Vjerojatno će ih sada odgojiti Hrvatsko-slovačko družtvo i Dr. Josip Andrić, a jedno će im dobro pomagalo u tom cilju biti ova knjiga, koja je iztaknuta u naslovu članka. To je smisao Uvodne rieči na početku knjige, a na koncu je Pogovor, koji nas obavješćuje, da je knjiga rađena ne samo s mnogobrojnim i odličnim pomagalima slovačke književnosti nego i s pomoću nekoliko mladih Slovaka, koji borave u Zagrebu na sveučilištnim studijama. Pisac knjige počeo je učiti slovački jezik prije 22 godine u razgovoru s pokojnim Andrejem Hlinkom, tim najvećim Slovakom sviju vremena, koji je širio toliko poštovanja i sklonosti prema Hrvatskoj, da ga možemo smatrati najvećim prijateljem, što ga je hrvatski narod ikada dosad imao u bilo kojem drugom narodu. Šest pomagača Slovaka, koje je pisac našao u Zagrebu za izrađivanje slovnice i za obavljanje korekture, jamci su za točnost u pojedinostima njihova jezika u ovoj knjizi Hrvata Andrića.

Dr. Andrić nije jezikoslovac, ali je književnik i veoma dobar poznavalac slovačkoga jezika. Stoga nam nije dao knjigu sličnu Budmanovoj sustavnoj slovnici ruskoga jezika. Andrićeva je slovnica sličnija Radićevoj knjižici o direfencijalnoj gramatici češkoga i hrvatskoga jezika, iz koje može Hrvat brzo i lako upoznati češki jezik. No književnik Andrić ne voli obširno razpravljati o sličnostima i razlikama hrvatskoga i slovačkoga jezika nego ukratko na praktičnom tekstu jednoga jezika samo iztaknuti i upozoriti na razlike i s malo rieči zbiti u nekoliko pravila sve, što treba pamtiti, kad se čita ili sluša izražena misao u onom tuđem jeziku, koji nam je po oblicima veoma srodan i u znatnom postotku rieči poznat.

Od 160 stranica, koliko ih knjiga ima, prvih tridesetak ne spada u slovnicu, ali baš one sadržavaju mnogo toga, što pomaže poznavanju bitnih razlika između našega materinskoga i srodnoga slavenskog jezika, a one mnogobrojne stranice, na kojima se potanko iznosi u poglavljima nauka o glasovima, oblicima i rečenicama u slovačkom i hrvatskom jeziku, mogle bi se posve lako skratiti na polovicu i manje, jer nas, *na pr.*, ne zanima znati o imenicama, da slovački jezik ima »za mužki rod 4 obrazca (u hrvatskom 6), za ženski rod 4 obrazca i jedan iznimni obrazac, dakle 5 (u hrvatskom 4), za srednji rod 4 obrazca (u hrvatskom 3)«, kad to i onako nema nikakve praktične vriednosti, dok se ne iznese u shematičnom pregledu iztičući samo slovačke osobitosti prema hrvatskim oblicima. Oblikoslovlje imenica (pridjeva, zamjenica i brojeva) i glagola u svih šest glagolskih razreda zaprema 90 stranica knjige, jer se sve obrađuje, kao da je predmet proučavanja posve tuđ, a kad tamo na čistu smo, da se ne radi o tuđem jeziku ni o tuđem dielu govora ni o tuđim oblicima, jer su baš u ovom smjeru razmjerno najmanje razlike među hrvatskim i slovačkim jezikom. Važniji su odlomci glasoslovlje i tvorba rieči (str. 31.—62.), gdje doista treba uočiti osnovna pravila, na kojima počivaju osobitosti dotičnoga jezika, pa nekoliko osobitosti u skupini priloga, priedloga, veznika i uzvika (str. 153.—158.), što bi se također moglo stegnuti na manji prostor, jer i ovdje treba uviek mimoići sve, što je jednako i samo po sebi razumljivo.

Učenje slovnice nije lak posao, pače je većini ljudi dosadan i težak posao. Stoga se mora skratiti, ako je to moguće. Do koje se mjere može skratiti slovnica za učenje i poznavanje srodnoga slavenskoga jezika, pokazao je Stjepan Radić u svojoj knjizi za učenje češkoga jezika. Ne mora svaki pisac poći točno onim putem. To se ovdje ne traži ni od dra. Andrića. Obsežnost i opširnost njegove slovnice nije na štetu njezine unutrašnje vriednosti, ali nije — bojim se — na korist njezine praktične upotrebe. Slaven će učeći drugi slavenski jezik više naučiti, ako dva sata čita neki tekst, nego ako dva dana proučava slovnička pravila. U Andrićevoj knjizi ima obilato pojedinačnih rečenica s riečima, na kojima se tumači neko slovničko pravilo, ali nema — ni na kraju knjige — nijedno štivo ili odlomak štiva, da se vidi cjeloviti tekst slovačkoga jezika, na kojemu bi učenik mogao okušati svoju snagu i onoga, što je iz Andrićeve slovnice naučio, i onoga, što znade po svom materinskom jeziku. Na osnovu pojedinih rečenica utvrđuju se doduše pojedini slovnički oblici, ali duh jezika može se i mora se učiti tek iz izvornih tekstova, koji potječu iz pera odličnih književnika. Sav prostor, koji bi se dobio skraćivanjem slovničkoga teksta, kako sam prije spomenuo, trebalo bi upotriebiti za tiskanje ovih primjera i štiva, kojima bi sadržaj bio namienjen prikazu naroda i zemlje Slovaka u prošlosti i sadašnjosti, jer učenje jezika nije cilj nego sredstvo, da upoznamo dušu naroda, koja tim jezikom saobćuje vanjskomu svietu svoje stanje i težnje, a tomu cilju moramo težiti već od prvoga časa, kad stanemo proučavati jezik dotičnoga naroda.

Pisac ove slovnice spominje na str. 26., da je sastavio rječnik od nekoliko tisuća samih takvih rieči, koje su slične u slovačkom i hrvatskom jeziku. Jest, poslije slovnice, koju evo imamo, prieko nam je potreban rječnik, ali ne rječnik sličnih nego različnih rieči. Dr. Andrić skuplja slične rieči u svrhu, koju ne spominje, ali nikako hrvatski rječnik, u kojemu će biti skupljene glavne rieči i fraze za razumievanje slovačke književnosti i za sastavljanje praktičnih sastavaka na slovačkom jeziku.

Kad nas time obdari, moći ćemo reći, da imamo potrebna pomagala, iz kojih bi Hrvat mogao upoznati slovački život i svijet. Jamačno će se i Slovaci pobrinuti, da svojim ljudima omoguće upoznavanje hrvatskog jezika. Kao što se veselimo prvom uspjehu, koji je došao od dra. Andrića i Hrvatsko-slovačkoga družtva, tako se nadamo i drugomu od Slovaka, koji još nemaju ni slovnice ni rječnika za učenje hrvatskoga jezika. »A inak je međusobno jezično upoznavanje jedan od prvih, glavnih i najstvarnijih osnova prave i trajne uzajamnosti«.

Knjiga je tiskana u Hrvatskom državnom tiskarskom zavodu u Zagrebu. Vanjsko lice joj je ukusno, papir dobar i slova liepa. Kako tiskara

nema slovačkih slagara, a ovo joj je uobće prvi proizvod sa slovačkim tekstom, treba priznati, da je uspjela. Na kraju knjige je izpravljeno nekoliko tiskarskih pogrješaka, a mnoge su ostale neopažene, ali su ostale neizpravljene ponajviše takve pogrješke, koje će svaki čitalac lako opaziti i popraviti. Na str. 38. ima imenica *zapovied* spori naglasak mjesto brzoga i glagol *zapoviedati* uzlazni naglasak na slogu *je* mjesto sporoga, a malo niže se u tekstu kaže u zagradi: »(prvi put brzi, drugi put spori, a treći put *uzlazni*)«, ali bi moralo biti *spori* mjesto uzlazni na slogu *je*. Na str. 64. u 12. redku odozgo: moramo *prevesti*, a ne moramo *povesti*. Na str. 78. *Raz* za týždeň mjesto *Rz* za týždeň. Na str. 105. u 14. redku odozdo: *neodređeni* oblik dobri čovjek treba promieniti u *određeni*. Na str. 89. je slovačka rieč *meď* prevedena na hrvatski kao mjed, a meď jamačno znači *bakar*. Dr. Andrić se na 28. str. poziva na Antonína Václavíka, koji je god. 1925. izdao u Bratislavi djelo »Podunajská dedina«, a to je češka knjiga o hrvatskom selu Hrvatskom Grobu u Slovačkoj (najveća knjiga o hrvatskom selu uobće), i kaže, da slovački Hrvati pod utjecajem Slovaka govore *človik* mjesto čovik, ali u tom očito griješi Václavík, jer je poznato, da je oblik *čło-* općenitiji i stariji od oblika *čo-* i kod Slavena i kod Hrvata, osobito kod čakavaca i kajkavaca, kojima pripadaju i naši ljudi u Hrvatskom Grobu.

Nikola Žic

SADRŽAJ: PETAR GRGEC, Književnost kao dialog, 349. — JULIJE BENEŠIĆ, Iz kanconijera »Fili«, 354. — ANTUN NIZETEO, Oproštaj, 358. — Dr. ALBERT HALER, Antun Kaznačić, 365. — VLADISLAV KUŠAN, Vilko Šeferov, 371. — Dr. IVAN BACH - Dr. NIKOLA KARLIĆ, Gjuro Szabo, 375. — ISMET ŽUNIĆ, Odgojna romantika kod hrvatskih Muslimana, 381. — NADA KESTERČANEK, Zaljubljena sam u princa Karnevala, 385.—

FEUILLETON: B. LIVADIĆ, Kazalište, 388. — Dr. HUBERT PETTAN, Opera, 390. — LJUBOMIR MARAKOVIĆ, Tuga zemlje, 391. — A. BARAC, Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije preporoda, 393. — A. R. BUEROV, Deanovi mali ljudi, 393. — STANKO GAŠPAROVIĆ, Putopisi i eseji, 395. — GRGO PEJNOVIĆ, Inteligencija i njezino mjerenje, 396. — ZLATKO MILKOVIĆ, Hrvatske novele na njemačkom jeziku, 397. — Dr. IVAN BACH, Rad Hrvatskog državnog muzeja u Banjoj Luci, 399. — Dr. FRANJO BUČAR, Diletantske kazališne predstave prije pola stoljeća, 400. — NIKOLA ŽIC, Slovnica slovačkog jezika, 402.

SLIKE: VILKO ŠEFEROV, Seljakinja iz Gračana, 356—357. — VILKO ŠEFEROV, Portret, 364—365. — VILKO ŠEFEROV, Berba, 372—373. — VILKO ŠEFEROV, Motiv s Korčule, 380—381. — Crteži: Vilko Šeferov.

Vlasnik i izdavač Matica Hrvatska, Zagreb, Matičina ulica 2. Urednici dr. Branimir Livadić, Zagreb, Haulikova ulica 4, II., brzoglas 23-736 i prof. Olinko Delorko, Vramčeva ul. 15. II. k. — Tisak »Tipografija«, Zagreb, Trg III. br. 2. — Cijene za predplatu: na godinu 380.— Kn, za članove Matice Hrvatske i đake 330.— Kn. — Uprava: Zagreb, Matičina ulica 2, brzoglas 33-82. — Uredništvo ne vraća rukopise i ne odgovara na pisma.

PRVA HRVATSKA ŠTEDIONICA ZAGREB

ILICA BROJ 5 ILICA BROJ 5

OSNOVANA GODINE 1846. U ZAGREBU

DIONIČKA GLAVNICA KN 95,000.000.–

BRZOJAVNI NASLOV: »PRAŠTEDIONA«

IMA 33 PODRUŽNICE

Obavlja sve bankovne i mjenjačke poslove

Ima veze u inozemstvu

GRADSKA ŠTEDIONICA

OBĆINE SLOBODNOG I KRALJEVSKOG GLAVNOG GRADA ZAGREBA

Središnjica: JELAČIĆEV TRG 10a Izpostava: OZALJSKA ULICA 20

OSNOVANA GODINE 1914

VLASTITE PRIČUVE PREKO Kuna 70,000.000

Prima uložke. Podjeljuje zajmove. Posreduje u burzovnim i ostalim novčanim poslovima

Vlastnica je:

Zalagaonice i dražbovaonice, Gajeva ulica 2. — Zagrebačkog električnog tramvaja. — Zagrebačkog autobus-prometa.

ZA SVE OBAVEZE, A NAPOSE ZA ULOŽKE JAMČE VLASTITE PRIČUVE I OBĆINA GRADA ZAGREBA

Pokućstvo Kruljac